

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ
КАФЕДРА БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ**

ПЕЛЕХАТА (ГЕВКО) ЮЛІЯ БОГДАНІВНА

**Банківські кризи: причини виникнення, механізм
розвитку та шляхи подолання.**

Спеціальність 8. 03050802 – Банківська справа
магістерська програма – Організація банківської справи
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем “магістр”

Виконала студентка групи БСзм – 51
Ю.Б. Пелехата

Науковий керівник
к.і.н., Марковецька Г.М.

Дипломну роботу допущено
до захисту:

«_____» _____ 2013 р.
Завідувач кафедри

_____ **О. В. Дзюблюк**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ	
1.1. Економічна природа та класифікація фінансових криз	7
1.2. Сутність банківської кризи, як складової фінансових криз	19
1.3. Закономірності виникнення банківських криз в умовах глобалізації ...	27
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ	
2.1. Дослідження особливостей розгортання сучасної світової фінансової кризи	39
2.2. Аналіз причин та проявів сучасної банківської кризи в Україні	49
2.3. Оцінка заходів регулювання банківської діяльності в Україні в період розгортання кризи	63
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	75
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ	
3.1. Міжнародний досвід подолання та стратегії виходу з банківської кризи .	77
3.2. Удосконалення антикризової політики Національного банку України	87
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	97
ВИСНОВКИ	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	103
ДОДАТКИ	115

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Домінантною ознакою сучасного світогосподарського розвитку стають фінансові кризи, що здійснюють вплив на мікро- і макроекономічну динаміку, функціонування транснаціональних компаній і банків, діяльність національних та інтеграційних фінансових систем, слугують своєрідним тестом на їх здатність протистояти внутрішнім і зовнішнім шокам та використовувати нові можливості для оновлення.

Одними з перших відчули негативні наслідки світової фінансової кризи банківські установи в силу специфіки своєї діяльності. Адже банківська система є базовим елементом економічної системи держави, що здійснює розподіл та перерозподіл грошових потоків. В умовах фінансової та економічної нестабільності саме банківські установи акумулюють у собі політичні, макроекономічні та інституційні ризики, що зумовлює виникнення банківської кризи як на макрорівні, так і на мікрорівні. Будь-які негативні прояви в банківській сфері призводять до розбалансування платіжної системи, коливань курсу національної валюти, погіршення стану економіки. Виходячи з цього, актуальним питанням є дослідження причинно-наслідкових зв'язків, які викликають появу банківських криз, а також їх форм і видів, що є характерними для сучасного стану розвитку світової економіки з метою розроблення адекватних програм антикризового регулювання банківської діяльності.

Об'єктивна необхідність дослідження чинників, що створюють передумови наростання негативних тенденцій у банківському секторі, з'ясування та вивчення безпосередніх причин сучасних банківських криз та міжнародного досвіду подолання їх обумовила вибір об'єкта, теми дослідження та її актуальність.

Огляд літератури з теми дослідження. Значний внесок у теорію банківських криз внесли зарубіжні науковці, такі як: Бергер С., Деміргук-Кунт А., Дибвіг П., Джуччі Р., Енглунд П., Кірхнер Р., Камінські Г., Ліндгрєн С.-Дж., Мішкін Ф., Рейнхарт С., Рід А., Торнелл А., Херреро Г. О. Вивчення причин виникнення криз у кредитно-фінансовому секторі стало об'єктом пильної уваги сучасних дослідників, зокрема І. Барановського, П. Ю. Буряка, В. Геєця, П. І.

Гайдуцького, У. Я. Грудзевича, О. В. Дзюблюка, В. В. Коваленка, М. А. Козоріз, С. В. Міщенко, Ю. М. Пахомова, Т. С. Смовженко, А. В. Сомик, Н. М. Шелудько та ін.

Однак, незважаючи на велику кількість робіт, присвячених даній тематиці, потребують подальшого опрацювання питання, пов'язані з визначенням сутності банківської кризи, причин їх виникнення та шляхів подолання.

Мета і завдання дослідження. Метою даної дипломної роботи є дослідження теоретичних засад виникнення банківських криз, з'ясування сучасного стану їх розвитку та обґрунтування шляхів подолання.

Для досягнення поставленої мети передбачено постановку, формулювання і розв'язання наступних наукових та практичних завдань:

- дослідити економічну природу фінансових криз та розглянути класифікаційні ознаки;

- визначити сутність банківської кризи, систематизувати форми та види;

- прослідкувати еволюцію банківських криз, виявити причини виникнення, чинники розвитку та соціально-економічні наслідки;

- розглянути особливості розгортання сучасної світової фінансової кризи та визначити участь світових центральних банків у процесі нейтралізації її негативних наслідків;

- проаналізувати прояви сучасної банківської кризи в Україні, оцінити її глибину та можливі наслідки для вітчизняної економіки;

- обґрунтувати напрями подолання банківських криз та визначити стратегічні напрями виходу, з метою забезпечення стабільного та безпечного розвитку.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження є процеси виникнення та закономірності розвитку банківських криз.

Предметом дослідження є методи подолання банківських криз та система антикризових заходів

Методи дослідження. У процесі вирішення поставлених завдань у дипломній роботі застосовано діалектичний та історичний методи для

узагальнення суті банківських криз та здійснення їх структурної класифікації; якісних і кількісних порівнянь для з'ясування особливостей перебігу й наслідків банківської кризи; метод структурного аналізу для розкриття особливостей банківської кризи 2008–2010 рр. та окреслення напрямів їх подолання.

Інформаційна база роботи. Статистичну та фактологічну основу дослідження складають закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні документи Національного банку України, інформаційні матеріали міжнародних організацій, праці вітчизняних і зарубіжних вчених, аналітичні матеріали на електронних носіях.

Наукова новизна роботи полягає у системному аналізі передумов, факторів та особливостей механізмів подолання сучасної банківської кризи з врахуванням специфіки її розвитку в Україні. Безпосередньо в процесі дослідження отримано такі наукові результати:

- дістало подальшого розвитку поняття «банківська криза» як стану, в якому банківська система нездатна виконувати свої основні функції з врахуванням проблем за показниками питомої ваги проблемних банків у їх загальній кількості та обсягу державних витрат на підтримку проблемних банків в період кризи;

- розглянуто класифікацію форм і видів банківських криз за узагальненими ознаками на основі дослідження найбільш характерних чинників та особливостей їх розгортання у світовій економіці;

- проаналізовано механізм розвитку сучасної банківської кризи та оцінено заходи регулювання банківської діяльності в Україні в умовах нестабільності;

- обґрунтовано комплексний підхід до антикризового управління вітчизняною банківською системою в період виходу з кризи. Реалізація такого підходу дозволить досягти її стабільного та безпечного розвитку в посткризовій перспективі на основі узгоджених дій уряду, НБУ та комерційних банків в межах відповідних антикризових програм і планів.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані в результаті дослідження висновки можуть використовуватися в роботі комерційних банків,

органів державного регулювання з метою удосконалення системи запобігання та подолання банківських криз, а також при реалізації стратегії посткризового розвитку банківської системи України та її інститутів.

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 102 сторінки комп'ютерного тексту, у тому числі 14 таблиць, 6 рисунків, список використаних джерел з 125 найменувань, 6 додатків на 8 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ

1.1. Економічна природа та класифікація фінансових криз

Протягом останніх десятиліть глобальні фінанси пройшли низку національних та транскордонних фінансових криз, злети й падіння міжнародних фондових ринків, суперечливі зміни валютних курсів тощо. Останнім часом торговельні, платіжні та фінансові дисбаланси створили нову хвилю “фінансового цунамі” у міжнародній фінансовій системі. Сучасні фінансові кризи є масштабними, стосуються широкого кола глобальних, цивілізаційних і системних трансформацій і виходять за межі суто економічних реалій (цивілізаційні альтернативи). Погляди, висловлені в науковій літературі стосовно проблеми глобальних дисбалансів, відзначаються різноманітністю.

Періодичність фінансових криз абсолютно не перекреслює їхню неповторність. Як правило, поєднання внутрішніх (суто економічних) та зовнішніх специфічних (неекономічних) чинників супроводжується панікою. Глибина кризи на національному ґрунті визначається “дією економічних детермінантів, помножених на психологічне сприйняття населенням відповідних процесів” [19, с. 5].

У вузькому сенсі криза являє собою перехідний стан економіки, розвитку суспільства загалом, фазу циклу, функціями якої є одночасно: виявлення й руйнування застарілого та створення передумов для реалізації нового й перспективного. Глобальні фінансові кризи виступають кульмінацією вичерпання можливостей розвитку на застарілій основі та пошуку нових підходів до вирішення проблем, які вже мають глобальний характер.

Дж. Кейнс вважав, що економічні кризи (депресія, застій) неминучі в умовах класичного капіталізму та є породженням самої природи властивих йому ринкових відносин. Оскільки ринкове господарство містить елементи монополізму, то ціни й зарплата стають у цих умовах негнучкими, що викликає у свою чергу диспропорції і відповідне падіння попиту, затоварення, безробіття

тощо. Подолання кризових виявів циклічності господарства Дж. Кейнс бачив у цілеспрямованому, дозованому державному втручанні в економіку, за мету якого ставиться стимулювання сукупного попиту. Запропонована ним теорія мультиплікатора дозволила досить глибоко аналізувати циклічність ділової активності та розробляти на цій основі заходи цільового державного впливу на певні сфери для попередження гострих криз [34, с. 120].

З точки зору класичного монетаризму увага зосереджена на тому, що криза виступає суто грошовим явищем, тому чим менше буде активності проявляти держави, тим краще це буде для автоматичного відновлення рівноваги. Методологічна побудова монетарної теорії циклу є досить простою, через те, що вона:

- 1) не зачіпає процесів, що відбуваються у сфері виробництва;
- 2) першочергова увага до причин і факторів пропозиції грошової маси [35, с. 340].

Збалансований розвиток економіки, на думку монетаристів, вимагає неухильного забезпечення сталого і стабільного збільшення грошової маси. Відповідно “золоте правило” монетаризму у спрощеному вигляді можна представити таким чином: темп зростання грошової маси має бути відносно постійним (3-5 % на рік) і не повинен залежати від коливань економічної кон’юнктури.

Визначення часового лага в одержанні ефекту від грошової політики, тобто “запізнення” наслідків грошово-кредитного регулювання є важливим принципом монетаризму. Суто емпіричним зіставленням статистичних рядів, які характеризують рух економічного циклу і зростання грошової маси, монетаристи дійшли до висновку, що ефект від впливу грошової емісії на інфляційний процес відчувається через 12-16 місяців (в останніх публікаціях строк коригується в напрямку збільшення).

Прихильники монетаризму трактують, що криза пов’язана з визначенням провідного суб’єкта інфляційних процесів. Ним цілком однозначно називається держава, яка виступає як головний винуватець “надмірного” розширення

грошової маси. Стверджується, що інфляція віддзеркалює розширення ролі держави, безпосередньо пов'язана з податковою політикою і зростанням дефіцитності державного бюджету та платіжного балансу. При цьому підкреслюється, що інфляційні процеси породжуються не тільки викликанною покриттям державних витрат додатковою грошовою емісією, але й високим рівнем податків, а також позиками, що звужують можливості виробничих інвестицій. Відповідно монетаристи рекомендують кардинально скоротити державні витрати та істотно перебудувати економічну функцію держави [35, с. 342].

Світова фінансова криза має власну логіку розвитку, яка, як правило починається з накопиченням внутрішніх суперечностей усередині окремих національних утворень, що в подальшому призводить до зростання зовнішньої заборгованості, та врешті-решт до географічної реструктуризації потоків міжнародних капіталів (додаток А).

На думку українського дослідника В. Мазуренко, до загальних причин фінансових криз (які можуть поєднуватись, перетинатися та посилювати одна одну) належать [49, с. 242]:

- 1) макроекономічна нестабільність;
- 2) поглиблення балансової нерівноваги (дисбалансів) в усіх її виявах;
- 3) несприятливі тенденції у русі окремих форм капіталу;
- 4) різке зростання цін на фінансові активи, унаслідок чого відбувається завищення цін й утворюються “бульбашки” у вартості фінансових активів;
- 5) виникнення паніки на фінансових ринках;
- 6) досягнення критичного рівня зовнішньої заборгованості державного та/або корпоративного секторів;
- 7) зовнішній вплив та ефект інфікування;
- 8) регулятивні недоліки та нераціональна політика влади на макроекономічному рівні.

Конкретизуючи неадекватність фінансового сектору України пріоритетом розвитку національної економічної системи, що створює передумови для

виникнення фінансової кризи, І. Лютий, С. Міщенко називають такі симптоми диспропорцій його розвитку [46, с. 17]:

- 1) домінування короткострокових форм інвестування, які мають спекулятивний характер;
- 2) стрімке диспропорційне щодо реального сектору, зростання активів фінансових установ;
- 3) відокремлення потоків капіталів від потоків товарів і послуг;
- 4) зміну структури інструментарію фінансового сектору;
- 5) невизначеність механізму функціонування фінансового сектору, складність контролю та регулювання;
- 6) кількісне та якісне домінування спекулятивних складових у структурі фінансового сектору, що спричиняє виникнення “офшорної” моделі фінансового сектору;
- 7) збільшення обсягів інвестицій у фінансовий сектор за рахунок відтягнення їх з реального;
- 8) вплив ресурсів із реального сектору до фінансового.

Дослідження основних теорій фінансових криз дозволяє виокремити системні структурні явища, що спричиняють їх виникнення та перебіг, а саме:

- фінансова нестабільність, що пов’язана із критичними (поворотними) точками циклів ділової активності, та яка розглядається як складова циклічної економічної кризи;
- поєднання в структурі фінансових криз циклічних процесів, що відбуваються в трьох економічних сегментах економіки: сферах грошового обігу, кредитного й фондового ринку;
- порушення рівноваги між фундаментальними параметрами, що вважаються основою стабільності існуючої інституціональної структури;
- нестабільність фінансового стану підприємств й кредитно-фінансових установ, що впливає на різке падіння ВВП,
- криза державних фінансів, що виявляється у порушенні процесу формування та розподілу централізованих державних фондів;

— раптове, після певного періоду абсолютної або відносної стабільності, зниження вартості національної валюти відносно іноземних;

— глибокий розлад функціонування основних складових фінансової системи країни, що виявляється у повній неплатоспроможності основних фінансових установ та супроводжується “фінансовою панікою”;

— нестабільність на фінансових ринках у формі зниження цін на основні національні фінансові активи, та супроводжується масовими банкрутствами суб'єктів ринку;

— зіткнення між соціальними групами, що викликають порушення характеру та системи регуляції;

— загострення асиметрії інформації, яка порушує рівновагу у функціонуванні фінансової системи та викликає дезорганізацію фінансового ринку;

— банківська паніка, унаслідок втрати довіри до банківських установ, що викликає значну кількість банкрутств фінансових і нефінансових установ, які за інших умов розглядаються як надійні та стабільні;

— раптове визнання кредитором нерациональності своєї поведінки в умовах кредитної експансії та утворення фінансових пірамід [95, с. 140].

Фінансова криза надає суспільству інформацію щодо процесів, які могли бути в іншому випадку непомічені через неадекватність механізмів пізнання та реагування. Проблемою виступає відсутність загальних ознак кризи, зовнішні вияви фінансових криз не є сутнісними, тобто за їхньої відсутності події могли б розвиватися за іншим сценарієм.

Фінансова криза не повинна сприйматися як певний момент у часі, вона завжди виступає перехідним станом економіки, суспільства, соціально-економічної системи в цілому. Криза може тривати цілі епохи (нагадаємо лише тривалий період переходу від феодалізму до капіталізму у світовому масштабі). Фінансова криза є лише наслідком деформацій у соціально-економічній структурі, на основі яких формується рівновага. Криза є реакцією на відповідні деформації і розбалансування економіки, яке у зв'язку з цим настає. Причини фінансових криз

(навіть, на перший погляд абсолютно самостійних, які базуються виключно на грошових чинниках), потрібно шукати в порушеннях інституційної збалансованості. У зв'язку з вищенаведеним, для розгляду державних і приватних важелів впливу на соціально-економічний розвиток необхідно з'ясувати сутність самого поняття фінансова криза.

На думку Ч. Кіндлебергера, фінансова криза - гостре, коротке, безпосередньо не пов'язане з циклом, погіршення усіх або більшості фінансових показників – короткострокових відсоткових ставок, цін на активи (акції, нерухомість, землю), збільшення комерційних банкрутств і краху фінансових посередників [35, с. 124]. Суттєвими недоліками цього визначення виступає заперечення циклічної природи фінансової кризи, відсутність урахування впливу держави.

З точки зору російської дослідниці А. Грязнової [49, с. 125], системна фінансова криза – глибокий розлад функціонування основних складових фінансової системи країни; проявом даної кризи є повна неплатоспроможність основних фінансових інститутів і фінансова паніка. Виникає значна кількість запитань щодо даного підходу. Наприклад, існує значна кількість підходів щодо виокремлення складових у національній фінансовій системі, тому в даному контексті необхідно ретельне обґрунтування які саме структурні елементи вважати основними, а які допоміжними. Крім цього, повна неплатоспроможність, щодо цього терміну також можливі суттєві наукові дискусії. На кшталт, що вважати повною та відповідно частковою неплатоспроможністю фінансових інститутів.

Російський дослідник А. Ілларіонов стверджує, що сучасна фінансова криза – це раптове (після певного періоду абсолютної або відносної стабільності) зниження вартості національної валюти щодо твердих валют, перш за все, долара США, незалежно від наявності або відсутності супутніх коливань у курсах цінних паперів або цінах на споживчі товари та послуги [32, с. 8], таким чином фінансова криза ототожнюється насамперед з валютною кризою. Слабким місцем даного трактування є неможливість навіть у першому наближенні застосувати його до

країн з умовно твердими валютами, у яких тим не менше сучасна глобальна фінансова криза знищила звичні умови господарювання та призвела до втрати значної частини заощаджень домогосподарств, призвела до загрози банкрутства виробничих і фінансових гігантів.

Російські науковці сходяться на думці, що фінансова криза – це криза державних фінансів, під якими розуміється сукупність грошових відносин, організованих винятково державою, у процесі яких здійснюється формування загальнодержавних, тобто централізованих фондів коштів для здійснення економічних, соціальних і політичних завдань. При цьому корпоративні фінанси виключаються з об'єкту дослідження. Разом із тим було б невірним виключати корпоративні фінанси із аналізу джерел фінансових криз. Формування та динаміка ВВП багато в чому залежать від діяльності підприємств, а масові банкрутства суб'єктів господарювання викликають порушення у платіжній системі, збитковість кредитно-фінансових установ. Тому дослідження стану фінансів підприємств мають бути включені до поняття фінансової нестабільності як системи економічних відносин із формування та використання децентралізованих фондів, збій у якій призводить до падіння показника ВВП. Об'єкт, як і кінцевий ВВП, містить не тільки централізовані фонди з прибутку (фонд споживання та нагромадження), але й амортизаційний фонд, фонд заробітної плати.

На думку дослідників Шелудько Н.М., Шкляра А.І. об'єктивнішою видається концепція фінансової кризи як механізму реалізації системного ризику - ризику втрат, пов'язаних із несприятливими змінами на ринку загалом, які можуть бути викликані ефектом доміно на фінансовому ринку або кризою довіри серед інвесторів, що створює ситуацію загальної неліквідності [103, С.4-5].

В. В. Ковальов під фінансовою кризою розуміє різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінових показників, погіршення ліквідності та якості фінансових інструментів, банкрутство учасників [19].

Особливе місце в системі підходів до визначення поняття “фінансова криза”

займає монетаристська концепція, основоположниками якої виступають Б. Фрідман та А. Шварц. На їхню думку, за умови відсутності порушень у грошовій пропозиції вірогідність виникнення фінансової нестабільності та серйозність її наслідків є незначними [114]. Відповідно до монетаристської теорії, фінансова криза виступає синонімом банківської паніки.

Сутнісною основою банківської паніки (відповідно фінансової кризи на думку монетаристів) є втрата віри суспільства у можливість зняття грошей з депозитів. Якщо трохи розширити це трактування можна навести приклад про те, що банківська практика може також передбачати емісію цінних паперів під забезпечення, наприклад, золота. У такому випадку паніка може виникнути, якщо власники цінних паперів не будуть переконані у спроможності банків продовжити обмін цінних паперів на золото. Подібні тенденції відбувалися протягом другої половини ХХ ст., коли відбувалася поступова демонетизація золота. Поступовий відхід від забезпечення конвертованості паперових грошей золотом. Наслідком стали трансформації світової валютної системи.

Ф. Мишкін визначає фінансову кризу як процес дезорганізації фінансового ринку, за якого проблеми несприятливого вибору та моральної шкоди призводять до того, що фінансові ринки перестають відігравати роль каналу передачі фінансових ресурсів суб'єктам із найкращими інвестиційними можливостями [123, с. 70].

Несприятливий вибір (*adverse selection*) характеризує механізм помилкового вибору контрагента або партнера, що приводить до створення ризикових відносин. Проблема несприятливого вибору виникає через те, що найбільш активними у пошуках фінансування є позичальники, які перебувають у скрутному фінансовому становищі та не мають можливості погасити отриманий кредит. Моральна шкода (*moral hazard*) виникає у випадку, коли контрагент, після укладення контракту *ex post* здійснює дії, що ставлять під сумнів успішне виконання цього контракту. Наприклад, з погляду кредитора зміна умов проекту фінансування на більш ризикований може стати причиною зміни ймовірності повернення кредиту. Психологічний ризик можна мінімізувати за допомогою

моніторингу дій суб'єкта господарювання у процесі використання ним позикових коштів, а також оцінки його фінансового стану [3].

В. Мазуренко трактує фінансову кризу як розлад процесу функціонування фінансового ринку, порушення рівноваги у валютній і фінансово-кредитній системах, що мають віддзеркалення у нестабільності фінансів підприємств і кредитно-фінансових установ, масовому їх банкрутстві, знеціненні національної валюти, виснаженні валютних резервів і дефолті за суверенними боргами, виражене в різкому падінні ВВП, порушенні процесу формування та розподілу централізованих фондів держави [49, с. 240]. Позитивним моментом у цьому підході є визнання першооснови саме фінансовим ринком, який відіграє консолідуючу роль у сучасних господарських процесах. Крім цього автором, підкреслюється значення валютної та фінансово-кредитних систем у процесі започаткування та розповсюдження кризи всередині національної фінансової системи.

Нестабільність та диспропорції функціонування національних фінансових ринків; порушення рівноваги у валютно-фінансовій сфері; зростання обсягів суверенної та корпоративної заборгованості; розповсюдження кризових явищ на регіональному й глобальному рівнях – це ті ознаки, які притаманні розвитку фінансової кризи в умовах глобалізаційного розвитку. Зазначені особливості вимагають перегляду підходів до фінансово-економічного регулювання процесів в економіці на національному, регіональному й світовому рівнях, що передбачає посилення елементів державно-приватного партнерства.

З метою виходу на новий рівень соціально-економічного рівня та відновлення економіки доцільним є правильна класифікація фінансових криз та визначення першопричин, в іншому випадку національна фінансова зокрема, та економічна система загалом можуть бути остаточно зруйновані (додаток Б).

Російські дослідники А. Кобяков, М. Хазін, враховуючи системні елементи кризи великих систем виділяють [36, с. 246]:

- 1) фінансові кризи в межах дії традиційних механізмів:
 - ✓ традиційні циклічні рецесії

- ✓ цінові кризи, які пов'язані із зовнішніми чинниками (зростання цін на нафту, окремі види продовольства через неврожай тощо)
 - ✓ галузеві кризи, які пов'язані або з банкрутствами великих учасників окремих ринків, або із загальним падінням окремих галузей,
 - ✓ регіональні кризи, пов'язані зі слабкістю національних валют.
- 2) системні кризи.

Фінансові кризи в межах дії традиційних механізмів, на думку даних авторів, охоплюють випадки, коли механізми цих систем виходять на “критичні рівні”, які у нормальній ситуації неприпустимі. Проте цей вихід відбувається в межах дії традиційних механізмів, без зміни економічної парадигми, і не викликає руйнування базових інституцій, які визначають властивості та параметри самих систем.

Системні (базові) кризи, під час яких відбувається руйнування одного або кількох базових економічних інституцій, які властиві країні (або групі країн), в якій вони відбуваються, тобто кризові економічні колізії, що відбуваються в якійсь країні, настільки серйозні, що не дають їй можливості більш-менш нормально пережити такі потрясіння (наприклад, війна) або навіть вимагають принципової зміни економічної моделі зсередини (революція).

У свою чергу російський учений А. Анікін, виокремлює такі види фінансової кризи [4, с. 47-48]:

- 1) бюджетна;
- 2) банківська;
- 3) грошового обігу;
- 4) валютна;
- 5) біржова.

Бюджетна криза може включати дефіцит державного бюджету, недосконалу систему оподаткування, зростання державного боргу, у крайніх випадках – дефолт (відмовлення від виплати відсотків і капіталу) за боргом [4, с. 47].

Банківська (кредитно-банківська) криза – різке підвищення відсоткових ставок, погіршення фінансового стану кредитно-фінансових установ, масове

неповернення кредитів, недостатня капіталізація та ліквідність банків, банкрутство фінансових установ (вірогідне виникнення боргової кризи, що пов'язане з надмірним зростанням внутрішніх й, особливо, зовнішніх боргів держави та підприємств) [4, с. 48].

Криза грошового обігу – порушення грошових розрахунків в економіці, розвиток грошових сурогатів, нестача готівки (криза має інфляційний характер і пов'язана із знеціненням національної грошової одиниці та загальним підвищенням рівня цін) [4, с. 48].

Валютна криза, яка охоплює сферу зовнішніх фінансів, - погіршення стану поточного балансу, витік капіталу та дефіцит платіжного балансу за операціями з капіталом, виснаження валютних резервів, різке зниження курсу національної валюти, і, можливо, запровадження жорстких валютних обмежень [4, с. 48].

Біржова (фондова) криза – різке падіння курсів цінних паперів, особливо цін на акції, зменшення обсягів операцій на фондовому ринку, скорочення та припинення нових емісій цінних паперів, банкрутство фінансових посередників.

Експерт Національного бюро М. Бордо, вперше запропонував класифікувати фінансові кризи за трьома великими категоріями [106]:

- 1) банківські;
- 2) боргові;
- 3) валютні.

На сьогоднішній день фінансові кризи часто перетворюються на «подвійні» і «потрійні» кризи валютного, банківського та боргового сегмента. Саме поєднання двох або трьох базових компонентів дозволяє говорити про повноцінну фінансову кризу. В іншому випадку може йтися лише про сегменти фінансової нестабільності. У науковій літературі часто зустрічаються поруч з трьома основними складовими фінансових криз, другорядні (похідні) складові нестабільності або кризи фінансових систем [20, с. 37].

У цьому контексті бюджетна криза, яка викликається дефіцитом державного бюджету, неефективним збиранням податків, зростанням державного боргу та іноді дефолт (відмова від виплати відсотків і капіталу) за цим боргом, трактується

як різновид боргової фінансової кризи.

Криза грошового обігу, що являє собою порушення грошових розрахунків в економіці, розвиток грошових сурогатів, нестача готівки, розвиток бартеризації, використання іноземної валюти у внутрішньому обігу. Цей компонент фінансової кризи має інфляційний характер і пов'язаний із знеціненням національної валюти та загальним підвищенням рівня цін.

Криза фондового ринку виявляється у різкому падінні курсів цінних паперів, особливо акцій, зменшенні операцій на фондовому ринку, скороченні та припиненні нових емісій цінних паперів, банкрутстві фінансових посередників.

Банківська криза часто асоціюється з ситуацією, коли фактична потенційна банківська паніка призводять до припинення банками внутрішньої конвертованості своїх зобов'язань або до урядового втручання з метою запобігання дестабілізації банківської системи.

Узагальнена класифікація криз представлена у додатку В.

Загалом, фінансові кризи, у залежності від їх причин, можна систематизувати таким чином:

— залежно від того, чи викликаються фінансові кризи негативною зміною макроекономічних показників, вони поділяються на “обґрунтовані” та “необґрунтовані” або спонтанні. Спонтанні кризи виникали найчастіше унаслідок “стадної” поведінки інвесторів за умов, що макроекономічні показники не перевищують критично небезпечного рівня. Часто проявами таких криз виступали інформаційні чинники;

— за секторами походження (державний або приватний, банківський або корпоративний сектор тощо);

— щодо системних елементів кризи всіх великих систем (тобто таких, в яких існує досить складна внутрішня структура): фінансові кризи в межах дії традиційних механізмів і системні кризи, що передбачають руйнування одного чи кількох базових економічних елементів;

— за їх потенційними наслідками (катастрофічні, руйнівні, хворобливі). Так, за висновком американських економістів К. Рейнхарт та К. Рогоффа,

наслідки масштабних фінансових криз виявляються у їхньому глибокому та тривалому впливі на ціни активів, динаміку реального ВВП й зайнятість. Як правило, безробіття зростає, а ціни на нерухомість падають упродовж п'яти – шести років відповідно. Однак падіння реального ВВП в середньому триває не більше двох років [125, с.12]. Крім того у розумінні фінансової кризи велике значення мають можливе відновлення структури або її руйнування, оздоровлення або виникнення нової кризи.

Таким чином, виходячи з того, що банківський сектор виступає невід'ємною частиною сфери фінансів, грошей і кредиту будь-якої національної економіки, видається доцільним розглядати банківську кризу як один із суттєвих проявів фінансової кризи.

1.2. Сутність банківської кризи, як складової фінансових криз

Умовою економічного розвитку як окремої держави, так і світової економіки загалом є стабільність банківської системи, як невід'ємної складової механізму розвитку економіки. Порушення фінансової стабільності банківської системи пов'язують з виникненням банківських криз.

З метою дослідження сутності банківських криз доцільним є: з'ясування її природи та розкриття поняття; виокремлення критеріїв, на основі яких ситуація у банківській сфері може бути ідентифікована як банківська криза; визначення класифікаційних ознак, за якими вся різноманітність криз може бути згрупована.

О. І. Барановський вважає, що криза – це багатоаспектна економічна категорія, система поглядів на економічну сутність якої перебуває в стані розвитку. Одночасно він пропонує розуміти під кризою «фактичний або потенційно-можливий стан нестійкого функціонування системи, в якому може опинитися будь-яка з її підсистем [9, с. 3].

У перекладі з грецької *krisis* – це рішення, поворотний пункт, результат. Тобто поняття “криза” означає різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан у розвитку подій, різке ускладнення ситуації [59, с. 811]. В економічній науці під

кризою розуміють: граничне загострення протиріч у соціально-економічній системі (організації), що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі [85, с. 328]; переломний етап у функціонуванні будь-якої системи, на якому вона піддається впливу ззовні чи зсередини, що вимагає від неї якісно нового реагування [98, с. 6]; ситуативна характеристика функціонування будь-якого суб'єкта як наслідок невизначеності в його зовнішньому і внутрішньому середовищі [98, с. 64]; періодично повторюване явище у ринковому господарстві [97, с. 509]; зміна підвищувальної тенденції знижувальною, точка біфуркації, яка містить у собі потенційну можливість як деструктивного, так і конструктивного характеру [9, с. 8].

Банківська криза може виникнути на фоні порівняно стабільного стану інших сегментів сфери фінансів, грошей та кредиту і стати “пусковим механізмом”, що перетворить локальні кризові явища на масштабну фінансову кризу [82, с. 8]. Банківські кризи виникають тоді, коли накопичення проблемних активів у окремих банках та їх неплатоспроможність призводять до банківської паніки, масового вилучення вкладів, різкого скорочення міжбанківського кредитування та ін. Як наслідок – на тлі зростання недовіри можуть призупинитися платежі банками з наступною дестабілізацією платіжної системи та фінансових ринків [103, с. 6]. Аналогічна думка викладена в роботі [37, с. 146], автори якої стверджують, що “в умовах нестійкої рівноваги ринкової економіки, що розвивається, будь-які потрясіння у банківській сфері призводять до паралізації платіжної системи, коливань курсу національної валюти, викликають загострення політичної ситуації”.

Таким чином, складаючи важливу частину фінансових та грошово-кредитних відносин, банківський сектор посідає вагоме місце в сучасній фінансовій та економічній системах. Продуктами діяльності цього сектора користуються майже всі сфери економіки та суб'єкти економічної діяльності, а тому, як стверджує професор Н. Й. Реверчук, “невдачі і кризи банків можуть зачепити інші фінансові та економічні інститути і призвести до руйнації всієї економічної системи” [78, с. 87].

Банківська криза може бути як проявом, так і каталізатором фінансової та грошово-кредитної кризи, може поєднуватися з кризою інших секторів економіки, або бути “ізолюваною”, не викликаючи порушень у соціально-економічному житті країни (якщо йдеться про кризу окремих банків).

Інститутом відкритої економіки (РФ) банківська криза визначається як порушення зв'язків між елементами системи [3].

У роботі [80, с. 160] банківська криза розглядається як закономірна форма оновлення діючої системи управління грошовими потоками та національними фінансами. Однак, виходячи з того, що процес оновлення системи не є характеристикою, а скоріш одним із наслідків банківської кризи, такий підхід до визначення досліджуваної категорії також видається неточним.

І. Зарицька пропонує розглядати банківську кризу як серйозні негаразди в банківській системі, що пов'язані з: скороченням депозитної бази; збільшенням частки “поганих кредитів” (bad loans); впровадженням надзвичайних адміністративних заходів; зниженням банківської ліквідності та прибутковості; банкрутством фінансово-кредитних організацій та масовим невиконанням ними контрактних зобов'язань [31, с. 20].

Банківська криза на думку А. Степаненко це ситуація, за якої “настає стійка нездатність значної кількості банків виконувати свої зобов'язання перед контрагентами; система перестає виконувати свої ключові функції, насамперед, здійснювати платежі реального сектору; кредитування економіки практично відсутнє або припиняється зовсім; настає економічний спад” [91, с. 78].

О. В. Тавасієв розглядає системну банківську кризу як стрімке та масштабне погіршення якості діяльності великої кількості банків під впливом несприятливих чинників макроекономічного, інституціонального, регулятивного та іншого характеру, що проявляється у нездатності значної кількості кредитних організацій, а нерідко банківської системи загалом виконувати свої об'єктивно необхідні функції в економіці, здійснювати базові та інші банківські операції та забезпечувати власний поступальний розвиток [92, с.213]

У роботі [116] банківська криза – ситуація, за якої значній частині

банківського сектору загрожує небезпека внаслідок погіршення стану або великої кількості банків, або банків, яким належить велика частка ринку.

На думку В. В. Масленнікова, криза банківської системи може знаходитися на стику будь-яких етапів її розвитку і бути проявом накопичених в системі суперечностей, як внутрішніх, так і викликаних зовнішніми чинниками [50, с.24].

З недієздатністю банківської системи, що трактується як “нездатність банку виконувати умови контракту, укладеного з вкладниками, внаслідок невиконання зобов’язань позичальниками банку або внаслідок знецінення банківських активів”, пов’язує системну банківську кризу К. Рудий [84, с.70-71].

Таким чином, банківська криза – це розлад системи перерозподілу грошових потоків спричинений нестабільністю банківської системи, що проявляється в масовому знятті коштів з депозитів, обмеженні кредитних операцій, підвищенні реальних відсоткових ставок, банкрутствах банків, зниженні пропозиції грошей, що в результаті приводить як до негативних явищ, в залежності від ефективності стратегії подолання кризи.

Системна банківська криза – це криза, що охоплює всю банківську систему, проявляється у масовому банкрутстві банків та негативно впливає не лише на банківський бізнес, але й на всю систему фінансів, грошей і кредиту конкретної країни, у вигляді інфляції, кредитної рестрикції і дефіциту державних та місцевих фінансових ресурсів.

Банківська криза може мати місце навіть за відсутності безпосередніх банкрутств банків, оскільки ситуація, в якій виникає загроза їх банкрутства у майбутньому також повинна бути віднесена до поняття банківської кризи. Адже не слід забувати, що банки є фінансовими посередниками, велика частина зобов’язань яких формується за рахунок короткострокових депозитів і коштів до запитання, а активи – за рахунок середньо- та довгострокових кредитів. Саме через подібний часовий розрив виникає ризик ліквідності, якщо зобов’язання банку за терміном виконання є “коротшими” порівняно з активами. Однак, як відомо, погіршення ліквідності та порушення між активами і пасивами призводять до банківських банкрутств. В такому випадку необхідним є

визначення критеріїв, що дозволятимуть ідентифікувати ситуацію як банківську кризу та відмежувати її від ситуації порушення стабільності в банківській сфері або повномасштабної системної банківської кризи.

Автори дослідження [107] виділяють три основні типи ситуацій, які сприяють виникненню банківських криз:

- 1) проблеми одного або декількох банків без очевидних ознак системної банківської кризи;
- 2) прихована форма дестабілізації банківської системи;
- 3) системна банківська криза.

Фахівці та експерти міжнародних фінансових організацій наводять свої критерії (індикатори) банківських криз та рекомендують порівнювати з ними параметри стану банківської системи країни для ідентифікації його як кризового. Наприклад, за визначенням експертів Міжнародного банку розрахунків (МБР), можна вважати, що криза відбулася, якщо спостерігається прояв хоча б одного з чотирьох чинників:

- проблемні активи банків складають більше 2 % ВВП країни;
- сума коштів, необхідних для порятунку банківської системи, перевищує 2 % ВВП;
- у банківському секторі націоналізація набула масового характеру, банківські депозити заморожені, а влада запроваджує банківські канікули;
- центральний банк країни гарантує виплати населенню за всіма банківськими депозитами, не забезпечуючи свої гарантії матеріально [108].

Аналітики Міжнародного валютного фонду (МВФ) ідентифікують ситуацію як банківську кризу, якщо виконується хоча б одна з наступних умов:

- частка безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи перевищує 10 %;
- витрати на проведення заходів із оздоровлення банківської системи становлять понад 2 %;
- проблеми у банківському секторі призвели до націоналізації значної кількості банків;

- мали місце масові “набіги” вкладників, застосовувалися заходи надзвичайного характеру (заморожування депозитів, банківські канікули) або вводилися державні гарантії на депозитні рахунки [110, с. 90, 91].

Інші фахівці МВФ пропонують спрощені підходи до ідентифікації кризи. Одні вважають банківською кризою ситуацію, коли серйозних проблем зазнають банки, які володіють 20 % депозитів усієї банківської системи [112]; на думку інших, основним та єдиним параметром, достатнім для визначення банківської кризи, є “банківська паніка”, що супроводжується “втечею” депозитів, закриттям, поглинанням чи націоналізацією принаймні одного фінансового інституту або широкомасштабною державною допомогою компаніям фінансового сектора [117]. Подібна думка міститься у роботі [120], автори якої вважають, що банківську кризу варто ідентифікувати лише за умови “втечі депозитів” чи інших значних зрушень у структурі банківського портфеля, банкрутства фінансових установ та масових державних інтервенцій.

Загалом кожна з розглянутих умов ідентифікації банківської кризи може мати місце, якщо попередньо в межах сукупного балансу банківської системи спостерігалися високий рівень безнадійних кредитів у загальній сумі активів банківської системи, збиткова діяльність банків або значне зниження їх доходів, а також втрата власного капіталу та скорочення ресурсної бази банківської системи. Такий стан банківської системи може виявитися лише у випадку віднесення значної кількості банків до проблемних (як зазначалося, саме зростання безнадійних кредитів, збиткова діяльність та втрата власного капіталу характеризують окремий банк як проблемний). Отже, для ідентифікації ситуації у банківському секторі як банківської кризи, одним з важливих її індикаторів повинен стати такий кількісний критерій як кількість проблемних банків, яка становить, як показує зарубіжний досвід, не менш як 20 % загальної кількості діючих банків.

Н. Амосова використовує два критерії класифікації: причини виникнення криз (перегрів кон’юнктури депозитно-кредитних та ощадних інститутів, фінансовий борг, криза юридичних норм) та рівень розвитку економіки країни

(“суспільство споживання”, “перехідні економічні системи”), – втім, не вказуючи їх [3].

Про два види кризи банківської системи: локальну та системну, – йдеться у А. Степаненка. Аналіз характеристик локальної та системної криз дозволяє зробити висновок про те, що в основу їх виділення покладено дві ознаки: ступінь впливу на ситуацію в банківській системі та на економіку держави, а також ступінь охоплення кризою суб’єктів системи [91, с. 78].

Залежно від масштабу та ступеня дестабілізуючого впливу на економіку І. Ковзаназе поділяє банківські кризи на три типи: ті, які діють на макроекономічному рівні; розповсюджуються на мікроекономічний рівень; характеризуються повномасштабною бюджетно-фінансовою дестабілізацією, яка призводить до високої інфляції та демонетизації економіки [38, с. 91]. Такої ж думки дотримуються автори робіт [37, с. 146] та [78, с. 93-94].

Є. Назарова використовує чотири ознаки. За формою прояву вона виокремлює відкриту (їй передують банківська паніка з наступним припиненням видачі депозитів вкладникам) та приховану банківські кризи; за об’єктом впливу – системну (проявляється у нездатності виконувати умови контрактів та у погіршенні якості діяльності більшої частини банків), латентну (значна частина банківських інститутів неспроможна, але продовжує функціонувати) та часткову або локальну (розповсюджується або на окремі сектори економіки, або на окремі регіони всередині країни); за ступенем ураження економіки - мікроекономічної спрямованості (характеризується нестабільністю окремих кредитно-фінансових інститутів та спричиняє зростання державних видатків на їх реструктуризацію), макроекономічної спрямованості (трансформується в економічну кризу і передбачає зниження ВВП, доходів, зайнятості та ділової активності), а також глобальну (передбачає значний макроекономічний спад, бюджетно-податкову та монетарну дестабілізацію, фактично є фінансовою кризою); за причиною виникнення – банківська криза, спричинена порушенням функціонування кредитного процесу, та банківська криза, спричинена валютними проблемами або проблемами із зобов’язаннями (наприклад, зміна обмінного курсу та бажання

вкладників отримати свої депозити) [58, с. 27-28].

В. М. Новіков пропонує класифікувати банківські кризи залежно від ступеня лібералізації економіки країни, в якій вони мають місце: всі країни групуються ним за основними фазами лібералізації, яким відповідає певний тип кризи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Типи банківських криз залежно від фаз лібералізації економіки різних країн [60, с.58-59]

Фаза лібералізації	Країни	Тип банківської кризи
Експортована	США та країни з розвинутою економікою	Кон'юнктурний (поточний)
Імпортована	Країни Латиноамериканського регіону та Південно-Східної Азії як найбільш активні імпортери нових технологій, завдяки яким вони стали країнами з фінансовими ринками, що розвиваються	Фінансовий (борговий)
Шокова	Країни Центральної та Східної Європи (постсоціалістичні країни)	Структурний
Конфліктна	Пострадянські держави	Органічний, ускладнений проблемами політичної боротьби

Класифікація сучасних фінансових криз, які відбуваються в глобальній економіці, а відтак – мають спільні ознаки для всіх країн, на які вони розповсюджуються, повинна здійснюватися за невеликим переліком основних ознак, які наведені у табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Класифікація сучасних банківських криз [31, с. 23; 58; 78, с.93-94]

Класифікаційна ознака	Вид кризи	Характеристика кризи
Характер виникнення	Циклічна	Є наслідком циклічного спаду економіки окремої країни і залежить від рівня розвитку ринкових відносин у конкретних країнах, як правило, є формою грошово-кредитної кризи
Масштаб поширення (ступінь системності)	Системна	Є наслідком накопичення проблем у банківському секторі або раптової зміни економічного середовища під впливом зовнішніх факторів, що впливають на банківську систему
Форма прояву	Системна	Криза, що охоплює всю банківську систему, проявляється у масовому банкрутстві банків та негативно впливає не лише на банківський бізнес, але й на всю систему фінансів, грошей і кредиту конкретної країни, у вигляді інфляції, кредитної рестрикції і дефіциту державних та місцевих фінансових ресурсів
Географія поширення	Локальна (часткова)	Кризи в окремих секторах банківської системи (міжбанківському кредитному ринку, іпотечному ринку, ринку ліквідності, ринку споживчих кредитів тощо) або у невеликій кількості банків, що не чинить негативного впливу на ситуацію в банківській системі
	Латентна (прихована)	Характеризується зниженням капіталу, збитковою діяльністю окремих (проблемних) банків, іншими негативними тенденціями, які з часом накопичуються, досягають критичного рівня та набувають відкритої форми
	Відкрита	Характеризується невиконанням банками своїх зобов'язань перед клієнтами, нездатністю банківської системи безперервно здійснювати розрахунки, масовим прагненням вкладників вилучити свої вклади з банків, різким скороченням кредитування, банкрутством банків
	Національна	Криза, зумовлена виключно внутрішніми макроекономічними диспропорціями та деструктивними чинниками всередині країни
	Регіональна	Криза, що охоплює групу країн із подібними дестабілізуючими чинниками та кризовими передумовами в основних регіонах світу (Америка, Азія, Європа)

Продовження табл. 1.2

Масштаби наслідків в	Світова (глобальна) Макроекономіка на Мікроекономіка	Криза, що поширюється на всі світові держави, набуває глобального характеру, незалежно від місця її виникнення та швидкості розповсюдження Породжує макроекономічний спад, високу інфляцію та демонетизацію економіки (як правило, є системною) Спричиняє серйозні проблеми серед певного кола банків, які, за пасивної політики центрального банку, можуть бути визнані банкрутами та ліквідовані
-----------------------------	---	--

Банківські кризи являють собою багатовимірне та комплексне поєднання взаємодіючих факторів із фундаментальних і структурних недоліків економіки, ризикованих структур заохочення, слабкої і неефективної регулятивної політики, невідповідного офіційного нагляду та неможливості чи небажання ринку застосовувати дисциплінарні заходи до банківських установ. Таким чином, дослідивши сутність поняття “банківська криза” та основні класифікаційні ознаки, доцільним є розгляд передумов та причин її виникнення.

1.3. Закономірності виникнення банківських криз в умовах глобалізації

За останні десятиріччя глибина банківських криз зростала, і це призводило до більш значних втрат. І хоча у кожній країні під час криз діють багато специфічних чинників, можна виділити кілька загальних рис, що притаманні їх переважній більшості.

Причини банківських криз мають комплексний характер, а при зосередженості на окремих чинниках (таких, як нестабільність макроекономіки, слабкість нормативної бази тощо) втрачається суттєва особливість взаємопов’язаних і багатовимірних причинних чинників [121, с.152-175]. Хоча макроекономічна нестабільність є загальною рисою банківських криз, звичайно, ці кризи є результатом того, що економічна нестабільність виявляє існуючу слабкість усередині самої банківської системи [122, с.155].

Із зростанням специфічних банківських ризиків: кредитного, відсоткового та валютного також безпосередньо пов'язані причини банківських криз. Крім того, на виникнення криз впливає банківська паніка, яка у багатьох випадках супроводжується кризою на ринку нерухомості, нестабільною економічною ситуацією, а також із циклічністю економічного розвитку.

Системний характер явищ, що впливають на банківський сектор у цілому, є об'єктом різного роду теоретичних та емпіричних досліджень. Їхньою основною метою є з'ясування механізмів виникнення та розвитку ризиків у банківському секторі на основі аналізу індикаторів, що попереджають виникнення банківської кризи [105, с.307].

Згідно дослідження, проведеного Л.Лайвеном й Ф.Валенсія за період з 1970 по 2007 р., відбулось 124 епізоди системних банківських криз [119, С.5-55].

У 1950-60-х роках банківські кризи унаслідок існування жорсткого контролю за рухом капіталів виникали рідко. Але вже починаючи з 1970-х рр. банківські кризи часто супроводжуються валютними.

Із початку 80-х років банківські кризи спостерігалися більш ніж у 70 країнах, як розвинених, так і тих, що розвиваються. При цьому, банківські кризи, як явище, характерні не тільки для країн, що розвиваються. Випадки банківських криз спостерігались у США в середині 80-х та на початку 90-х рр., у Японії на початку 90-х рр. минулого століття. Серед головних епізодів криз банківських систем слід зазначити такі: Чилі (1981-1987); Колумбія (1982-1988); Данія (1987-1992); Японія (1992-1998); Кенія (1985-1989 та 1992-1995); Малайзія (1985-1988); Уругвай (1981-1985); три епізоди в Сполучених Штатах: південний захід (1986-1992), північний схід (1991-1992) та Каліфорнія (1992-1993); Мексика (1994-1995) [6, с.30].

У 2000-х роках банківські кризи набули статусу звичайного явища як у країнах із ринком, що формується, так і в промислово розвинених державах. Наприклад, витрати на усунення наслідків важкої банківської кризи (рекапіталізація та реструктуризація) були набагато більшими.

Під час азіатської кризи в Індонезії, Малайзії, Південній Кореї та Таїланді

проблемні позики банків становили близько 30% від загальних активів. Майже у 25% випадків витрати від банківських криз перевищили 10-відсотковий показник від ВВП (напр., Іспанія, Венесуела, Болгарія, Мексика, Аргентина, Угорщина). Згідно з деякими розрахунками, кризові витрати становили 45% від ВВП – в Індонезії, 15% – у Південній Кореї та 40% – у Таїланді [113, с. 10]. Ці показники включають витрати на виконання зобов'язань перед вкладниками за загальними гарантіями, введених владою для регуляції системної кризи, і виплати державного сектору з фінансування додаткової капіталізації неплатоспроможних банків.

Хоча досвід кожної країни різниться в деталях, між ними спостерігається багато спільних рис. Макроекономічна нестабільність є лише однією із причин, що пояснюють виникнення банківських криз. Майже завжди та скрізь банківські кризи є комплексним взаємодіючим поєднанням економічних, фінансових і структурних недоліків. Хоча банківські кризи й можуть бути викликані макроекономічними подіями, нестабільне чи непередбачуване макроекономічне середовище не є необхідною чи достатньою умовою для їх виникнення. Як відмічав дослідник Д.Т. Лівеллін, помилки також містяться всередині банківських установ та у недоліках регулятивної бази, нагляді та ринковій дисципліні. Це підтверджує концепцію регулятивного режиму та потенційний компроміс між її структурними компонентами [121, с. 20].

Серед причин і передумов великої кількості банківських криз кінця ХХ–поч. ХХІ ст. можна виділити такі (рис. 1.1):

- погіршення фінансового стану фінансово-кредитних установ через високу мінливість цін на активи, насамперед акцій та активів, які мають вираження в іноземній валюті. Навіть валюти, що відіграють роль світових або регіональних засобів платежу, зазнають значних коливань;

- спільною рисою банківських криз є те, що їм передуює процес стрімкого зростання банківського кредитування приватного сектору за короткий проміжок часу;

Причини та передумови банківських криз

стрімке зростання банківського кредитування

	приватного сектору
	швидке зростання обсягів спекулятивних операцій
	надмірне оптимістичне прогнозування в умовах стрімкого економічного зростання (бум)
	недостатній рівень конкуренції у банківській системі
	погіршення фінансового стану фінансово – кредитних установ
	зростання уразливості фінансової системи
	зміни у сприйнятті економічних перспектив країни (регіону) іноземними інвесторами та кредиторами, виникнення банківської паніки

Рис. 1.1. Причини та передумови банківських криз

- надмірне оптимістичне прогнозування в умовах стрімкого економічного зростання також відіграло центральну роль в утворенні так званої фінансової ламкості завдяки приховуванню виникаючих проблем. Серед таких проблем, у першу чергу, слід назвати: помилки у розпізнаванні надійних і проблемних позик; розвиток стадної поведінки; послаблення умов кредитування; поширення кредитування, що ґрунтується на спекулятивному підвищенні цін на активи. Крім того, унаслідок значного зростання банківського кредитування часто виникала концентрація портфелів виданих позик (іноді з високим вмістом майнового фактору). Певною мірою це відбувається тому, що у періоди зростання вартості на фінансові активи, майно виступає як захищена форма забезпечення банківського кредиту. Утім, за своєю сутністю, таке кредитування має спекулятивний характер, оскільки в умовах інфляції вартості забезпечення приділяється незначна увага;

- розвиток кризових явищ може бути прискорений змінами у сприйнятті економічних перспектив регіону іноземними інвесторами [109, с.190-213];

- швидке зростання обсягів спекулятивних операцій, якому сприяють сучасні фінансові інновації і розвиток ринку деривативів. У таких умовах вірогідність зниження чистої вартості капіталу спонукало деякі фірми до

проведення спекуляцій на фінансових ринках з метою “відновлення фінансового стану”;

- недостатній рівень конкуренції у банківській системі, що особливо яскраво виявився в країнах з перехідною економікою, також слід розглядати як чинник, що послаблює стабільність банківської системи країни;

- уразливість фінансових систем окремих країн значно підвищується внаслідок так званої “незадовільної банківської практики” (або “регулятивні недоліки”).

Б. Ейхенгрін та А. Роуз виділяли п’ять можливих причин, що призводять до кризи в банківській системі: внутрішня макроекономічна політика; зовнішні макроекономічні умови; режим обмінного валютного курсу; фінансова структура країни; проблеми контролю і регулювання [40, с. 25]. Інші дослідники найбільш характерними причинами банківських криз називають накопичення надмірної ліквідності; відсутність належного банківського нагляду; економічний спад; високі кредитні ризики; нерівномірний розподіл активів та капіталу між банками різних груп; інфляційний тиск на економіку тощо.

А.М. Тавасієв [92, с. 218] найважливішими серед зовнішніх причин кризи банківської системи обґрунтовано вважає:

- макроекономічні дисбаланси (суттєва диспропорційність розвитку галузей економіки, значний або зростаючий дефіцит бюджету та державного боргу, низькі або уповільнені темпи зростання ВВП, несприятливі умови підприємництва) та відсутність необхідних структурних перетворень;

- неадекватну макроекономічну політику влади (зокрема щодо місця та ролі держави в економіці, щодо національного виробництва, щодо банківського сектора, щодо способів забезпечення економічного зростання та фінансової стабільності тощо), а також нерозуміння і/або неприйняття такої політики суспільством, підприємницькими структурами, населенням;

- фінансову нестабільність (високий рівень інфляції та її зростання, різкі коливання товарних цін та цін на фінансові активи, високі або зростаючі реальні процентні ставки, великий або наростаючий вплив капіталу з країни та з

національної економіки, зниження золотовалютних резервів держави, суттєві коливання курсу національної грошової одиниці тощо), суспільні очікування подальшого посилення такої нестабільності;

- неадекватну політику і практику регулювання діяльності комерційних банків, яку здійснює Центральний банк або інші регулятори (неадекватна нормативно-правова база відповідної діяльності, неякісні та формальні нагляд та регулювання, несвоєчасна та неадекватна реакція на проблеми, що виникають у банківському секторі та ін.);

- неадекватну поведінку національного підприємницького товариства (реального сектора економіки) стосовно вітчизняного банківського сектора (наприклад, розміщення капіталів у зарубіжних банках) ;

- низький або падаючий рівень довіри населення до фінансової системи країни загалом та до національної банківської системи зокрема (незалежно від причин такого ставлення).

Серед найбільш характерних чинників системних банківських криз в країнах, що розвиваються, в економічній літературі називаються: лібералізація національної фінансової системи; концентрація спекулятивного капіталу на національних фінансових ринках; низька капіталізація банківської системи та її слабкість; концентрація внутрішніх позик у галузях, залежних від зовнішніх ринків; нерозвинутість фінансових інститутів; збільшення частки проблемних кредитів у банківській системі [70, с. 226].

Окрім того, достатньо часто чинниками банківських криз виступають внутрішні проблеми банків, які, за умови перевищення їх критичної межі, можуть спровокувати банківську кризу: надмірні ризики у здійсненні банківської діяльності; незадовільний банківський менеджмент; недостатній внутрішній контроль або його відсутність; акцентування на збільшенні ринкової частки банку на ринку, а не на його прибутковості; прорахунки у валютній та кредитній діяльності; розрив вимог та зобов'язань за термінами в самих банках або в їхніх позичальників.

Ступінь впливу кризи на національну банківську систему залежить від численної кількості мікро- та макроекономічних чинників, основні з яких наведені в табл. 1.7.

Таблиця 1.3

Чинники виникнення банківської кризи та механізми їх впливу на національну банківську систему [70, с. 227]

Чинники	Механізми впливу чинників на банківську систему
<p>Несприятливі зміни цін на основних для країни міжнародних ринках</p> <p>Переважаюча частка короткотермінових зобов'язань у структурі зовнішнього боргу</p> <p>Реальне подорожчання національної валюти</p>	<p>Різне зниження цін на традиційні експортні товари або значне зростання вартості імпорту спричиняють втрату валютних доходів країни загалом та її експортерів, що зумовлює можливі збитки в обслуговуючих банках</p> <p>Висока питома вага короткотермінових зобов'язань, внаслідок необхідності спрямування країною значних обсягів грошових коштів на обслуговування зовнішнього боргу, накладає на банки суттєві обмеження щодо здійснення ними активних операцій</p> <p>Подорожчання національної валюти в реальному вираженні призводить до скорочення чистого експорту і формує девальваційні очікування, які можуть спровокувати вилучення депозитів вкладниками банків</p>
<p>Високі процентні витрати за внутрішнім боргом</p> <p>Висока вартість запозичень на ринку МБК</p> <p>Високий рівень ризиків у банківській системі</p>	<p>Зростання дохідності за внутрішніми зобов'язаннями з одного боку свідчить про ріст процентних доходів, з іншої – про зниження ринкової вартості придбаних цінних паперів</p> <p>Зростання процентної ставки в умовах перевищення строковості активів над строковістю зобов'язань спричиняє підвищення вартості фондування</p> <p>Недостатність наявного капіталу відносно прийнятих ризиків, слабе покриття зобов'язань ліквідними активами, дисбаланс між валютними активами та зобов'язаннями, висока частка прострочених позик у кредитному портфелі банків можуть спричинити як банкрутство окремого банку так і широкомасштабну банківську кризу</p>
<p>Сповільнення економічного зростання</p> <p>Інфляція</p>	<p>Зниження темпів економічного зростання призводить до погіршення платоспроможності країни, звуження можливостей позичальників банку з обслуговування боргів</p> <p>Запровадження політики активного подолання інфляції негативно впливає на стан банківської системи</p>
<p>Відкритість економіки</p>	<p>Як свідчить практичний досвід багатьох країн, фінансова лібералізація призводить до накопичення в банках «поганих» боргів</p>
<p>Валютизація активів банківської системи (загалом або окремих статей активів)</p>	<p>Зміна частки активів, номінованих у іноземних валютах, свідчить про недовіру банківської системи у стабільність національної валюти, а зміна частки залучених грошових коштів, особливо депозитів населення (з врахуванням поправки на дохідність), – про недовіру населення</p>

Банківські кризи можуть ускладнювати проведення грошово-кредитної

політики (рис. 1.2):

- дестабілізувати грошовий попит і грошові агрегати;
- зменшити ефективність обігу цінних паперів;
- вплинути на відносини між ціною та грошовими агрегатами – змінними,

що допомагають грошово-кредитним органам контролювати та пояснювати цінову поведінку (напр., грошові агрегати, тобто макроекономічні показники обсягу грошової маси, відсоткові ставки, курси валютного обміну тощо);

- у підсумку знизити спроможність уряду розв'язати проблеми інфляції. На думку багатьох зарубіжних авторів, зокрема Г. Камінскі й К. Рейнхарата, наявність інфляції сприяє реалізації процентного ризику [117, с. 24]. Падіння темпів інфляції, що відбувається після її різкого зростання виступає одним з надійних сигналів виникнення проблем у банківському секторі. Проблеми банків в умовах зниження інфляції виникають внаслідок необхідності списання проблемних позик за рахунок доходів, що знижуються: процентна ставка на грошових ринках зменшується [22, с. 141]. За одночасного скорочення джерел спекулятивних доходів банків та зростання операційних видатків фінансовий стан банків суттєво погіршується. Тому банківські кризи стають імовірними і на стадіях проведення антиінфляційної політики в країні.

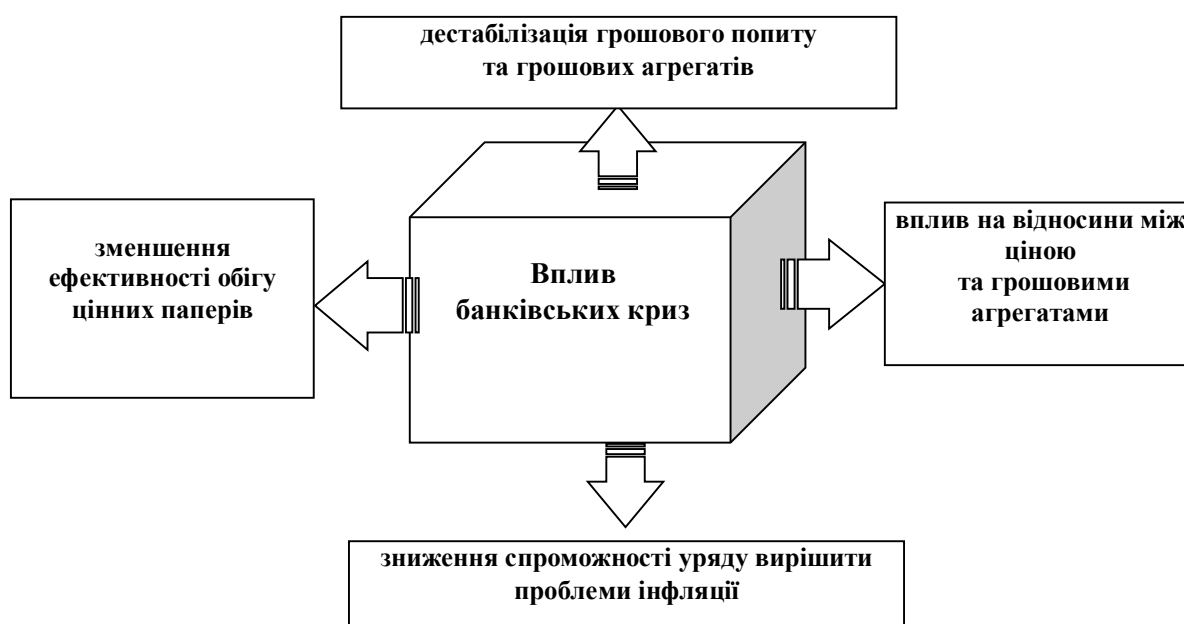

Рис. 1.2. Вплив банківських криз на грошово-кредитну політику

Банківські кризи є наслідком як зовнішніх стосовно банківського сектора причин, так і недоліків банківської системи конкретної країни.

Щодо основних наслідків банківських криз, то зауважимо, що вони є достатньо різноманітні, однак різні стосовно різних груп, що вступають у певні відносини з банківською системою.

Так, для суспільства загалом настання банківської кризи та період її подолання мають своїми наслідками:

- зменшення сукупного суспільного капіталу, розміру національного багатства, спад виробництва, зменшення ВВП;

- бюджетно-фінансову дестабілізацію, високу інфляцію та демонетизацію економіки;

- загальне погіршення ситуації в економіці країни та оцінок такої ситуації і перспектив її покращення (зокрема з боку рейтингових агентств, а відтак – іноземних інвесторів);

- загострення у сфері соціальних відносин та необхідність негайного розв'язання накопичених суперечностей;

- необхідність розробки нових підходів до організації та управління не лише банківським сектором, але й всією економікою, а також реалізації заснованого на таких підходах комплексу практичних заходів;

- необхідність усвідомлення більш чи менш значних непередбачених втрат.

Для клієнтів комерційних банків наслідками банківської кризи можуть бути:

- повна або часткова втрата коштів, довірених ними банкам, які не змогли протистояти кризі;

- погіршення умов ведення підприємницької діяльності та умов банківського обслуговування юридичних та фізичних осіб;

- погіршення фінансового стану позичальників внаслідок негативних змін економічної ситуації в країні, зростання та накопичення їх прострочених та безнадійних боргів банкам;

- необхідність пошуку нових (надійних) банків, якщо попередні збанкрутували або не виконують своїх зобов'язань перед клієнтами;

- можлива необхідність перегляду умов співпраці з банками, які змогли вийти з кризи з найменшими втратами та зберегли свою працездатність.

Для банківського сектору загалом наслідки кризи можуть бути наступними:

- зменшення сукупного банківського капіталу;
- зниження вартості активів банківського сектору;
- вилучення частиною клієнтів своїх заощаджень навіть із надійних банківських установ (скорочення ресурсної бази банківської системи);
- погіршення якості та структури кредитних портфелів банку;
- виникнення чи посилення невідповідності між пасивами та активами банків за обсягами та термінами;
- більш чи менш повна втрата банками платоспроможності та ліквідності;
- падіння довіри до банків загалом;
- зменшення обсягів операцій та прибутків;
- перерозподіл клієнтури між банками, що залишилися «на плаву»;
- необхідність коригування характеру відносин з клієнтами;
- необхідність участі, у тому числі своїми коштами у антикризових заходах;
- скорочення мережі банківських установ та їх філій та підрозділів;
- необхідність як мінімум коригування стратегії розвитку, політики стосовно різних напрямів банківської діяльності та практично всіх процесів організації управління в банках;
- посилення напруженості на ринку праці фахівців з банківської справи;
- посилення напруженості у стосунках із суспільством, владою, допоміжними організаціями.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що сучасні банківські кризи являють собою багатовимірне та комплексне поєднання взаємодіючих впливів і недоліків, які характерні для усіх країн, незалежно від рівня економічного розвитку. Фінансова нестабільність виявляє існуючу слабкість усередині самої банківської системи, а вузька зосередженість на певних причинних компонентах створює перекручену уяву та невідповідну політику відносно реформування банківського сектору.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В умовах глобалізації економічного розвитку фінансова криза характеризується якісно новими ознаками: нестабільністю та диспропорційністю функціонування національних фінансових ринків; руйнацією ринкових механізмів фінансової взаємодії суб'єктів бізнесу й держави; порушенням рівноваги у валютно-фінансовій сфері; зростанням обсягів суверенної та корпоративної заборгованості; розповсюдженням кризових явищ на регіональному й глобальному рівнях. Виявлені особливості вимагають перегляду підходів до фінансово-економічного регулювання процесів в економіці на національному, регіональному й світовому рівнях, що передбачає посилення елементів державно-приватного партнерства.

Спільними рисами фінансових криз виступають: паніка на фінансових ринках; крах фондового ринку; стрімке знецінення національної валюти; втрата золотовалютних резервів; масове вилучення внесків із банківської системи; реверс потоків капіталу та втеча капіталів за кордон; зниження конкурентоспроможності економіки; виникнення фундаментальних проблем у розподілі ресурсів і загострення проблем ліквідності; дефолт за зовнішніми зобов'язаннями; регуляторні недоліки та опір негайним заходам, що могли б допомогти у розв'язанні поточної кризи; різке зростання відсоткових ставок.

Банківська криза може бути як проявом, так і каталізатором фінансової та грошово-кредитної кризи, може поєднуватися з кризою інших секторів економіки, або бути “ізолюваною”, не викликаючи порушень у соціально-економічному житті країни (якщо йдеться про кризу окремих банків). Банківська криза – це неспроможність банківської системи та її інститутів виконувати свої основні функції з акумуляції та мобілізації грошових коштів, надання кредитів, проведення розрахунків та платежів в економіці країни.

На сучасному етапі негативні наслідки для банківської системи виникають внаслідок слабкої й неефективної регулятивної політики, неадекватного офіційного нагляду за фінансовими установами, існування механізмів заохочення надмірно ризикових операцій та неспроможності або небажання ринку

застосовувати дисциплінарні заходи до таких банківських установ. Серед причин виникнення банківських криз кінця XX – початку XXI ст. виокремлено наступні: послаблення вимог до умов банківського кредитування та його стрімке зростання за короткий проміжок часу, у тому числі такого, що ґрунтується на спекулятивному підвищенні цін на активи; помилки в розпізнаванні надійних і проблемних позик; надмірна концентрація кредитних портфелів; погіршення фінансового стану системних фінансових установ через високу мінливість цін на активи, насамперед цінні папери та активи, які мають вираження в іноземній валюті; зміни у сприйнятті економічних перспектив регіону іноземними інвесторами та помилки міжнародних рейтингових агенцій; швидке зростання обсягів спекулятивних операцій, якому сприяють сучасні фінансові інновації й розвиток ринку деривативів; недостатній рівень конкуренції в банківській системі, що з особливою очевидністю проявився в країнах з перехідною економікою.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ

2.1. Дослідження особливостей розгортання сучасної світової фінансової кризи

Незважаючи на тривалий період економічного піднесення упродовж багатьох десятиріч, глобальна фінансова система сьогодні зіштовхнулася із серйозними проблемами.

Розгортання фінансової кризи, яка розпочалась у 2007 р., засвідчує, що макроекономічна стабільність без проведення виваженої політики у фінансовому секторі недостатня для підтримки стабільності фінансових ринків. Найбільш серйозні проблеми з міжнародним рухом капіталу відбулись тоді, коли вплив капіталу з країни виникав раптово, посилюючи, таким чином, кризові явища у фінансовій системі. Такий раптовий відтік капіталу охоплював практично усі головні форми руху капіталів – позичковий капітал, портфельні й навіть прямі інвестиції, у тому числі такий сегмент, як інвестиції у нерухомість. Особливо небезпечні макроекономічні наслідки для економіки країни виникли, коли раптові відтоки капіталу зачепили позичкові капітали, пов'язані з державними, банківськими й корпоративними боргами.

До основних симптомів диспропорції у розвитку сучасного фінансового сектору українські науковці Лютий І.О. та Міщенко С.В. зараховують: домінування короткострокових форм інвестування, які мають спекулятивний характер; стрімке, диспропорційне, щодо реального сектору, зростання активів фінансових установ; відокремлення потоків капіталу від потоків товарів і послуг; зміну структури інструментарію фінансового сектору; невизначеність механізму функціонування фінансового сектору, складність контролю та регулювання; кількісне та якісне домінування спекулятивних складових у структурі фінансового сектору, що спричиняє виникнення “офшорної” моделі фінансового сектору; збільшення обсягів інвестицій у фінансовий сектор за рахунок відтягнення їх з реального; вплив ресурсів (у т. ч. кваліфікованих фахівців) із

реального сектору до фінансового [46, С.17].

Сучасна фінансова криза відчутно вдарила не лише по країнах так званої периферії (до яких належить у тому числі Україна), але змінила парадигму взаємодії державного й приватного секторів економіки у країнах “золотого мільярда”. Наприклад, лише протягом 2008 р. вартість активів у Великобританії зменшилась на 69%, а на антикризові заходи в даній державі довелося задіяти понад 25% від ВВП [56, с. 8-12].

Перші прояви сучасної фінансової кризи з’явилися на ринку нерухомості США в 2006 р., коли висхідний тренд цін на житло змінився різким падінням. На початку 2007 р. у близько 20% власників нерухомості виникли проблеми по оплаті іпотечних кредитів протягом року після їх оформлення [94, с. 205]. У результаті протягом лютого-березня 2007 року 25 компаній, які займалися наданням іпотечних позик, оголосили про своє банкрутство [14, с. 19].

Зростання обсягів проблемних іпотечних кредитів, внаслідок падіння вартості об’єктів застави, у поєднанні зі збільшенням безробіття спровокувала масштабну банківську кризу, змусивши банки створювати резерви й провадити значні списання. Крім того, в результаті масових дефолтів на кредитному ринку банківська криза загострювалась обвалом піраміди похідних структурованих продуктів та надмірно жорсткішими умовами міжбанківського кредитування. Через кредитні збитки, американська банківська й фінансова система стали по суті неплатоспроможними, а кредитна криза лише збільшувалася. З метою компенсації нестачі ліквідності більшість банків почали активно залучати додатковий капітал, за допомогою емісії своїх акцій і їхнього продажу новим інвесторам. Загальний обсяг залучених банками коштів склав 353 млрд. дол. Так, банку Citigroup вдалося поповнити свій капітал на 49,1 млрд. дол., а Merrill Lynch – на 29,9 млрд. дол. [10].

Збитки унаслідок списань фактично паралізували фінансову систему країни, викликали закриття та банкрутство великих фінансових інститутів.

Першим зазнав краху великий інвестиційний банк Bearn Stearns, який у лютому 2008 р. було продано J.P.Morgan Chase за суму у 29 млрд. дол. Активна ж

фаза банківської кризи у США розпочалася на початку вересня 2008 р. з оприлюдненням заяви про запровадження тимчасового державного управління у двох найбільших іпотечних компаніях США Fannie Mae і Freddie Mac. Державне управління цими установами було покладене на регулятора іпотечного ринку – Федеральне агентство із житлового кредитування [7, с. 185].

15 вересня 2008 р. четвертий за обсягами активів інвестиційний банк Lehman Brothers, після того, як пошук ним інвесторів не мав успіху, подав заяву про банкрутство. Lehman Brothers так і не одержав допомоги від ФРС, що відмовилася витратити гроші платників податків на викуп акцій збанкрутілого банку. Після банкрутства банку особливо сильно постраждали фонди брокерських контор. Один з таких фондів, Reserve Primary Fund, був змушений списати 785 млн. дол. боргу Lehman Brothers, що викликало падіння вартості активів фонду нижче ніж 1 дол. на одну акцію (у таких випадках фонд звичайно ліквідують) й відбилося на інших фондах [64].

Сучасна світова криза швидко розповсюдилась на економіки різних країн. Ураховуючи характер зародження кризи та її специфіку, в абсолютних масштабах найбільші негативні наслідки відчули країни з добре розвиненим фондовим ринком (США, Великобританія, Японія, Німеччина).

Фінансова криза значно знизила потенціал зростання ЄС. У 2009 р. сумарний ВВП ЄС на душу населення знизився на 4% (у порівнянні з 2008 р.), а промислове виробництво - на 15% (до рівня 1999 р.). Кількість безробітних зросла на понад 7 млн. осіб – до 23 млн., що означає 10-відсотковий рівень безробіття – найвищий показник з початку 1990-х рр.. Дефіцит бюджету в середньому по ЄС склав близько 7% ВВП, а рівень заборгованості підвищився на 20% [94, с. 205]. Недостатність проведених протягом останніх 20 років структурних реформ визначились у зниженні адаптивних можливостей економіки ЄС та її фінансової системи зокрема.

Загальна вартість стабілізаційних програм, взятих до реалізації у ЄС, лише в 2009 р. становила 400 млрд. євро (3,3% сукупного ВВП ЄС). Обсяг антикризових пакетів європейських країн зафіксовано у таких розмірах: Німеччина – 695 млрд.

євро, Велика Британія – 500 млрд. євро, Ірландія – 500 млрд. євро, Франція – 361 млрд. євро, Нідерланди – 249 млрд. євро, Іспанія – 150 млрд. євро, Австрія – 100 млрд. євро, Данія – 35 млрд. євро, Португалія – 20 млрд. євро. Масштабний антикризовий план стимулювання національної економіки затвердив на початку 2009 р. уряд Німеччини. Загальний обсяг зазначеного антикризового заходу становив 480 млрд. євро, з яких 400 млрд. було спрямовано на гарантії міжбанківських кредитів, а ще 80 млрд. передбачено на рекапіталізацію банків. Крім того, відбулося скорочення податків на суму 18 млрд. євро, зокрема податку на прибуток і обов'язкових платежів на медичне страхування для окремих категорій платників [83].

Розмір антикризової програми Франції склав 0,7% ВВП. Національна антикризова програма передбачала виділення на підтримку французького бізнесу 26 млрд. євро, 2,65 млрд. євро було спрямовано на потреби безробітних і малозабезпечених. У рамках стабілізаційного пакету була підвищена допомога безробітним, багатодітним родинам, податкові послаблення для майже 4 млн. родин. Антикризові пакети як у Франції, так і в Німеччині не передбачали зниження податку на додану вартість. Бюджет соціального забезпечення Франції сягнув 550 млрд. євро (31% ВВП). У руслі стимулювання бізнесу уряд надав французьким автомобільним гігантам Peugeot, Citroen та Renault допомогу у обсязі 3 млрд. євро в обмін на обіцянку не зупиняти підприємства і зберегти робочі місця. На початок 2009 року для збільшення ліквідності шести найбільших французьких банків було надано 10,5 млрд. євро. Credit Agricole отримав 3 млрд. євро, BNP Paribas – 2,5 млрд. євро, Societe Generale – 1,7 млрд. євро. Решта спрямовано на збільшення ліквідності Credit Mutuel, Caisse d'Epargne и Banque Populaire [79].

План порятунку економіки Великої Британії передбачав фінансову підтримку банківського сектору, зокрема допомогу в залученні нового капіталу за рахунок додаткової емісії привілейованих акцій, котрі викупила держава. На зазначені цілі уряд надав 50 млрд. фунтів стерлінгів. Ще 200 млрд. ф. ст. виділено на короткострокові кредити Банку Англії, а також надання гарантій

міжбанківських кредитів на суму 250 фунтів стерлінгів. Разом з тим, Центральний Банк Великої Британії знизив ставку рефінансування до 0,5 % річних, що стало історичним мінімумом. Реагуючи на виклики світової фінансової кризи, у Великій Британії було запроваджено знижений податок на додану вартість, ставка якого скоротилася з 17,5 до 15%. З метою вирішення макроекономічних проблем, зокрема подолання безробіття, уряд країни у дворічний строк виділив 500 млрд. фунтів стерлінгів [99].

Світова фінансова криза для нових країн-членів ЄС, передусім країн Балтії, стала випробуванням на адаптаційну здатність. Урядом Латвії було прийняте рішення про прив'язку до євро шляхом розширення коридору коливань до 15% (девальвація неможлива через те, що 70% депозитів і 90% позик номіновані у євро). Уряд придбав 51% акцій банку Parex – найбільшої приватної фінансової установи. Уряд Латвії вирішив компенсувати дефіцит державного бюджету за рахунок підвищення податків (ПДВ збільшено з 18 до 21%), а також зниження заробітної платні як в державному, так і в приватному секторах, замороження пенсій та скорочення кількості працюючих (на 15%). Загалом у країнах Балтії відбулося суттєве скорочення державного апарату (в Литві та Естонії – 6% зайнятого населення, у Латвії – 8%). Низька результативність заходів змусила країну звернутися по допомогу до ЄС та МВФ. Загальна сума отриманого кредиту склала 7,5 млрд. євро, з яких майже 1 млрд. євро спрямовується на погашення боргів та реструктуризацію націоналізованого банку Parex. На рефінансування зовнішнього боргу країни виділяється ще 2 млрд. євро, і близько 1 млрд. євро – на фінансування реального сектору економіки, що явно суперечить фундаментальним першоосновам сучасної кризи [13].

Як зазначили М.П.Дулі, Д.Фолкергс-Ландау і П.М.Гарбер “...паніка, що виникла в середині вересня 2008 року, походила з ринку цінних паперів США (хоча у Великобританії, Іспанії, Ісландії, Ірландії, Росії, Угорщині та в інших країнах економічні й фінансові проблеми мають мало спільного з американськими активами). Проте вона миттєво вплинула на кредитні ринки в іншій частині світу, можливо, у деяких випадках через втрату довіри до домінуючих фінансових

моделей, а в інших – внаслідок шокового впливу на реальну економіку” [111, С.10].

Криза банківської системи США викликала багатомільярдні списання активів 100 банками й інвестиційними компаніями інших країн. При цьому найбільші списання були змушені провести банки Сполученого Королівства, Швейцарії й Німеччини. Від кредитної кризи також постраждали потужні банки Франції, Японії, Канади, Нідерландів, Китаю. Сукупний обсяг таких списань та інших збитків, яких зазнали фінансові установи в усьому світі вже в грудні 2008 р. перевищив трильйон доларів. Обсяги списань найбільшого банку Швейцарії і Європи UBS досягли 44,2 млрд. дол., що майже дорівнювалось власному капіталу цих установ. З метою компенсації нестачі ліквідності UBS залучив 28,3 млрд. дол.

Як наслідок ринкова капіталізація американських і європейських банків у період з вересня 2008 р. по травень 2009 р. скоротилася на 60%, або в абсолютних цифрах – на 2 трлн. дол. При цьому банки країн ЄС нагромадили на своїх рахунках таку кількість облігацій, які знецінилися та втратили ліквідність, що деякі держави регіону виявилися під погрозою банкрутства. Загальна вартість накопичених “проблемних” або “токсичних активів” створила реальну небезпеку кризи всієї банківської системи Євросоюзу.

Кризові процеси поширилися на інші фінансові ринки, зокрема на міжнародні міжбанківські кредитні ринки, де суттєвого падіння зазнали обсяги банківського кредитування. Так, якщо темпи зростання обсягів кредитування в 2007 р. досягали 16%, а частка кредитів у структурі світового ВВП, згідно з даними Fitch, зросла за період з 2005-го по 2007 р. на 155% [99].

По мірі зниження левериджу в глобальній фінансовій системі, зменшення готовності сприймати ризики й уповільнення темпів розвитку світової економіки, упродовж 2008 р., намітилася чітка тенденція до зниження темпів зростання обсягів кредитування. Зниження кредитування торгівлі нафтою, металами, вугіллям, деревиною, зерновими продуктами спричинило різке падіння обсягу продажів через втрату клієнтів, що користуються кредитами для здійснення угод.

Одним з найбільш явних наслідків економічної кризи, який спостерігався

майже у всіх країнах Європи, було різке уповільнення темпів приросту інвестицій у 2009 р.. Упродовж 2004-2007 рр. темп приросту валового нагромадження основного капіталу в більшості країн регіону був у 2-4 рази вищий, ніж середній показник по ЄС-15 [54].

Сучасна фінансова криза зумовила різке зменшення не тільки темпів приросту інвестицій, але і їх абсолютних обсягів. За винятком Хорватії та Польщі, де нагромадження основного капіталу у 2009 р. порівняно з рівнем 2007 р. скоротилося лише на 7 та 8% відповідно, та Білорусі, яка стала єдиною країною, де обсяги інвестицій в основний капітал значно зросли (на 26,5%), всі інші країни регіону зазнали значного скорочення обсягів інвестицій. У всіх країнах Європи темпи приросту інвестицій у 2009 р. мали від'ємне значення. Найбільше падіння мало місце в Україні (-51,4 %), Естонії (-57,0 %), Латвії (-57,8 %) та Литві (-57,9%) [13].

У 2009 році європейські ринки, що розвиваються, зазнали найбільш різке падіння виробництва з часів “перехідного спаду”, який відбувся після краху соціалістичного блоку. За результатами року очікувалось, що п'ять країн постраждають від зниження ВВП, яке буде обчислюватися двозначною цифрою. Проблемні заборгованості за кредитами в банківському секторі і безробіття також продовжували зростати в багатьох країнах.

Глибока інтеграція є як позитивним, так і негативним фактором. З одного боку, завдяки інтеграції були створені економічні зв'язки та фінансова залежність, що зробило багато країн з перехідною економікою сильно залежними від кризи на Заході. З іншого боку, інтеграція пом'якшила наслідки виведення великого капіталу, а виведення капіталу було руйнівною силою під час минулих кризах, і крім того вона сприяла створенню більш зрілих інститутів і відповідних заходів у сфері внутрішньої політики і допомогла отримати найсильнішу міжнародну підтримку.

За однією із версій одними із основних причин сучасної фінансової кризи є [94, с. 204]:

- 1) надмірно експансивна грошова політика Федеральної резервної

системи США;

2) наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі КНР, значний торговельний дефіцит у США;

3) недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках;

4) недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

Викликають серйозні заперечення відсутність серед названих причин фундаментного першоджерела – структурних диспропорцій, недофінансування інфраструктури, відірваність віртуального фінансового капіталу від реального сектору економіки на національному, регіональному й глобальному рівнях.

Відповідно до іншої точки зору, вагомими причинами сучасної світової фінансової кризи виступають [83]:

1) втрата довіри між агентами ринку, що призвело до падіння інвестиційного, а пізніше й платоспроможного попиту;

2) невідповідність системи регулювання ринків, заснованої на класичній економічній теорії, новим умовам їхнього функціонування;

3) перевищення рівня споживання в розвинених країнах над їх реальним виробництвом;

4) відсутність глобальних і слабкість національних механізмів регулювання. Рішення, які визначають майбутнє глобальної економіки, приймають ТНК і портфельні інвестори, а відповідальність за їхні наслідки несуть національні уряди.

До основних причин сучасної світової фінансової кризи лідери Великої двадцятки зараховують наступні [14, с. 20-22]:

А. Мікрорівень:

1) неадекватна оцінка ризиків учасниками ринку й відсутність належного технічного аудиту, що пов'язано з імовірністю отримати високі прибутки та відносно тривалим періодом стабільності;

2) слабкі андеррайтингові стандарти, неефективні методи й інструменти

управління ризиком, поява складних фінансових продуктів, характеристики яких були важкими для розуміння, у результаті чого виникли надлишкові запозичення;

Б. Макрорівень:

3) провал регуляторних інститутів і політиків, які не змогли вчасно визначити ризики й запобігти виникненню ускладнень;

4) неадекватні структурні реформи та неефективна макроекономічна політика.

У свою чергу журнал “Economist” виділяє такі причини виникнення фінансової кризи [94, с. 204]:

1) криза стала наслідком незбалансованого розвитку “Нової економіки”, вартість деривативів (похідних фінансових інструментів) перевищила вартість світового ВВП у рази. Для прикладу в США реальний сектор (промисловість, сільське господарство) складає 20% ВВП, решту становлять послуги, зокрема фінансові;

2) мірилом багатства у світі стала нерухомість; інвестування у цю сферу стрімко зростало, що призвело до кризи боргових зобов'язань за іпотечними кредитами;

3) глобалізація економічного розвитку, призвела до швидкого поширення кризи від США до інших країн. Розвиток міжнародної торгівлі, що спричинило інтенсивне переміщення капіталу в країни з більшим індексом дохідності та меншим рівнем ризику;

4) глибокі структурні диспропорції у реальному секторі, що вилилось у перевиробництво у деяких галузях світового господарства, там існує надлишок потужностей і робочих місць. ТНК (транснаціональні корпорації) змогли підвищити продуктивність праці без технологічних інновацій за рахунок мобільності факторів виробництва та спекуляцій з доданою вартістю на високотехнологічних товарах.

Водночас багато провідних економістів світу характеризують нинішню кризу, передусім, як боргову, або кризу надмірної заборгованості. Значні обсяги запозичень банків, корпорацій, фізичних осіб й окремих держав призвели до

утворення у світовому вимірі піраміди боргових зобов'язань, яка почала руйнуватися після зниження вартості застави, під яку залучалися вказані позики.

Б. Борисов характеризує сучасну кризу як системну, структурну та комплексну. При цьому системний характер сучасної кризи він обґрунтовує масштабами її поширення на всю світову економічну систему, підкреслюючи глобалізаційну форму останньої. Структурний характер кризи, на його думку, у тому, що у цій глобалізованій економіці існують глибокі структурні перекося між її головними секторами – фінансовим та реальним, а також виділяє ще один сектор – віртуальний, який також знаходиться в протиріччі відносно перших двох. Останній представлений ринком деривативів, ф'ючерсів, форвардів та інших інструментів, що давно відокремилися від власне фінансів як ринку реальних фінансів та реального кредиту. Комплексний характер кризи полягає у тому, що криза не має чітко визначеного епіцентру, тобто такої основної проблеми, розв'язавши яку можна було би розраховувати на відновлення економічного зростання [12].

У 2008 р. стало остаточно зрозуміло, що банківська складова фінансової кризи, що розпочалася, переростає у самостійну банківську кризу. Про це свідчили три основних події, які також відбулися у США:

- перша сталася у середині березня 2008 р., коли влада США змушена була виділити 29 млрд. дол. на купівлю банком J. P. Morgan великого інвестиційного банку Bear Stearns, який, не витримавши тиску масового викупу дефолтних свопів, став банкрутом;

- друга була пов'язана із загостренням ситуації у середині літа, коли в США виникли проблеми із іпотечними агентствами Fannie Mae I Freddie Mac, що обслуговували найбільший у світі ринок нерухомості. Ці іпотечні гіганти були взяті під пряме державне управління. Рятувальна операція влади відвела від них загрозу банкрутства;

- третя була наслідком рішення влади США не рятувати інвестиційний банк Lehman Brothers: 15 вересня було оголошено про його банкрутство. Це викликало шок у фінансових колах цілого світу – криза швидко охопила інший берег

Атлантики і глобальні фінансові ринки [43, с. 15].

Таким чином, сучасна банківська криза визріла на основі фінансово-інвестиційної кризи, водночас вона сама набула глобального, системного та об'єктивного характеру та проявилася через зростання рівня інфляції, посилення валютних дисбалансів, скорочення міжбанківського кредитування (внаслідок кризи ліквідності та кризи довіри між банками), суттєве скорочення кредитування реального сектора економіки та домогосподарств, подорожчання кредитних коштів і, як наслідок, уповільнення ділової активності та збільшення рівня безробіття практично в усіх національних економіках світового господарства.

2.2. Аналіз причин та проявів сучасної банківської кризи в Україні

Упродовж останніх двох століть, а за окремими оцінками протягом тривалішого періоду, такі фінансові явища, як девальвація валюти або оголошення дефолту, були здатні викликати несприятливу ланцюгову реакцію серед країн у межах регіону і, в деяких випадках, за його межами. В одних випадках вплив подібних потрясінь на країни відображається у стрімкому падінні цін на акції, у змінах рівнів цін на міжнародному ринку позичкових капіталів та/або у відпливі капіталу (перша категорія реагування).

Основним проявом і складовою частиною загальної фінансово-економічної кризи, що охопила Україну, була банківська криза, яка стала найбільш серйозним потрясінням як для банківської системи, так і для національної економіки загалом. Вона була викликана, як багато інших банківських криз у світі, надзвичайно високими темпами зростання кредитів. Якщо у 2004 р. їхня величина становила 25,7 % ВВП, то вже у 2008 р. вона досягла 77,3 % при щорічному зростанні в 2005–2008 рр. більш як на 65-74 % [11, с. 34].

Кредитний бум в економіці України мав свої структурні особливості, що посирили наслідки кризи. По-перше, це надзвичайно високі темпи обсягів кредитування фізичних осіб; по-друге, збільшення, починаючи з 2004 р., питомої ваги кредитів в іноземній валюті; по-третє, зростання питомої ваги

довгострокових кредитів усередині країни.

Так, за підсумками 2008 р. питома вага кредитів в іноземній валюті загалом досягла 59,1 %, зокрема для фізичних осіб – 65,8 %, для юридичних осіб – 51,1 %, тоді як ще у 2005 р. відповідний показник становив лише 35,6 %. Це, як відомо, стало результатом політики фіксованого валютного курсу, якої дотримувався НБУ, а в цей період допустив навіть деяку ревальвацію курсу, незважаючи на те, що інфляція в країні лише прискорювалася, досягнувши, за підсумками 2008 р., 22 %. [24, с. 64].

Щодо питомої ваги довгострокових кредитів усередині країни (терміном понад 5 років), то при відносно короткострокових зовнішніх позиках банківського сектору (які збільшилися за 2005 – 2008 рр. в 14,8 рази та сформували 38,8 % консолідованого зовнішнього боргу України) вона навіть у 2008 р. зросла на 5,1 в. п. і становила 31,8 %, при цьому в структурі споживчих кредитів на придбання, будівництво і реконструкцію нерухомого майна – 92,4 % [24, с. 68].

Таким чином, вищезазначене визначило фактично глибину банківської кризи в Україні на фоні кредитного стиснення для вітчизняних позичальників на зовнішніх ринках. Основною ж особливістю кризового 2009 р. стало абсолютне скорочення всіх без винятку кредитів (рис 2.1).

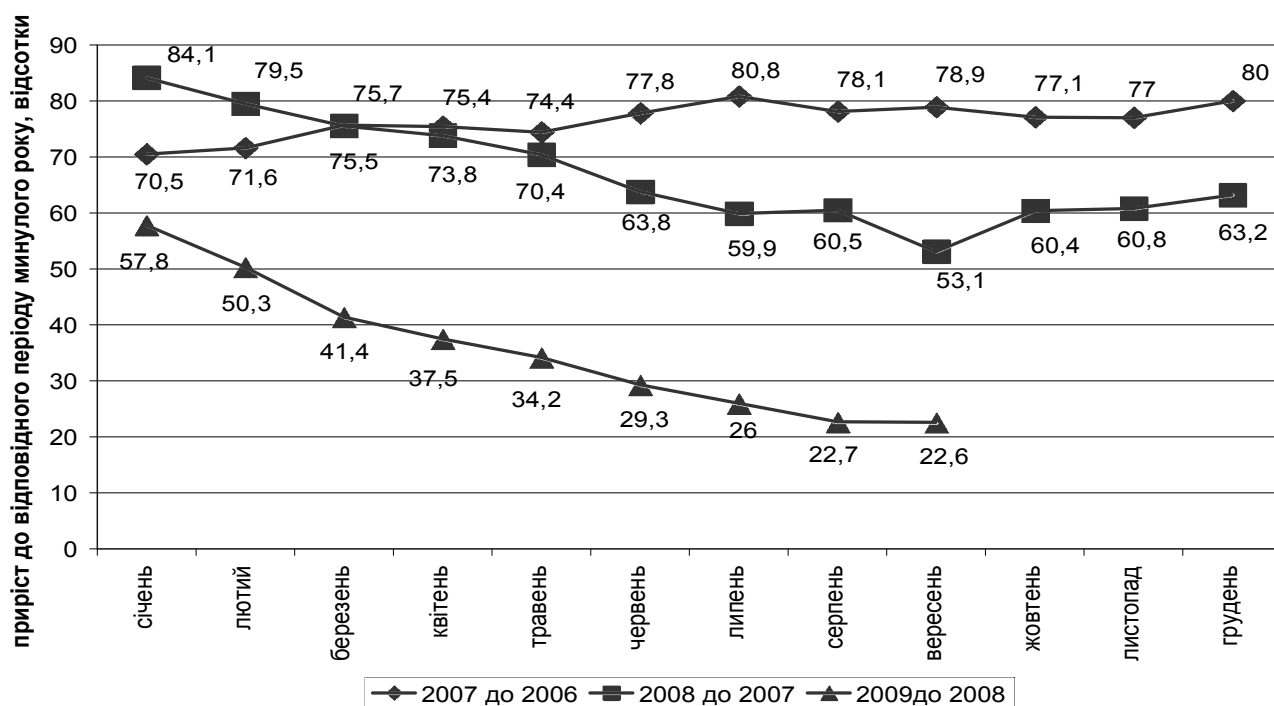

Рис. 2.1. Динаміка загальної кількості кредитів

На думку академіка В. Гейця, основні причини кризи у банківській сфері України не вичерпуються зазначеним. З-поміж інших макроекономічних особливостей періоду 2005-2008 рр., які значно вплинули на стан економіки України напередодні глобальної фінансової кризи, він виділяє такі:

- значні зміни в структурі витрат консолідованого бюджету України в напрямку витрачання бюджетних коштів на цілі підтримання платоспроможного попиту населення. Зокрема, на оплату праці і трансферти населенню у 2005-2008 рр. витрачалося понад 50 % бюджетних коштів, тоді як у 2000-2002 рр. цей показник не перевищував 38 %. Отже, це стало першопричиною прискорення інфляції в передкризовий період;

- криза платіжного балансу – дефіцит рахунку поточних операцій, який покривається в основному за рахунок короткотермінових зовнішніх позик. Так, короткотерміновий зовнішній борг України складався у 2008 р. з 26 млрд. дол. США короткотермінових зовнішніх зобов'язань банківського сектору і сектору не фінансових корпорацій, а також з частини довгострокового боргу, який, за залишковими термінами погашення слід класифікувати як короткотерміновий борг (табл. 2.1). У 2009 р. короткостроковий борг досяг 45 млрд. дол. США і на 30 % перевищив міжнародні резерви НБУ, що безумовно загрожувало розгортанням серйозної кризи не лише у банківській системі, а й у всій економіці загалом;

Таблиця 2.1

Динаміка зовнішнього боргу України у 2007 – 2008 роках

Показник	Валовий зовнішній борг України, млрд. дол.			Відношення зовнішнього боргу України до показника на 01.01.2007, %	
	01.01.2007	01.01.2008	01.10.2008	01.01.2008	01.10.2008
Сектор державного	12,9	14,7	14,2	113,9	110,1

управління					
Сектор	0,9	0,5	0,1	55,6	15,6
грошово-кредитного регулювання					
Банки, у т. ч.	14,1	30,9	42,1	219,1	298,6
- довгостроковий	6,5	11,7	12,9	180,0	198,5
- короткостроковий	7,6	19,2	29,2	252,6	384,2
Інші сектори	24,7	33,5	44,3	135,6	179,4
Міжфірмовий борг	1,9	3,1	4,7	163,2	147,4
Валовий зовнішній борг	54,5	82,7	105,4	151,7	193,4

- динаміка пропозицій грошей в економіці (на рівні 80-90 %) визначалася викупом НБУ іноземної валюти, яка надходила в країну переважно не в результаті перевищення експорту над імпортом, а завдяки зовнішнім запозиченням, зокрема позикам, наданим Україні МВФ, що дозволило реструктуризувати близько 70 % боргів корпоративного і банківського секторів [18, с. 6-7].

У цих складних макроекономічних умовах загострилися проблеми вітчизняного банківського сектора, вразливість якого під час кризи порівняно з іншими країнами проявилася у наступному.

Зменшення рівня капіталізації, незбалансованість структури активів та зобов'язань, зниження прибутковості та ефективності діяльності банківських установ. Станом на 01.01.2009 р. банківський сектор України складався з 182 банків, які за величиною активів поділялися на 4 групи: найбільші, великі, середні та малі (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Характеристика банківського сектору України станом на 01.01.2009 р.

Групи банків	Кількість	Активи	Кредити	Зобов'язання,	млрд
	, одиниць	, млрд	, млрд	грн.	

		грн.	грн.	кошти юридични х осіб	кошти фізични х осіб
Найбільш і	18	629,5	522,90	144,5	146,05
Великі	20	154,1	115,96	38,4	31,38
Середні	24	68,0	49,33	16,2	16,47
Малі	120	74,4	54,53	21,3	22,42
Разом	182	926,0	741,82	220,4	216,32

Репрезентативну групу 20,9 % складала 38 найбільших і великих банків. Вони контролювали 84,7 % банківських активів, в загальній масі на їхню частку припадало 76,0 % зобов'язань, за коштами юридичних осіб – 83,1 %, фізичних осіб – 82,0 %. Найбільш чисельна група – це малі банки, на які у загальній кількості банків припадало 65,9 %. Але вони контролювали лише 8 % банківських активів, на їхню частку у кредитах припадало 7,4 %, зобов'язаннях за коштами юридичних осіб – 9,6 %, фізичних осіб – 10,4 % [44, с. 45].

За формами власності банки розподілялися на банки державної власності (2 банки), які входили до групи найбільших банків, і банки з іноземним капіталом (52 банки, в тому числі 17 – із стовідсотковим іноземним капіталом). До групи найбільших і великих банків входили 20 банків з іноземним капіталом, решта відносилась до груп середніх і малих банків. Основні показники діяльності банків в фазі загострення кризи в Україні наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Показники	Основні показники банківської діяльності				за жовтень 2008 р. – квітень 2009 р., млрд. грн. [66]			
	2008 рік		2009 рік		2009 рік		2009 рік	
Показники діяльності банків	01.0	01.1	01.0	01.0	01.0	01.0	01.0	01.0
Власний капітал	84,7	93,5	121,4	126,4	126,6	124,5	119,8	119,8
Зобов'язання	614,	663,	805,	779,	759,	753,	753,	753,

	7	1	8	1	0	6	7
в тому числі:							
- кошти суб'єктів господарювання	123,5	133,3	143,9	134,1	124,6	122,1	119,3
- кошти фізичних осіб	194,2	202,2	213,2	205,1	193,7	188,8	192,5
Загальні активи	722,6	782,9	971,8	954,1	939,4	935,2	939,1
в тому числі:							
- кредити суб'єктам господарювання	352,7	358,5	460,5	453,7	453,9	456,8	457,9
- кредити фізичним особам	192,4	207,5	273,3	268,9	264,1	259,0	256,3
Доходи	48,6	78,1	120,6	12,5	26,0	37,7	49,6
Витрати	43,3	70,1	110,9	10,0	24,0	44,7	54,5
Прибуток/(-)збиток	5,3	8,0	9,7	2,5	2,0	-7,02	-4,9

Водночас, аналіз окремих показників розвитку банківського сектора в динаміці (2000-2008 рр.) засвідчує, що, незважаючи на зростання капіталу та активів банків загалом, ключові проблеми банківської системи України проявлялися у низькому рівні її капіталізації, ліквідності та високих ризиках діяльності. Так, з таблиці 2.3 бачимо, що відношення високоліквідних активів до загальних активів банків у 2008 р. в порівнянні з 2000 р. знизилось з 20,7 % до 8,2 %. Частка кредитів в загальному обсязі активів за цей період зросла до 81,4 %, а частка довгострокових кредитів – до 64,1 %. При цьому питома вага власного

капіталу в пасивах знизилась з 17,5 % до 12,9 %, а показник адекватності регулятивного капіталу скоротився з 15,5 % до 14,0 % [66].

Таблиця 2.4

Окремі показники розвитку банківської системи України в 2000 – 2008 рр.,

Показники	2000	2002	2004	2006	2008
Відношення високоліквідних активів до загальних активів	20,7	13,3	16,7	12,7	8,2
Частка кредитів у загальному обсязі активів	59,3	69,0	68,7	76,4	81,4
Частка довгострокових кредитів в загальному обсязі активів	8,3	15,8	32,2	44,5	64,1
Частка власного капіталу в пасивах	17,5	15,6	13,7	12,5	12,9
Адекватність регулятивного капіталу	15,5	18,0	16,8	14,2	14,0
Рентабельність активів	-0,1	1,3	1,1	1,6	1,0
Рентабельність капіталу	-0,5	8,0	8,4	13,5	8,5
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банківської системи	13,3	13,7	9,6	27,6	36,7

Світова фінансова криза посилила негативні тенденції у розвитку фінансової системи України. Так, лише в жовтні 2008 р. відбувся відтік капіталу з банківської системи в розмірі приблизно 3 млрд. дол. США, депозити фізичних осіб скоротились на 4,1 %, а юридичних – на 0,6 %.

Отже, першим помітним проявом банківської кризи в Україні стало зменшення капіталу банків.

Лише у квітні – травні 2009 р. показники функціонування банківської системи України почали демонструвати наявність певних позитивних тенденцій. Про поживлення діяльності у банківському секторі свідчить збереження позитивної динаміки таких показників, як зростання за квітень сумарних доходів

банків на 31,4 %, і деяке збільшення обсягів кредитування суб'єктів господарювання – на 0,2 %. В травні збереглася тенденція до збільшення сумарних доходів банків – вони збільшилися на 23 %, але у порівнянні з квітнем темпи зростання дещо знизилися. Однак при цьому більш високими темпами, ніж у попередньому місяці, збільшувалися витрати – на 24,9 % (за квітень – на 21,7 %). В результаті, якщо у квітні сумарний збиток банківського сектору складав 4,9 млрд. грн., то у травні він досяг 7,1 млрд. грн. У травні вперше помічена від'ємна рентабельність активів (-) 3,28 % та рентабельність капіталу (-) 24,35 % [100, с.5].

Прибуток банків України за 12 місяців 2012 р. склав 4 млрд. 899 млн. грн., за грудень 2012 р. банки отримали прибуток у розмірі 1 млрд. 101 млн. грн (прибуток за 11 місяців становив 4 млрд. 358 млн. грн.). Роком раніше банківська система показала збитки – за весь 2011 р. вони склали 7,7 млрд. грн., у грудні – 2,8 млрд. грн.

Доходи банків за 2012 р. порівняно з попереднім роком збільшилися на 5,4% і склали 150,4 млрд. грн., витрати – зменшилися на 3,3%, до 145,5 млрд. грн.

Зауважимо, що поживавлення банківської діяльності та зростання, хоч і невелике, що є наслідком активних дій НБУ з підтримки ліквідності та оздоровлення банків.

Незважаючи на застосовані заходи для стабілізації фінансового стану банків, ключові ризики для банківської системи країни, такі як кредитний, валютний, незбалансованої ліквідності, неплатоспроможності, від'ємного значення балансового капіталу і надалі зберігаються на високому рівні.

Наслідками гострого перебігу банківської кризи в Україні слід вважати, на нашу думку, сучасні умови ведення банківського бізнесу, що склалися на початок 2010 р., і характеризувалися наступними показниками.

На цей час в Україні було зареєстровано 197 банків, з яких 182 здійснювали діяльність. Кількість банків з іноземним капіталом становила 51, з яких 18 – зі стовідсотковим іноземним капіталом. Згідно з розподілом банків за групами, на 1 січня 2010 р. I група (найбільші банки) складалася з 18 банків, II група – з 20 банків, III група – з 21 банку, IV група – з 122 банківських установ. Сукупні

активи банківського сектору на початок 2010 р. становили 873,4 млрд. грн., чистий відсотковий дохід – 53,7 млрд. грн., чистий комісійний дохід – 13,1 млрд. грн. Збиткова діяльність у розмірі 38,4 млрд. грн. зумовила від’ємне значення показників прибутковості капіталу банків та прибутковості активів [61, с. 102]. Значна кількість банків (122 шт., або 61,9 % від загальної кількості) була віднесена за величиною активів до малих, які неспроможні були виконати вимоги НБУ щодо рівня капіталізації, якості кредитного портфеля, дотримання економічних нормативів діяльності.

Кінець 2009 р. ознаменувався ліквідацією 6 банків й наявністю 14 банків, що знаходилися в процесі ліквідації, присутністю тимчасової адміністрації у 15 банках, а також іншими чинниками, які свідчать про погіршення кількісних та якісних параметрів функціонування банківського сектору економіки України.

Загалом у 2009 р. відбулося зниження основних показників діяльності банків на фоні нарощування обсягів збитків та зростання ризиків у їхній діяльності: власний капітал банків зменшився на 4,1 млрд. грн. (3,4 %), збитки склали 28,0 млрд. грн. Серед основних позитивних тенденцій розвитку банківської системи у 2009 р. слід виділити подальше збільшення регулятивного капіталу – на 10,3 %, або на 12,7 млрд. грн. (за 2008 р. – на 70,3 %, або на 50,8 млрд. грн.) до 135,8 млрд. грн. Одночасно, значення нормативу адекватності регулятивного капіталу збільшилося з 14,01 % на 01.01.2009 р. до 18,08 % на 01.01.2010 р. [103, с. 17]. Стан капітальної бази банків України на початок 2010 р. у порівнянні з попередніми роками відображено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Розвиток капітальної бази банків України в період 2007-2009 рр. [72, с.6]				
(на кінець періоду)				
Показники	2007 рік	2008 рік	2009 рік	
Валовий внутрішній продукт, млн грн.	712945	950503	914720	
Темп зростання, %	107,6	133,3	96,2	
Пасиви, млн грн.	599396	926086	880302	
Темп зростання, %	176,2	154,5	95,1	

Власний капітал, млн грн.	69578	119263	115175
Темп зростання, %	163,5	171,4	96,6
Статутний капітал, млн грн.	42873	82454	119189
Темп зростання, %	163,2	192,3	144,6
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	61,6	69,1	99,2
Питома вага власного капіталу у пасивах, %	11,6	12,9	13,1
Регулятивний капітал, млн грн.	72265	123066	135802
Темп зростання, %	175,6	170,3	110,3
Адекватність регулятивного капіталу (Н2), %	13,92	14,01	18,08
Власний капітал / ВВП, %	9,8	12,5	12,6

Дані табл. 2.5 підтверджують загострення проблем, пов'язаних із капіталізацією банків України, на початок 2010 р. Так, спостерігається зниження величини власного капіталу банків, що в значній мірі зумовлено збитковою діяльністю, яка автоматично призвела і до зниження регулятивного капіталу. Суттєво збільшилися частка статутного капіталу у власному капіталі банків, досягнувши 99,2 % (для порівняння: у 2008 р. вона становила 69,1 %, решта складових формувалася за рахунок резервів, капіталізованих дивідендів та інших фондів банку – 9,0 %, прибутку поточного року – 6,1 %, емісійних різниць – 5,1 % та прибутку минулих років – 1,3 %). Таке зростання у значній мірі зумовлено тим, що 2009 р. банківська система завершила із збитками, які не лише зменшили розмір власного капіталу, а й змінили структуру його складових елементів. Певний вплив на динаміку капіталу банків мала також деномінація акцій низки банків, проведена тимчасовими адміністраторами.

Станом на 01.01.2013 р. капітал банків становив 169,8 млрд. грн., або 15,1% пасивів банків. Сплачений зареєстрований статутний капітал банків становив 175,4 млрд. грн. [66].

У 2009 р. урядом країни ухвалене рішення про націоналізацію трьох із п'ятнадцяти банків: держава стала власницею 99,97 % акцій ВАТ “Родовід Банк”, 99,94 % акцій АКБ “Київ” і 84,21 % акцій ВАТ АБ “Укргазбанк”. Загальний обсяг вкладень держави у ці банки становив 9,57 млрд. грн. Станом на 01.06.2009 р. ВАТ АБ “Укргазбанк” посідав 17-те місце за величиною активів (близько 12100 млн. грн.), а обсяг депозитів фізичних осіб у ньому становив близько 4100 млн. грн.; відповідно, ВАТ “Родовід банк” – 18-е місце (9547,31 млн. грн.), маючи депозити фізичних осіб на суму 2596,532 млн. грн.; АКБ “Київ” – 38-е місце (3624,21 млн. грн.) із обсягом депозитів фізичних осіб 2135,703 млн. грн. Загалом, частка активів цих банків у активах банківського сектору становила 2,7 %, а депозитів фізичних осіб – 4,6 % [16, с. 73].

Напередодні кризи зобов'язання перед нерезидентами досягли 32 % загального обсягу запозичень банків. Причому сформувалася критична диспропорція: зовнішні запозичення банків складали в більшості своїй короткострокові зобов'язання, кредити населенню надавалися банками переважно на довгостроковій основі. В цих умовах розвиток глобальної фінансової кризи, який обмежив доступ до зовнішніх фінансових запозичень, суттєво дестабілізував діяльність українського банківського сектора. Наближення строків погашення існуючих зовнішніх зобов'язань при обмеженості доступу до зовнішніх ресурсів поставило деякі банки на межу банкрутства, а відтак вони змушені були вдаватися до реструктуризації зовнішньої заборгованості.

Автори [102, с. 56-57] наводять такі дані щодо погашення й рефінансування зовнішніх боргів українських банків у 2009 р.

У I-му кварталі 2009 р. загалом українські банки погасили 2,2 млрд. дол. США за короткостроковим боргом, а рефінансування виплат за раніше залученими кредитами й позиками становило 78,4 % (рис. 2.2). При цьому погашення відбувалося за рахунок залучення строкових кредитів в сумі 1,4 млрд.

дол. США банками з іноземними інвестиціями і в межах програм таких міжнародних фінансових установ, як МФК та ЄББР (останній запровадив програму капіталізації банківської системи України на загальну суму понад 0,5 млрд. євро). Підтримку іноземних материнських структур отримали такі українські банки: “Промінвестбанк” у сумі близько 1 млрд. дол. для відновлення своєї діяльності від російського “Внешэкономбанка” та “Індекс-банк” у сумі близько 200 млн. дол. від французької групи Credit Agricole.

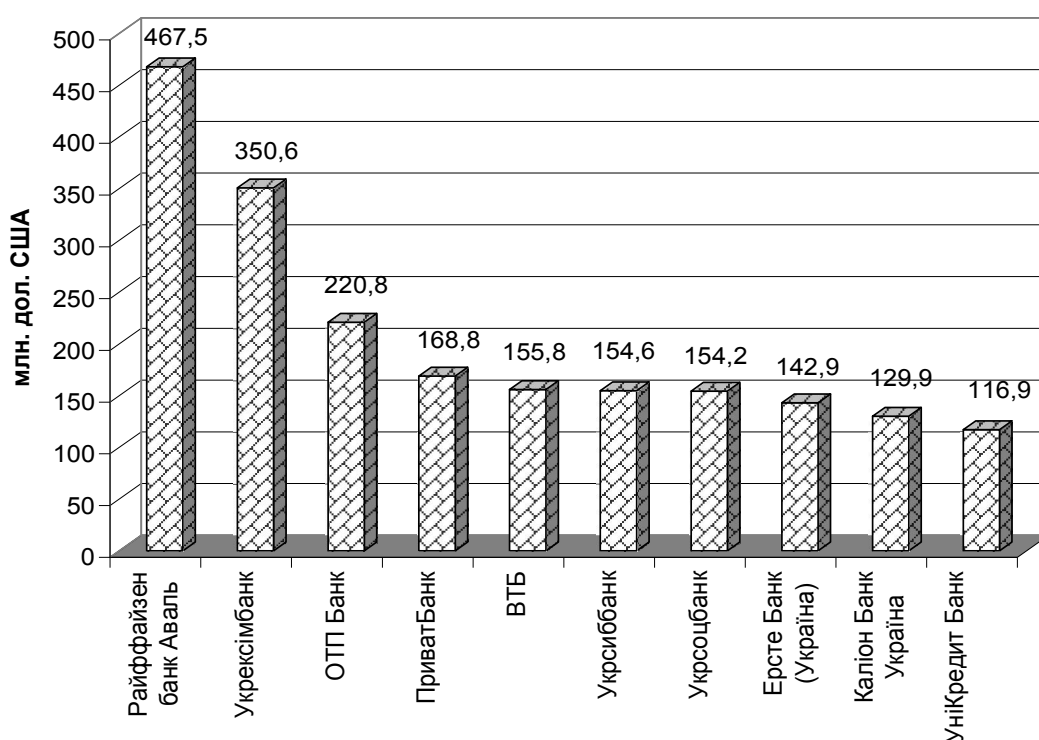

Рис. 2.2. Виплати банків України за зовнішніми боргами у 2009 року [102, с.57]

В цей же період, позитивним сигналом для іноземних інвесторів були новини про виділення Україні другого і третього траншів кредитних коштів МВФ, наслідком яких стало своєчасне погашення публічної зовнішньої заборгованості найбільшими банками України, у т.ч. дострокове погашення частини синдикуваного кредиту на суму 250 млн. дол. у лютому 2009 р. Пізніше, у квітні, “Укрексімбанк” погасив синдикуваний кредит на суму 345 млн. дол., “Райффайзенбанк Аваль” виплатив залишок суми синдикації в розмірі 262 млн. дол., а у травні “Альфа-банк” погасив євро бонди на суму 100 млн. дол. США. [21].

Таким чином, у період із серпня до кінця 2009 р. публічний зовнішній борг банків до погашення, за якими не планувалося реструктуризації, становив близько 955,5 млн. дол. США.

За I півріччя 2012 р. зовнішній борг державного сектору скоротився на 3,1 млрд. дол. США – до 30 млрд. дол. США. Насамперед, це пов'язано з плановими виплатами Національним банком за кредитом МВФ та погашення Кабміном єврооблігацій і кредитів. Українські банки скоротили обсяг своїх зовнішніх зобов'язань на 1,2 млрд.дол. США – до 24 млрд. дол. США. З 2009 року борг банківського сектору скоротився більш ніж на 15 млрд. дол. США. Це відбулося через продовження делевереджу у банківській системі, насамперед, у сфері валютного кредитування. А також через заміщення зовнішніх ресурсів внутрішніми, зокрема через залучення депозитів у іноземній валюті [55].

Таким чином, здійснюючи реструктуризацію зовнішніх боргів, банки намагаються виграти час, щоб налагодити потоки платежів за строковими валютними кредитами, що за нинішніх обставин в багатьох випадках стали проблемними, а тому передусім залежать від позитивних зрушень в діяльності клієнтів банку – підприємств та платоспроможності населення.

Нарощування зовнішніх запозичень призвело до помітної деформації структури кредитних портфелів банків – в них стали зростати кредити населенню в іноземній валюті. Станом на вересень 2008 р. у залишках кредитних коштів фізичних осіб на частку іноземної валюти припадало 62 %. Обвальна девальвація гривні стала приводом для зростання неплатоспроможності серед позичальників валютних кредитів. Обсяги проблемних кредитів у банківському секторі збільшились з 18015 млн. грн. станом на 01.01.09 до 36497 млн. грн. на 01.06.09, відповідно частка проблемних кредитів у кредитному портфелі банків зросла за півроку більш ніж удвічі, з 2,27 % до 4,89 % [16, с. 73].

Розвиток кризи примусив банки до самостійних пошуків шляхів подолання кредитної кризи в умовах масової неплатоспроможності одержувачів валютних кредитів. Банки почали впроваджувати системи повернення боргів за рахунок продажу заставного майна.

Сума кредитів фізичним особам передусім внаслідок девальвації збільшилася за станом на січень 2009 р. до 275,7 млрд. грн., або перевищила рівень 2007-го р. у 1,72 рази. Валютні кредити у гривневому еквіваленті склали 201,7 млрд. грн., їх частка досягла в загальній сумі кредитів 71,9 %.

Водночас банки вимушені були вдаватися до активного пошуку способів реструктуризації заборгованості за кредитами, адже реструктуризація завжди була одним з наймасовіших способів, який застосовувався у світі для подолання кризи неплатежів. Відомо, що для боржника реструктуризація не зменшує заборгованості, але надає зручну для нього форму платежу, а для банків це – спосіб раціоналізації грошових потоків, зниження частки ризикованих кредитів.

Послуги з реструктуризації заборгованості, наприклад, пропонували інвестиційні банки. Термін реструктуризації – від декількох місяців до декількох років. Способи реструктуризації: від найпростіших – відстрочка платежу, надання кредитних канікул, зміна графіку платежів тощо – до більш складних процедур – знаходження партнера, який погоджується взяти на себе частину або весь борг, зміна боргу на акціонерний капітал, купівля боргів самого банку тощо.

Поза тим практика застосування банками процедур реструктуризації для своїх клієнтів на початковому етапі розвитку кризи була неефективною і доводила необхідність державної допомоги у вирішенні проблеми, оскільки виступала додатковим чинником для загострення соціальної напруги в суспільстві.

Реальною дією у вирішенні проблеми з валютними кредитами для фізичних осіб став валютний аукціон, який був проведений за ініціативою НБУ 27 лютого 2009 р. НБУ здійснив перший цільовий продаж доларів США за пільговим курсом. Курс долара був встановлений на рівні 7,8 грн. Банки зобов'язані були використати куплену на аукціоні валюту лише для продажу своїм позичальникам – фізичним особам для сплати валютних кредитів. При цьому ціна продажу жорстко регламентувалася – вона не могла перевищувати курс аукціону на +0,2 % від суми купівлі. Створення будь-яких комісій або підвищення курсу продажу іноземної валюти за такими операціями заборонялись [66, с. 199].

Всього на першому цільовому валютному аукціоні було продано 34,53 млн. дол. США. В ньому взяли участь 12 банків: ЗАТ “ПУМБ”, ЗАТ “ОТП Банк”, ВАТ “Універсал Банк”, “Райффайзен банк Аваль”, ЗАТ “Сведбанк Інвет”, ЗАТ “Сбербанк Росії”, АКІБ “УкрСибБанк”, АБ “Південний”, ВАТ “Фольксбанк”, АКБ “Індустріал Банк”, АКБ “Укрсоцбанк”, АКБ “АвтоКразбанк”. Такі аукціони стали проводитися періодично [100, с. 7].

Ці проблеми залишаються актуальними й нині та потребують пошуку шляхів їх розв’язання, на нашу думку, у площині налагодження партнерських стосунків між позичальниками та кредиторами. Адже за 2009 р. відбулося зростання обсягів негативно класифікованих кредитних операцій у 3,3 рази, а їх частка у загальному обсязі кредитної заборгованості збільшилася станом на 01.01.2010 р. з 3,8 до 13,1 % [66]. За даними НБУ, обсяг проблемних кредитів за липень 2010 р. збільшився на 13,2 %, або на 5,38 млрд. грн., - до 46,06 млрд. грн., тоді як у червні його приріст становив 4,18 млрд. грн., або 11,5 %. З початку року до 01.08.2010 р. проблемна заборгованість зросла майже у 2,6 рази, або на 28,04 млрд. грн. Проблемні кредити українських банків за 11 міс. 2012 році зменшилися майже на 15 млрд. грн. [77].

Найбільш традиційним проявом банківської кризи є масове вилучення вкладниками своїх грошових коштів при появі перших ознак проблем у діяльності банків. Оскільки банки не можуть існувати за умови необхідності в будь-який момент часу задовольнити вимоги всіх своїх клієнтів, така поведінка клієнтів ще більше ускладнює проблеми банківської системи під час кризи.

За жовтень – грудень 2008 р. кошти фізичних осіб в національній валюті зменшилися на 19 млрд. грн. (на 15 %), в іноземній валюті (доларовий еквівалент) – на 2 млрд. дол. США (на 13 %), кошти господарюючих суб’єктів у національній валюті – на 11 млрд. грн. (на 12 %), в іноземній валюті (доларовий еквівалент) – на 0,3 млрд. дол. США (на 3,5 %) (рис. 2.3, 2.4).

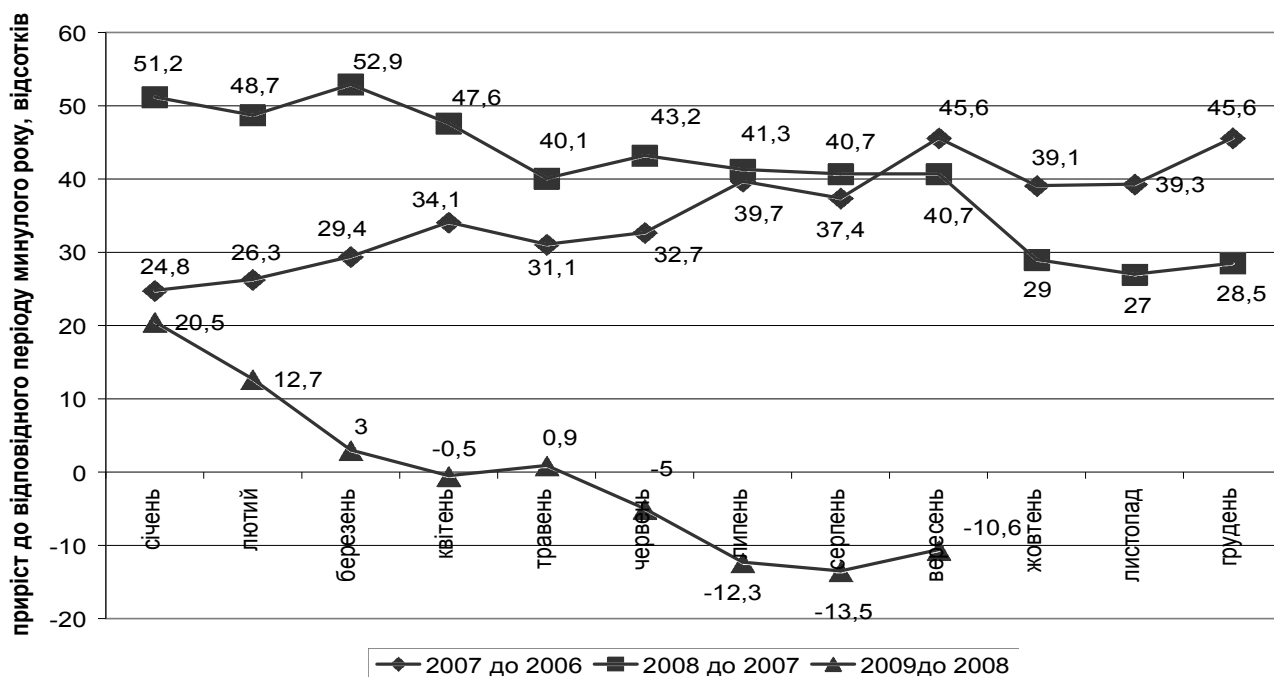

Рис. 2.3. Обсяги депозитів суб'єктів господарської діяльності [66]

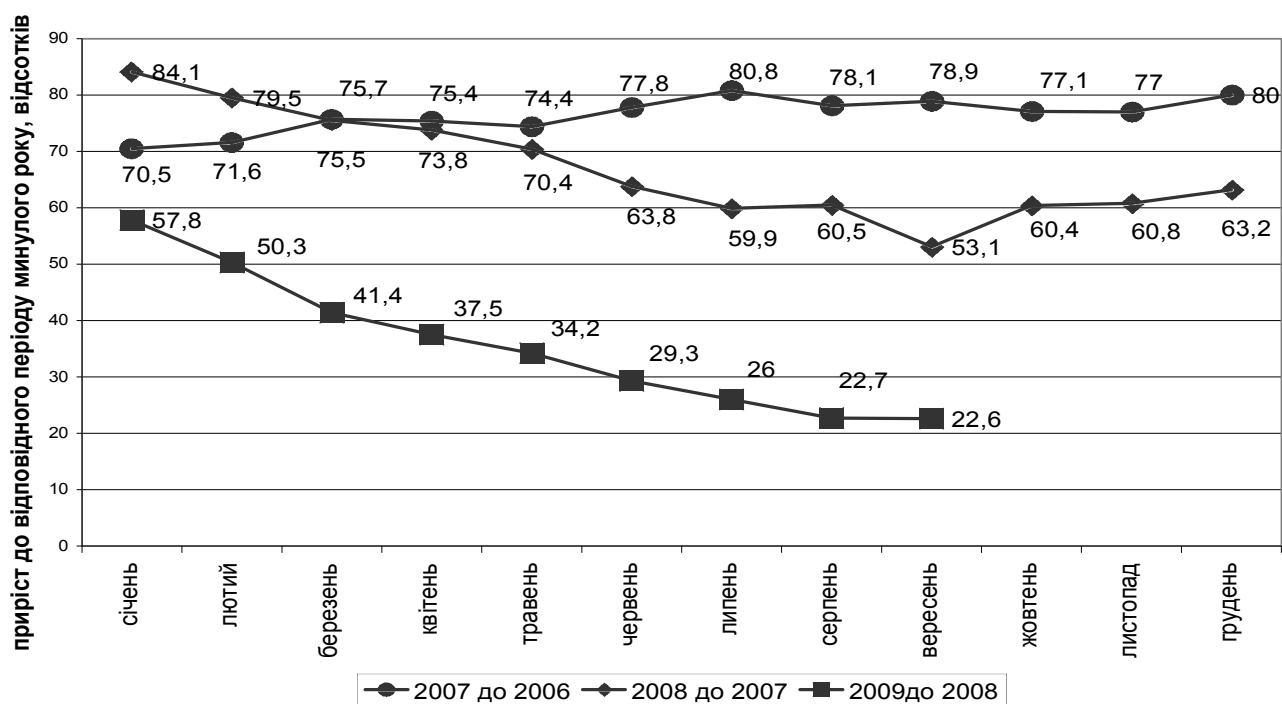

Рис. 2.4. Обсяги депозитів фізичних осіб України [66]

Проаналізувавши причини та прояви сучасної банківської кризи в Україні, можемо зазначити наступні висновки:

Банківський сектор наприкінці 2008 – початку 2009 рр. одночасно з масовим відтоком депозитів, обмеженням доступу до зовнішніх ресурсів зіткнувся із скороченням припливу коштів у вигляді сплати за користування кредитами його клієнтами, що, своєю чергою, вимусило банки вдаватися до реструктуризації як

своїх боргів, так і боргів своїх клієнтів. Все це негативно позначилося на ліквідності банків та свідчило про наявність в Україні класичної системної банківської кризи.

Кризові явища у банківській системі України виявилися набагато глибшими, ніж очікувалося, та виразно продемонстрували спотвореність грошово-кредитної та фінансової політики в період економічного зростання, зокрема, надмірне покладання на зовнішні фінансові ресурси, посилене споживання за рахунок запозичень в іноземній валюті.

Таким чином, з метою усунення негативних проявів банківської кризи та забезпечення збереження фінансової стійкості вітчизняних банків, на наш погляд, необхідно розробити заходи, які мають бути спрямовані на вихід України з економічної кризи.

2.3. Оцінка заходів регулювання банківської діяльності в Україні в період розгортання кризи

З метою нейтралізації кризових процесів на початкових етапах розгортання світової фінансової кризи національними урядами та центральними банками надавалась допомога банківським установам, спрямована на забезпечення їхньої ліквідності та для викупу проблемних активів. Першочергові антикризові заходи концентрувалися саме в грошово-кредитній сфері.

Міжнародним валютним фондом (МВФ) з метою розбудови системи макроекономічного регулювання як підґрунтя для антикризових заходів в майбутньому, було запропоновано українському уряду напрями подолання нестабільності у вигляді “Меморандуму про економічну та фінансову політику”, який було підписано у 2008 р.

Відповідно до документу органами регулювання та нагляду України була розроблена програма протидії наслідкам фінансово-економічної кризи, що передбачала здійснення реформ у грошово-кредитній та курсовій політиці, рекапіталізації банків, а також корегування податково-бюджетної політики в

Україні. Одночасно в межах прискореного механізму фінансування на умовах “стенд-бай” МВФ надав Україні кредит підтримки терміном на 2 роки на суму 11 млрд. СДР (близько 16,4 млрд. дол. США), еквівалентний 802 % квоти України в МВФ [51].

Основні заходи, передбачені зазначеним Меморандумом, стосуються таких сфер, як:

- грошово-кредитна та курсова політика, які повинні ґрунтуватися на використанні гнучкого режиму обмінного курсу, подальшому зміцненні незалежності центрального банку та на більш жорстких (у короткостроковій перспективі) монетарних методах регулювання;

- політика у фінансовому секторі, яка повинна передбачати розробку органами регулювання та нагляду комплексної стратегії санації та рекапіталізації банків, а також забезпечення рівного та прозорого доступу комерційних банків до ресурсів НБУ, підвищення розміру застрахованих вкладів фізичних осіб, посилення моніторингу діяльності банків та системи нагляду за ними;

- податково-бюджетна політика, реалізація якої повинна передбачати збільшення фінансування на випадок безробіття та адресну підтримку рівня доходів певних соціальних груп населення [51].

Більшість фахівців зазначали, що поширення світової кризи в Україні зумовило нові виклики для грошово-кредитної політики: об’єктивна необхідність вливання значних обсягів кредитів рефінансування НБУ з метою подолання кризи ліквідності банківської системи суперечила цілям досягнення цінової і курсової стабільності в Україні [45, 56, 88]. Адже досягнення антикризової мети щодо подолання кризи ліквідності, а також виконання основної функції НБУ – забезпечення стабільності національної валюти (складовими якої є цінова й курсова стабільність) – вимагали застосування протилежних (за своїм впливом на ці показники) монетарних інструментів. Поза тим, вже в період виходу з кризи актуалізувалися питання оздоровлення банківської системи, її реструктуризації та повернення довіри до неї з боку клієнтів з огляду на необхідність підвищення її ефективності та конкурентоспроможності в посткризовому періоді.

Основним змістом дій НБУ впродовж першої половини 2008 р. було підтримання курсової стабільності через збалансування платіжного балансу і регулювання кон'юнктури валютного ринку. З цією метою в докризовий період НБУ було вжито заходів щодо стримування темпів припливу іноземної валюти в країну, зменшення короткотермінової та спекулятивної складової руху капіталів, обмеження темпів надання валютних кредитів.

Початок кризи відповідним чином вплинув на умови формування курсу української валюти, а саме: зменшився приплив капіталу до банківського сектору; різко підвищився попит на валюту на міжбанківському та готівковому валютних ринках; в очікуванні девальвації гривні активізувалося виведення капіталу з країни; зменшилася експортна виручка внаслідок падіння цін на продукцію металургії; продовжувалося зростання обсягів імпорту [68, с. 201].

У 2008 р. зведене сальдо платіжного балансу вперше після 2000 р. стало від'ємним і склало 3,1 млрд. дол. США. Погіршення платіжного балансу в цей період стало наслідком як зростання від'ємного сальдо поточного рахунку (- 11,9 млрд. дол. США), так і суттєвого зменшення додатного сальдо балансу фінансового рахунку (рахунку фінансових операцій з капіталом) – на 40,1 % у порівнянні з 2007 р. до 8,8 млрд. дол. США. Таке погіршення показників сталося з одного боку, внаслідок від'ємного балансу доходів у 2 млрд. дол. США, що пов'язано із зростанням дивідендів іноземним інвесторам, які в умовах кризи скоротили обсяги рефінансування прибутків у свої підприємства; з іншого боку, внаслідок масового відтоку капіталу у IV кварталі 2008 р. у зв'язку з втратою довіри інвесторів та виведення з країни спекулятивного короткострокового капіталу. Різниця між показниками відтоку (8,8 млрд. дол. США) і притоку (3,2 млрд. дол. США) за квартал склала 5,7 млрд. дол. США [88, с. 40]. НБУ змушений був фінансувати від'ємне сальдо платіжного балансу і використовувати для цього свої золотовалютні резерви та стабілізаційний кредит МВФ, залучений саме для покриття дефіциту балансу. Відтік капіталу, і як наслідок, дисбаланс між попитом і пропозицією іноземної валюти чинив вагомий тиск на курс гривні – в активній

фазі кризи національна валюта, як зазначалося, девальвувала відносно долара США на 52 %.

В цих умовах відповідним чином змінився і характер дій НБУ: головним стало стримування попиту на іноземну валюту, недопущення курсових спекуляцій та блокування тіньових схем виведення капіталів. Зокрема наприкінці 2008 р. антикризовими діями НБУ були такі:

- відмова від політики фіксованого курсу та запровадження нового порядку встановлення її офіційного курсу – за підсумками торгів на міжбанківському валютного ринку;

- скасування 20-відсоткової норми резервування за короткотерміновими валютними депозитами нерезидентів;

- проведення валютних аукціонів з одночасною заборонаю банкам встановлювати курс валют вищим від офіційного більше, ніж на 1,5 %, а також обмеженням різниці між курсом купівлі та продажу готівкової іноземної валюти у розмірі 5 %, а з квітня 2009 р. – встановлення відхилення офіційного курсу від міжбанківського у розмірі не більше 2 %;

- заборона проведення суб'єктами міжбанківського валютного ринку операцій в іноземній валюті з похідними фінансовими інструментами, базовим активом яких є валютні цінності, курси валют, процентні ставки та індекси;

- заборона банкам здійснювати купівлю валюти на власні потреби без наявності зобов'язань та для їхнього дострокового виконання;

- заборона купівлі резидентами іноземної валюти для виконання зобов'язань за нерезидентів (переведення боргу, гарантія, поручительство тощо);

- заборона резидентам зберігати на своїх рахунках іноземну валюту довше, ніж 5 днів;

- обмеження обсягів купівлі валюти з метою повернення портфельних інвестицій та шестиденна відстрочка у разі виведення нерезидентами прибутків або виручки від продажу цінних паперів;

- заборона на купівлю іноземної валюти під оплату імпорту товарів без ввезення в Україну;

- встановлення обов'язкового 5-денного терміну розміщення коштів клієнтів, призначених для купівлі іноземної валюти, на окремому аналітичному рахунку балансового рахунку в банку;

- заборона на дострокове погашення банками своїх валютних кредитів;

- обмеження на відкриття банками депозитів за кордоном [27, с. 15].

Однією із дій монетарної політики НБУ стало стримування інфляційних процесів. У першому кварталі 2009 р. грошова база скоротилася на 6,4 %, а грошова маса – на 10,1 % (у аналогічному періоді 2008 р. вона зросла на 5 %). За рахунок реалізації адекватної грошово-кредитної політики вдалося суттєво знизити інфляційний тиск та уповільнити темпи інфляції. У квітні 2009 р. інфляція у річному обчисленні склала 15,4 % проти 22,3 % у грудні 2008 р. [66]. Однак проблема інфляції та необхідність удосконалення антиінфляційної політики в Україні залишалися актуальними як протягом всього 2009 р., так і у 2010 р., відтак є підстави зробити висновок про збереження в найближчій перспективі вагомих структурних інфляційних чинників, які вимагатимуть подальшого послідовного подолання. При цьому ефективність такого подолання визначатиметься не лише заходами у сфері грошово-кредитної політики. Стійке уповільнення цінової динаміки, за висновком фахівців [104, с. 22], має базуватися на нівелюванні ринкових деформацій, які повинні супроводжуватися поглибленням рівня ринкової конкуренції та підвищенням дієвості антимонопольної політики.

Створюючи стимули для повернення коштів населення в банківську систему, а також зменшуючи девальваційний та інфляційний тиск, у 2009 р. важливу роль відіграла процентна політика НБУ, яка відповідно до умов, що склалися, була спрямована на утримання вартості грошей на позитивному рівні відносно інфляції.

Відповідно до постанови Правління НБУ від 13.02.2009 р. № 72 в якості базових використовувалися ставки за кредитами рефінансування та операціями з мобілізації коштів на термін 14 днів, що визначалися за підсумками проведення щотижневих тендерів [66].

Якщо у грудні 2008 р. середньозважена базова ставка за кредитами рефінансування, становила 18,7 %, то в лютому-березні 2009 р. – 22,5 % (у січні тендери рефінансування не проводилися). Середньозважена процентна ставка за всіма операціями рефінансування в березні зросла до 18,2 % річних (у тому числі за кредитами овернайт – 19,5 %), хоча в грудні 2008 р. вона становила 14,8 % (у тому числі за кредитами овернайт – 19,7 %) [57, с. 7].

Ставки за депозитними сертифікатами на термін 14 днів оголошувалися переважно на рівні 10-12 % річних.

Відповідно до спрямованості процентної політики та з урахуванням продовження тенденції до впливу коштів, банки підвищили ставки за своїми операціями. Зокрема середньозважена ставка:

- за депозитами в національній валюті збільшилася з 13 % у грудні 2008 р. до 15,3 % у березні 2009 р., і незначно зменшилася в іноземній валюті – з 8,1 % до 8,0 % відповідно;

- за кредитами в економіку в національній валюті збільшилася з 21,6 % у грудні 2008 р. до 26,7 % у березні 2009 р., водночас за кредитами в іноземній валюті зменшилася – з 12,6 % до 11,0 %;

- на міжбанківському кредитному ринку збільшилася з 23,5 % річних (у тому числі за кредитами овернайт – 22,4 %) у грудні 2008 р. до 30,8 % (за кредитами овернайт – 30,9 %) у березні 2009 р. [57, с. 8].

Таким чином підвищення вартості грошей сприяло уповільненню тенденції впливу коштів з банків.

Міжнародні та українські експерти вважають відновлення довіри населення до банків одним із головних факторів подолання фінансової кризи в Україні. Довіра населення до банків знаходиться на катастрофічно низькому рівні. За дослідженнями, якщо у вересні 2008 р. не довіряло банкам 21,0% опитаних, то в березні 2009 р. – вже 74,8%. За розрахунками експертів, на кінець першого кварталу 2009 р. сукупний індекс депозитної активності, який демонструє готовність людей зберігати кошти у банках, склав лише 49,9 пунктів (із 200 можливих) [104, с. 12].

Одним із сильних ударів по довірі населення до банків стало введення у жовтні 2008 р. мораторію на дострокове вилучення депозитів. Він зберігався протягом 7 місяців і для населення служив своєрідним сигналом про рівень несталості банківського сектору. Кардинально змінити відношення населення до банків, за висновками експертів, можна було тільки за умови зняття мораторію.

Однією з причин збереження мораторію були ризики, які могли супроводжувати його відміну. Мав місце сильний ризик нового масового відтоку коштів населення із банків. Однак очевидно, що в цілому банківський сектор від мораторію тільки втрачав ресурси. Враховуючи це, самі банки розпочали активно впроваджувати нові депозитні програми, які дозволяли уникнути обмежень, які були накладені мораторієм.

Експерти висловлювали думку про те, що збереження мораторію лобіюється державними банками та окремими банками з українськими акціонерами не стільки з огляду на безпеку, скільки із захисту власних комерційних інтересів. Поки діє мораторій, банки можуть одержувати додаткові доходи за рахунок більш низьких процентних ставок за старими вкладками у гривні і розміщення кредитів під нові збільшені процентні ставки [44, с. 45].

Протягом 2008-2009 рр. основні зусилля НБУ були спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи шляхом підтримки її ліквідності та відновлення платоспроможності банків із застосуванням механізму рефінансування. З вересня 2008 р. до березня 2009 р. регулятором було надано кредитів рефінансування на загальну суму 145,87 млрд. грн. Водночас проводилися операції зі стерилізації надлишкової ліквідності, потреба в яких була зумовлена викривленнями на міжбанківському ринку через недовіру банків один до одного та недіючий внаслідок цього механізм перерозподілу надлишкової ліквідності. У цей період НБУ провів стерилізаційних операцій на загальну суму 29,68 млрд. грн. За винятком операцій з мобілізації надлишкової ліквідності банк надав чистих кредитів рефінансування за цей період на суму 116,19 млрд. грн., а його позиція у регулюванні грошово-кредитного ринку з жовтня 2008 р. змінилася з чистого дебітора на чистого кредитора [88, с.45].

Масштабний процес рефінансування банків, до якого вдався НБУ у IV кварталі 2008 р., викликав гостру суспільну критику (додаток Д). Українські політики та експерти, представники міжнародних фінансових організацій критикували НБУ за “ручний” розподіл великих сум кредитів між обраними банками. Керівництво НБУ звинувачувалося у корупції, наданні кредитів без застави або під сумнівну заставу. Під таким тиском у 2009 р. НБУ кардинально переглянув механізм надання банкам кредитів рефінансування.

30 квітня 2009 р. НБУ своєю Постановою затвердив нове Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків [73], яке на відміну від попереднього порядку [75] передбачало такі зміни:

- скорочені максимальні терміни надання кредитів до 90 днів (раніше до 365 днів);

- із переліку інструментів, які застосовуються для підтримки ліквідності банків, вилучені операції з обміну іноземної валюти на національну валюту та з надання стабілізаційного кредиту, які не мають однозначного цільового використання;

- відкрита для НБУ можливість встановлювати додаткові вимоги до банків залежно від інструментів, термінів рефінансування, виду забезпечення кредиту рефінансування;

- вилучені види забезпечення, які несли в собі ризик зміни власності на банки (акції власників істотної участі в банках), або визнавалися проблемними (різні види забезпечення під кредити, що видані банком іншим суб'єктам);

- надано право НБУ здійснювати регулювання ліквідності банків у межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для її збалансування та управління грошово-кредитним ринком;

- чітко визначені умови розподілу коштів рефінансування між банками: один банк не може одержати більше 50% обсягу коштів, які запропоновані на тендері; передбачено спосіб пропорційного розподілу коштів у випадку недостатнього обсягу суми рефінансування, передбаченого тендером.

Зміни, які були внесені даною Постановою НБУ у процедури підтримки ліквідності та оздоровлення банків подано у табл. 2.6 і 2.7.

Таблиця 2.6

Зміни в системі кредитної підтримки ліквідності банків (з використанням інструментів монетарної політики) [73, 75]		
Позиція	Норми 2008 р. За згодою керівництва НБУ	Норми 2009 р. За встановленими критеріями
Допуск банків до тендерів	До 365 днів	До 90 днів
Максимальний термін, на який надається кредит		
Забезпечення під кредити	Ліберальні умови, що уможливлювали надання сумнівної та ненадійної застави	Виключені такі види застав: акції основних власників; майнові права різного виду, якими володіють банки під кредити, що видаються ними

Таблиця 2.7

Зміни в інструментах кредитної підтримки з метою фінансового оздоровлення банків [73, 75]		
Позиція	Норми 2008 р. За згодою керівництва НБУ	Норми 2009 р. За встановленими кількісними та якісними показниками
Допуск банків до кредитів		Програма фінансового оздоровлення банку
Обґрунтування розміру кредиту	Техніко-економічне обґрунтування	

Забезпечення зобов'язань за кредитом	розміру кредиту Ліберальні умови, що уможливлювали надання сумнівної та ненадійної застави	Надання кредитів виключно під відповідне забезпечення. З цією метою визначені умови розрахунку суми забезпечення та збільшені гарантії для держави у випадку неплатоспроможності позичальника
Контроль	Фактична відсутність контролю	Контроль встановлюється за виконанням договору, програми оздоровлення і станом застави, що надана банком під кредит. Інструменти контролю – призначення куратора, впровадження періодичної звітності та обов'язкової інспекції банку

Водночас після прийняття зазначеного Положення на протязі кварталу простежувалося зниження обсягів рефінансування з боку НБУ. Так, за травень сума наданих кредитів склала лише 2,8 млрд. грн, тоді як середньомісячна сума рефінансування у ІУ кварталі 2008 р. складала 35,1 млрд. грн, а у першому кварталі 2009 р. – 11,5 млрд. грн. При цьому на фінансове оздоровлення банків у травні 2009 р. було спрямовано 2,7 млрд. грн., на підтримку ліквідності через тендер – 25 млн. грн. Показово також, що у травні було проведено лише 2 тендери з надання кредитів на підтримку ліквідності, у яких взяли участь по одному

банку; кількість банків-претендентів на одержання кредитів для оздоровлення зменшилася у порівнянні з квітнем на 27,8 %, обсяг рефінансування під програми фінансового оздоровлення – на 70,1 % [28].

Відновлення платоспроможності проблемних банків та їх оздоровлення, як свідчить зарубіжний досвід, може здійснюватися не лише за допомогою механізмів рефінансування та рекапіталізації, але й з використанням механізму реорганізації банків як альтернативи їх ліквідації. Адже за розрахунками, наведеними в роботі [39, с.104], на 01.01.2010 р. у стадії ліквідації перебувало 14 банків, або 7,1 % від їхньої загальної кількості, з яких 12 банків ліквідувалися за рішенням НБУ, 2 – за рішенням господарських судів. Заборгованість клієнтів банків за кредитами та їх вимоги за депозитами свідчить про рівень проблемності таких банків (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Заборгованість за кредитами та вимоги за депозитами клієнтів банків,
що знаходяться в режимі ліквідації [39, с.104]**

Роки	К-ть банків у режимі ліквідації	Заборгованість клієнтів за кредитами					Вимоги клієнтів за депозитами				
		Усього, млн. грн	Юридичні особи	Питома вага, %	Фізичні особи	Питома вага, %	Усього, млн. грн	Юридичні особи	Питома вага, %	Фізичні особи	Питома вага, %
2005	20	1215	1185	97,5	30	2,5	626	510	81,5	116	18,5
2006	19	1287	1249	97,0	38	3,0	538	422	78,4	116	21,6
2007	19	1055	1024	97,0	31	3,0	397	321	76,1	75	23,9
2008	13	1279	1099	85,1	180	14,9	373	226	60,6	147	39,4
2009	13	4987	3704	74,2	1283	25,8	1401	952	68,0	449	32,0

Безумовно для таких банків розробка та застосування механізму реорганізації набуває важливого практичного значення. За Законом України “Про банки і банківську діяльність”, реорганізація банку – це “злиття, приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно-правової форми, наслідком яких є передача, прийняття його майна, коштів, прав та обов’язків правонаступниками» [30]. Реорганізація може відбуватися трьома способами: добровільно – за рішенням його власників; примусово – за рішенням НБУ та

обов'язково. Суб'єктами примусової реорганізації можуть бути як проблемні банки так і банки, що перебувають у режимі введення тимчасових адміністрацій, ліквідації та банки, що працюють у загальному режимі діяльності.

В умовах банківської кризи виникла необхідність удосконалення нормативної бази щодо процесу реорганізації банків в Україні. НБУ вважав за потрібне доповнити існуючі з 2000 р. Методичні рекомендації про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків [76] новим Положення “Про особливості реорганізації банків за рішенням його власників” [74], яке передбачає такі форми реорганізації, як виділення банку, злиття банків, перетворення банку, його поділ та приєднання банків. Вибір методів реорганізації рекомендується здійснювати з використанням набору інструментів антикризового управління з урахуванням обраних форм. При цьому реорганізація банків за рішенням власників здійснюється з метою підвищення ефективності діяльності банків, зниження частки проблемних кредитів, збільшення обсягу капіталу, та розглядається як одна з форм фінансового оздоровлення банків, у яких введені тимчасові адміністрації. Реорганізація банків повинна здійснюватися після затвердження рішення про реорганізацію комісією НБУ з питань нагляду та регулювання.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження та узагальнюючи оцінки експертів щодо діяльності Уряду та НБУ в період загострення кризи в Україні, можемо констатувати, що загалом здійснення антикризових заходів певною мірою стримувало негативні прояви та тенденції у фінансово-банківській сфері, однак не мало вирішального впливу на їх подолання.

Зокрема, діяльність Уряду в цей період носила досить активний, але неповний характер: його дії не були підпорядковані заздалегідь складений антикризовий програмі, стосувалися окремих сфер економіки та полягали в простому накачуванні проблемних сфер емітованими фінансовими ресурсами, не сприяли покращенню податкового, інвестиційного та адміністративного клімату в країні, були несистемними та непрогнозованими.

Щодо стабілізаційних заходів, що вживалися НБУ з метою подолання банківської кризи в Україні, то позитивно слід оцінити такі дії: дотримання політики плаваючого валютного курсу, стабілізації на валютному ринку, проведення активних валютних інтервенцій на міжбанківському ринку з метою підтримки платежів за зовнішніми боргами; проведення діагностики банків та розроблення програм додаткової капіталізації для визначеного кола банків; підтримка ліквідності банківської системи; збільшення утримі суми гарантування вкладів фізичних осіб; спрощення процедури реєстрації збільшення статутного капіталу банків.

Разом з тим, деякі дії НБУ та Уряду мали й негативні наслідки. Це стосується: визначення критеріїв вибору банків з метою рефінансування, виділення значних обсягів рефінансування без адекватного запобігання процесам виведення цих коштів на валютний ринок; дещо запізнених і недостатньо принципів дій при введенні тимчасових адміністрацій в проблемні банки; недостатності заходів макрофінансової стабілізації в банківській системі для відновлення її ліквідності та кредитування; витрачання суттєвих сум державних коштів на капіталізацію лише трьох проблемних банків [21].

Отже, перспективи посткризового розвитку банківського сектора економіки України залежатимуть: по-перше, від успішного протистояння впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників, пов'язаних з подальшим перебігом світової фінансової кризи; по-друге, від ефективності усунення внутрішніх проблем розвитку банківської системи України, напрямів та темпів реформування її інститутів.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Соціально-економічна та фінансова ситуація, що склалася наприкінці 2008 р., пов'язана зі світовою фінансово-економічною кризою. Найбільш серйозні проблеми з міжнародним рухом капіталу відбулись тоді, коли відплив капіталу з країни виникав раптово, посилюючи, таким чином, кризові явища у фінансовій системі. Такий раптовий відтік капіталу охоплював практично усі головні форми

руху капіталів – позичковий капітал, портфельні й навіть прямі інвестиції, у тому числі такий сегмент, як інвестиції у нерухомість. Особливо небезпечні макроекономічні наслідки для економіки країн виникли, коли раптові відтоки капіталу зачепили позичкові капітали, пов'язані з державними, банківськими й корпоративними боргами.

Аналіз зарубіжного досвіду показав, що особливу увагу в системі заходів з подолання наслідків впливу фінансової кризи міжнародні експерти приділяють стабілізації ситуації у банківському секторі, справедливо вважаючи, що кризові явища в ньому мають найбільш руйнівні наслідки для національних економік.

Прояви глобальної кризи в Україні були посилені реалізацією внутрішніх макроекономічних та фінансових ризиків, нагромаджених у роки економічного зростання, яке, як виявилось, було незбалансованим і нестійким. Розгортання і поширення кризи в Україні мало дещо відмінний характер від специфіки кризи в США та Західній Європі, що зумовлено нерозвиненістю вітчизняного ринку цінних паперів та порівняно меншими обсягами іпотечного кредитування.

Сучасна банківська криза набула глобального, системного та об'єктивного характеру та проявилася через зростання рівня інфляції, посилення валютних дисбалансів, скорочення міжбанківського кредитування (внаслідок кризи ліквідності та кризи довіри між банками), суттєве скорочення кредитування реального сектора економіки та домогосподарств, подорожчання кредитних коштів і, як наслідок, уповільнення ділової активності та збільшення рівня безробіття практично в усіх національних економіках світового господарства.

Діяльність Уряду в період розгортання кризи в Україні носила досить активний, але неповний характер: його дії не були підпорядковані заздалегідь складеній антикризовій програмі, торкалися окремих сфер економіки та полягали в простому накачуванні проблемних сфер емітованими фінансовими ресурсами, не сприяли покращенню податкового, інвестиційного та адміністративного клімату в країні, були несистемними та непрогнозованими. Інструментами у подоланні банківської кризи є надання центральним банком необхідної ліквідності, рекапіталізація здорових фінансових інститутів і звільнення банків

від проблемних активів. Заходи з підвищення стійкості фінансової системи, підтримки ліквідності, відновлення довіри до банківської системи стануть запорукою відновлення дії механізму перерозподілу тимчасово вільних коштів в економіці на користь фінансування інвестиційних проектів, проектів із розширення та активізації виробництва, а також забезпечення процесів детінізації економіки і фінансової стабілізації.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ БАНКІВСЬКИХ КРИЗ В ГЛОБАЛЬНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ

3.1. Міжнародний досвід подолання та стратегії виходу з банківської кризи

Обговорення антикризових заходів зводиться, як правило, до пошуку оперативних методів боротьби з негативними наслідками економічної кризи, однак антикризова програма має носити стратегічний характер, визначати економічну політику на тривалу перспективу. А сама антикризова програма в принципі має базуватись на комплексі заходів, які б дозволили уникнути повтору аналогічних кризових ситуацій, лікуючи не стільки наслідки, скільки причини обвалу економіки.

На початку XXI ст., коли характер фінансових та банківських криз кардинально змінився, їх вплив став розповсюджуватися не лише на економіку окремих країн, але й на світову економіку загалом, зросли затрати на ліквідацію криз та усунення їх негативних наслідків, перед світовим товариством постала необхідність розробки нових механізмів подолання банківських криз за участю держави та її інститутів.

В умовах сучасної фінансово-економічної кризи уряди світових держав розробляють і впроваджують державні антикризові програми та плани на коротко- і середньострокову перспективу. Ці програми включають комплекс заходів, спрямованих на виведення національних економік із кризового стану та стимулювання розвитку у посткризовий період [41, с.156].

Основними сферами впливу антикризової політики урядів країн світу є грошово-кредитна політика, підтримка населення, банківської системи, реального сектора економіки. Механізм застосування та набір антикризових інструментів у кожній з країн світу відрізняється масштабами, спрямованістю, акцентами, ранжируванням за пріоритетами.

Макроекономічні заходи та інструменти реалізації національними урядами більшості країн світу антикризової політики в узагальненому вигляді наведено у табл. 3.1, що здійснювалася протягом кінця 2008 – початку 2009 рр. в процесі подолання світової фінансової кризи (додаток Е).

Таблиця 3.1

**Заходи та інструменти реалізації антикризової політики урядів
світових держав [61]**

**Заходи
антикри
зової
політик
и**

**Інструменти реалізації
антикризової політики**

**Країни, уряди яких
застосовують відповідні
заходи та інструменти**

	1.1. Рекапіталізація банків	США, Австрія, Бельгія, Німеччина, Греція, Іспанія, Італія, Кіпр, Люксембург, Португалія, Фінляндія, Угорщина, Данія, Швейцарія, Гонконг, ОАЕ, Саудівська Аравія, Казахстан, Україна
	1.2. Надання стабілізаційних кредитів	США, країни ЄС, Великобританія
<i>1. Підтримка банківської системи</i>	1.3. Реструктуризація банківської системи, у т.ч. сприяння об'єднанню банків, націоналізація банків	Бельгія, Ісландія, Нідерланди, Португалія, Швеція, Великобританія
	1.4. Розширення державних гарантій за вкладами фізичних осіб	Переважна більшість країн, у т.ч. Україна
	1.5. Надання державних гарантій за проблемними активами банків	США, Канада, Німеччина, Іспанія, Італія, Великобританія, Данія, Швеція, Корея, Казахстан, Швейцарія, Японія, Австралія
	2.1. Зниження відсоткових ставок	США, Канада, країни ЄС, Великобританія, Швейцарія, Японія, Австралія, Китай, Індія, Угорщина, Ісландія, Білорусь, Росія
<i>2. Заходи грошово-кредитної політики</i>	2.2. Підвищення відсоткових ставок	Ісландія, Угорщина, Польща, Бразилія, В'єтнам, Корея, Мексика, Україна, Білорусь
	2.3. Зниження курсу національної валюти	Китай, Бразилія, Болгарія
	2.4. Зниження норм резервування	Більшість країн світу, у т.ч. Україна
	3.1. Підтримка окремих галузей	Німеччина, Великобританія, Франція, Японія, Швейцарія, Китай, Індія, Казахстан, Тайвань, Аргентина, Україна
<i>3. Підтримка реального сектора економіки</i>	3.2. Зниження податків, надання податкових преференцій	Литва
	3.3. Підвищення податків	Німеччина, Греція, Італія, Японія, Китай, Великобританія, Казахстан, Угорщина
	3.4. Підтримка малого та середнього бізнесу	Франція, Бразилія, Гонконг, Кувейт
	3.5. Створення спеціальних бюджетних фондів	Німеччина, Франція, Норвегія, Японія, Україна
	3.6. Збільшення державних запозичень	Переважна більшість країн, у т.ч. Україна
	4.1. Підвищення суми гарантій за вкладами населення	Німеччина, Австрія, Греція, Ірландія, Португалія, Данія, Словаччина, Австралія, Гонконг, Йорданія, Кувейт, ОАЕ, Тайвань, Саудівська Аравія
<i>4. Підтримка населення</i>	4.2. 100-відсоткові гарантії за вкладами населення	Аргентина
	4.3. Націоналізація пенсійних фондів	США, Канада, Греція, Італія, Німеччина, Франція, Китай
	4.4. Запровадження програм підтримки та адаптації безробітних	

Станом на кінець 2008 р. провідні країни світу на боротьбу з фінансовою кризою використали 9,2 трлн дол. США, а з урахуванням коштів міжнародних фінансових організацій – 9,4 трлн доларів, що становило майже 15,2 % світового ВВП. На саміті великої двадцятки (G-20) в квітні 2009 р. у Лондоні обсяг антикризових заходів та відповідні антикризові пакети різних країн формуються не в залежності від глибини спаду в цих країнах, а від наявних резервів. Так, витрати США на антикризові заходи станом на 01.04.2009 р. склали 5,7 % ВВП, Німеччини – 2,6 %, Великобританії – 1,1 %, Франції – 1,3 %, Канади – 1,9 %, Китаю – 16,2 %, Бразилії – 14 %, Росії – 12 % ВВП [5].

Здатність національних економік окремих країн протистояти наслідкам фінансової кризи залежить також від таких чинників, як: частка державного сектору в структурі економіки; дефіцит державного бюджету та рівень державного боргу. Залежно від цього можна оцінити здатність урядів країн ефективно реагувати на наслідки фінансової кризи. Так, за експертними оцінками, європейські країни були поділені на групи з відповідним рівнем протидії фінансовим потрясінням (табл. 3.2), серед яких Україна, на жаль, опинилася в групі країн, уряди яких не здатні ефективно реагувати на наслідки кризи, включаючи розробку відповідної програми антикризових заходів.

Таблиця 3.2

Оцінка здатності урядів європейських країн ефективно реагувати на наслідки фінансових криз [54]

Ступінь протидії фінансовим потрясінням	Країни
Високий	Росія, Фінляндія, Данія, Нідерланди, Ірландія, Болгарія
Середній	Норвегія, Швеція, Казахстан, Німеччина, Чехія, Словенія, Македонія
Низький	Великобританія, Бельгія, Португалія, Литва, Швейцарія, Австрія,

Словаччина, Польща, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Туреччина
Країна не здатна протидіяти фінансовим потрясінням
Угорщина, Ісландія, Україна, Франція, Іспанія, Італія, Греція, Грузія

Щодо участі урядів та центральних банків у підтримці банківського сектора та банківських установ, то дослідження виявили різницю у масштабах такої участі в різних країнах. Так, уряди більшості держав з економікою, що розвивається, схильні допомагати банкам, у яких виникли серйозні проблеми, шляхом прямого втручання. Уряди економічно розвинутих країн – переважно вдаються до методів пруденційного регулювання, надання кредитів центробанками, а також викупу проблемних активів. У цих країнах порятунок проблемних банків часто здійснюється приватним сектором (за певної підтримки регулюючих органів) і набуває форми поглинання таких банків більш потужною групою [81, с. 10].

З огляду на зазначене, агентство «Standard & Poor's» поділяє уряди країн світу на три типи:

- інтервенціоністські – уряди, які з високим ступенем імовірності можуть вдаватися до прямого втручання з метою надання допомоги проблемному банку. Такий тип характерний для урядів Китаю, Індії, Ізраїлю, Японії, Південної Кореї, Саудівської Аравії, Тайваню, Таїланду, ОАЕ. Зазвичай такі уряди тісно пов'язані з банківським сектором, що полягає в прямій чи опосередкованій участі держави в капіталі банків, а також в активному державному адмініструванні банківського сектора (встановлення відсоткових ставок за депозитами, вимог до підвищення розмірів резервів або щодо обов'язкового інвестування в державні цінні папери).

- такі, що надають підтримку – уряди, які надають перевагу підтримці банківського сектору в нормальному стані за допомогою пруденційної політики, зокрема механізмів допомоги проблемним банкам. Уряди таких країн, як США, Єгипет, Туреччина, країни ЄС, Австралія схильні до інтервенціоністської політики, але не мають фінансових (бюджетних) коштів, достатніх для

повноцінної підтримки банківського сектору через або порівняно великий його розмір, або через високий рівень державного боргу. В цьому випадку нормальне функціонування банківської системи досягається за допомогою створення відповідної фінансової та нормативно-правової інфраструктури, яка включає певні механізми підтримки проблемних банків. Центральні банки й органи регулювання банківської діяльності зазвичай наділяються особливими повноваженнями і правом втручання в діяльність банків. Найчастіше проблеми банку вирішуються шляхом його придбання більш потужною приватною фінансовою групою чи приватним інвестиційним фондом.

- не завжди готові надавати підтримку – уряди, підтримка яких можлива, але непередбачувана через або нерозвинуту інституціональну інфраструктуру, або політику, що передбачає розв'язання проблем ринковими методами (чи силами акціонерів банків). Такі уряди є в Росії та Аргентині. Вони можуть втрутитися в ситуацію, коли труднощі відчуває великий приватний банк, але частіше розраховують на власників (акціонерів) банку, хоча нерідко самі є у їх числі, а тому користуються певними преференціями щодо отримання реальної або потенційної фінансової підтримки [8, с. 8-9].

Протягом останніх двох-трьох років, коли банки в багатьох країнах наразилися на проблеми ліквідності та платоспроможності, уряди та центральні банки більшості з них досить оперативно використовували різні важелі підтримки банків, зокрема шляхом надання додаткової ліквідності, а також запровадження заходів з реструктуризації банків.

Основною метою таких заходів є стабілізація банківської діяльності та відновлення кредитування реального сектора національних економік. Застосовувалися такі методи реструктуризації банківської системи як:

- рекапіталізація банків, метою якої є надання додаткового капіталу в обмін на участь у власності (у формі купівлі звичайних або привілейованих акцій чи на умовах залучення субординованого боргу);

- викуп неякісних активів, що здійснюється з метою усунення з балансів банківських установ проблемних активів;

- додаткові заходи щодо гарантування вкладів, що вживаються для підвищення (відновлення) довіри у суспільстві до банків;
- гарантування інших зобов'язань, яке здійснюється з метою випуску нових боргових цінних паперів (конвертації заборгованості) тощо [1, с. 162].

У числі інших, менш поширених, інструментів реструктуризації – викуп банку іноземним банком за підтримки уряду; менш обмежувальні пруденційні норми, більш ліберальні методи оцінки облігацій з низькою ліквідністю (застосовуються в ЄС), однак це може дозволити банкам капіталізацію через прибутки, проте – затримати необхідне списання активів та зменшити прозорість; субсидування боржників, щоб вони мали можливість покращити платоспроможність і погашати кредити (цей варіант обстоюється в США щодо іпотечних боржників).

Узагальнення практики використання цих підходів на основі даних по 40 країнах [101, с. 25] засвідчило, що країни ОЕСР надали перевагу комплексному використанню всіх інструментів, включаючи рекапіталізацію (15 випадків із 40 країн), викуп неякісних активів (7 з 40), гарантії на вклади (36 з 40), гарантії інших зобов'язань банків (11 з 40); інші країни серед першочергових заходів підняли рівні гарантування вкладів для попередження їх масового вилучення. При цьому обсяг коштів (взятих зобов'язань з урахуванням невикористаних у повному обсязі коштів, у відсотках до ВВП), не включаючи гарантії повернення депозитів, неоднакові у різних країнах. Так, за оцінками аналітиків BNP Paribas, в Австралії, Бельгії, Швейцарії, Данії, США, Італії, Люксембурзі обсяг виділених коштів коливався в межах до 10% ВВП, у Південній Кореї, Греції, Португалії, на Кіпрі, в Іспанії, Норвегії, Франції та ФРН – від 10% до 20% ВВП, у Великій Британії та Словенії – до 25% ВВП, в Австрії та Нідерландах – 35-38%, у Швеції – понад 40% [23, с. 14].

Огляд інструментів реструктуризації банків в умовах глобальної фінансової кризи свідчить, що, незважаючи на досить різні масштаби потрясінь в різних країнах, на практиці більшість країн (особливо розвинених), надали перевагу комплексному використанню інструментів, включаючи рекапіталізацію, викуп

неякісних активів, гарантії на вклади та гарантії інших зобов'язань банків. Країни, які у своїй більшості не відносяться до групи високорозвинених, серед першочергових заходів підняли рівні гарантування вкладів для попередження їх масового вилучення.

Разом з тим привертає увагу й те, що одні й ті ж заходи мають доволі різні наслідки залежно від адекватності ухвалених рішень та обраного інструментарію реальній макроекономічній та валютно-фінансовій ситуації [17, с. 230].

Найбільші проблеми при використанні реструктуризації як викуп неякісних активів в українських умовах будуть пов'язані з визначенням справедливої ціни активів і значними бюджетними витратами. Крім того, істотними є ризики того, що політики/представники бізнесу використають цей процес задля власного збагачення.

Основні проблеми надання фінансових коштів установам в обмін на участь у власності (рекапіталізація) у формі як привілейованих і звичайних акцій, так і субординованого боргу, будуть пов'язані зі складністю обсягів участі у капіталі, роллю уряду у питаннях контролю та управління (від чого безпосередньо залежатиме покращення якості ризик-менеджменту в банках), а також тривалістю такого заходу і способом продажу державних часток.

Враховуючи, що підвищення рівня гарантування вкладів суттєво не вплинуло на вплив коштів із банків, а також існуючі недоліки в організації діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, найбільші проблеми вбачаються в нарощуванні його капіталу за рахунок вкладів держави, оскільки банки не в змозі суттєво збільшити обсяги відрахувань.

Зважаючи на ситуацію, за якої в умовах світової фінансової кризи знижується здатність країн, що розвиваються, самостійно управляти національними фінансовими системами, роль урядів та державних регуляторів цих країн у досягненні фінансової стабільності певною мірою обмежена, тим часом роль міжнародних організацій і наднаціональних органів регулювання у цьому процесі суттєво посилюється.

Так, наприклад, завдання МВФ для надання фінансової підтримки країнам, що постраждали від кризи полягає у пом'якшенні її негативного впливу та відновленні економічного зростання. Зокрема, у жовтні 2008 р. МВФ повідомив про запровадження нового механізму короткострокового кредитування з метою оперативного надання коштів країнам із ринками, що формуються, які мають позитивну динаміку економічного розвитку, але потребують швидкої підтримки для подолання тимчасових проблем ліквідності. Для країн, економічні системи яких потребують зміцнення, МВФ передбачив доступ до традиційних механізмів кредитування на більш тривалі терміни у прискореному порядку [3].

Водночас в умовах нестабільності фінансових ринків центральні банки різних країн також розширили напрямки своєї співпраці: спочатку на основі обміну інформацією і колективного моніторингу змін ринку, а пізніше – шляхом здійснення скоординованих дій для забезпечення ліквідності. Наприклад, це зумовило необхідність ухвалення Основних заходів політики Євросоюзу щодо протидії кризі та підтримки національних фінансових систем у таких чотирьох напрямках [53, с.13]:

- передбачено створення стабілізаційного фонду в розмірі 200-400 млрд євро за рахунок коштів урядів, ЄЦБ, групи зацікавлених великих банків і фінансових корпорацій. Гарантії надаються за кредитами фінансування ЄЦБ векселями та борговими цінними паперами терміном від трьох до 5 років;

- вливання капіталу за рахунок коштів стабілізаційного фонду. А також в межах спеціальних стабілізаційних програм урядів з метою рекапіталізації фінансових установ, що потерпіли внаслідок кризи (шляхом прямої рекапіталізації, купівлі активів, викупу урядами частини прав власності). Розмір фінансових вливань становить приблизно 30-80 млрд євро;

- захист депозитів на основі надання гарантій урядами за всіма видами банківських внесків в межах чинного законодавства (табл. 2.10);

- надання кредитів ЄЦБ шляхом рефінансування на тендерній основі на умовах сплати 3,75 % річних від вартості кредиту за умови його повного погашення.

Оцінюючи дії урядів та центральних банків розвинутих країн з подолання негативних наслідків сучасної фінансово-економічної кризи, слід, на наш погляд, звернути увагу на перші (проміжні) результати реалізації їхніх антикризових програм. Вони, як свідчить статистика, є неоднозначними.

Так, наприклад, незважаючи на широкомасштабну підтримку в США фінансового сектора та заходів зі стимулювання ефективного попиту, позитивної динаміки основних макроекономічних показників у першому півріччі 2009 р. не спостерігалось. Лише у липні розпочалося незначне уповільнення темпів падіння промислового виробництва та рівня зайнятості в країні. Загалом слід констатувати, що заходи антикризової політики США щодо оздоровлення фінансового сектора мали характер короткострокової дії і не вирішували проблематики економічного зростання в довгостроковій перспективі [35, с. 380].

Дещо інша картина спостерігається в країнах ЄС – реалізація антикризової програми ЄС та програм країн-членів у червні-липні 2009 р. дала перші позитивні результати. Так, починаючи з липня 2009 р. на ринках країн Євросони відбувся перехід до уповільнення темпів падіння національних економік. Падіння ВВП у липні 2009 р. становило 4,6 % проти 4,9 % у червні відносно відповідного періоду попереднього року. Європейська комісія представила нові заходи для попередження та кращого врегулювання ситуації в проблемних банках в майбутньому [26, с.7].

Нові пропозиції Єврокомісії [79] спрямовані на розширення повноважень країн-членів на втручання в діяльність банків для попередження або врегулювання кризових ситуацій, а також на забезпечення того, щоб відновлення та вирішення проблем банків забезпечувалося не за рахунок коштів платників податків, а за рахунок коштів власників та кредиторів відповідних банківських установ.

Пропозиції Єврокомісії передбачають три види заходів – для попередження, раннього втручання та розв'язання проблем. В рамках попередження криз пропозиції передбачають зобов'язати банки розробити плани відновлення на випадок різкого погіршення їхньої фінансової ситуації; зобов'язати уряди

розробити плани розв'язання проблем банків, які втратили життєздатність; зобов'язати уряди країн-членів у випадку виявлення проблем в можливому розв'язанні кризових ситуацій окремих банків під час здійснення планування, вимагати від таких банків змінити їх юридичну операційну структуру; надати можливість фінансових групам створювати внутрішні угоди для обмеження розвитку кризи серед усієї фінансової групи та швидкого посилення фінансової стабільності групи в цілому [79].

В рамках раннього втручання, пропозиції Єврокомісії передбачають можливість органам влади втручатися в діяльність окремих банків з метою попередження кризи при виявленні невідповідності банківської установи вимогам щодо капіталізації, або при підозрі на невідповідність таким вимогам.

Пропозиції Єврокомісії передбачають [79], що органи влади можуть вимагати від банків запровадження певних заходів, визначених в їхніх планах протидії кризам, вимагати скликання термінових зборів акціонерів для схвалення термінових рішень, вимагати від банків створення планів реструктуризації боргів перед кредиторами.

Серед основних заходів для розв'язання проблем – продаж бізнесу; розподіл бізнесу, шляхом виділення гарних активів у новий банк, який згодом виставлятиметься на продаж, та ліквідацією старого банку з поганими активами; виведення з банку поганих активів; ре капіталізація банку за рахунок акціонерів та зменшення вимог кредиторів. Нові пропозиції Єврокомісії також передбачають посилення співпраці наглядових банківських органів країн-членів з метою кращого контролю за діяльністю транскордонних банків.

Дослідження та узагальнення досвіду міжнародного державного втручання у діяльність банківського сектора у процесі розвитку криз доводять, що саме державі, за умови проведення нею грамотної та ефективною політики регулювання банківської системи, встановлення раціональних принципів функціонування кредитних установ та створення стійкої та гнучкої банківської інфраструктури, належить провідна роль як у процесі ефективного попередження кризових ситуацій, так і в процесі виведення банківського сектора з системної кризи.

Оздоровлення банківських інститутів, які опинилися в кризі, є, як правило, встановлення адміністративного контролю з боку регулюючих органів у сфері банківської діяльності. Зазначений підхід, передусім, має на меті не допустити катастрофічного погіршення стану проблемних банків, уникнути паніки та ізолювати їх від банківської системи, запобігаючи таким чином поширенню кризи на інші інститути через механізм міжбанківських розрахунків. Об'єктами такого прямого втручання регулюючих органів найчастіше ставали банки, збитки яких досягали неприпустимих розмірів або призводили до втрати власних коштів.

3.2. Удосконалення антикризової політики Національного банку України

Сучасна фінансова криза асоціюється перш за все з банківською кризою та іпотечною кризою. Більшість науковців схиляються до думки, що саме регулятивні недоліки виступають основною передумовою настання банківської кризи (як самостійного явища або як елемента подвійних, потрійних криз). До основних недоліків належать [49, с. 282-284]:

- 1) невідповідний офіційний нагляд;
- 2) слабкий внутрішній аналіз ризиків;
- 3) слабка внутрішньобанківська система контролю та керування;
- 4) недостатнє розкриття інформації і невідповідні корпоративні керівні заходи як всередині банків, так і в їхніх великих корпоративних клієнтів;
- 5) недосконале (помилкове) заохочення всередині фінансової системи (фінансових установ);
- 6) регулятивні недоліки, що пов'язуються з асиметрією інформації у фінансовій системі.

Невідповідний офіційний нагляд. Наглядові установи дозволяли банкам діяти тривалий період за рівня капіталізації, нижчого від нормативу адекватності, встановленого центральним банком країни. Досвід банківських криз останніх десятиріч свідчить про чимало прикладів слабкої нормативно-правової бази, що посилюють вплив інших негативних чинників на виникнення та поглиблення

банківських криз. Наприклад, банківське законодавство та практика діяльності фінансових установ багатьох країн, що згодом відчули кризу, характеризувалися:

1) невідповідним або неефективним застосуванням нормативів щодо адекватності капіталу. В умовах навіть формальної узгодженості нормативів достатності капіталу з вимогами міжнародних домовленостей застосовувалися занижені нормативи стосовно економічних ризиків. Нормативи щодо капітального покриття не відповідали характеру банківських ризиків;

2) вимоги щодо класифікації якості позик і резервів були занадто м'які та неправильно визначені, завдяки чому резерви, утворені банками, не покривали очікуваних втрат, спостерігалось завищення показників дохідності та капіталу;

3) для окремих позичальників встановлювалися слабкі (або навіть зовсім не встановлювалися) вимоги щодо забезпечення кредитів;

4) неефективністю заходів щодо регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ відносно концентрації забезпечення кредитів;

5) існуванням недосконалих стандартів обліку, що дозволяло банкам ухилятися від виконання законодавчих вимог, які обмежують можливості кредитування за зобов'язаннями осіб;

6) дії державних наглядових установ під час виникнення проблем з платоспроможністю мали повільний і нерішучий характер [48, с. 98].

Слабкий внутрішній аналіз ризиків. Зі страхуванням депозитів пов'язані три можливі джерела небезпеки:

1) банки можуть бути схилені до сприйняття надмірних ризиків, оскільки від них не вимагається виплата премії за ризиками із застрахованих депозитів;

2) існують окремі стимули для сприйняття надмірних ризиків, коли капіталізація банку падає до низького рівня (стратегії «гри на виживання»);

3) вкладники також можуть бути схилені до пошуку банків з надмірними ризиками через одностороннє право вибору.

Слабка внутрішньобанківська система контролю та керування. Банки виступають об'єктами регулювання центральними (національними) банками

країни, що додає ще один вимір до організації корпоративного управління. Банки постійно перевіряються та контролюються офіційними органами. Це має два безпосередні наслідки для приватного корпоративного управління: акціонери та офіційні органи певною мірою дублюють моніторинг, а дії офіційних установ можуть мати вплив на стимули, з якими стикаються інші контролери, такі як акціонери чи навіть вкладники. Однак із системних розумінь офіційний і ринковий моніторинги не можуть бути повністю взаємозамінними [44, с. 46].

Майнові взаємовідносини банківських установ зі своїми клієнтами багато в чому мають довірчий характер (приміром, зберігаються матеріальні цінності, які належать депозитору), що рідко можливе у компаній іншого типу.

Відмінністю корпоративних механізмів управління в банках є існування системного виміру. Через те, що за певних умов (таких як існування зовнішніх ефектів) соціальна вартість банкрутства може перевищувати приватну вартість, існує системний зв'язок із банківською поведінкою, що не притаманне іншим компаніям. Іноді банки, що є частинами більших конгломератів (промислово-фінансових груп) здійснюють пов'язане кредитування, що передбачає слабку оцінку ризиків позичальників і може викликати неефективне корпоративне управління.

До проблем, що походять із організації перехресного паювання, слід зарахувати [55]:

- ✓ неефективну оцінку кредитних ризиків;
- ✓ комбінування боргових і пайових контрактів, укладених банками, що викликали конфлікти інтересів;
- ✓ завищення/заниження прибутків за рахунок фіктивних доходів або витрат між спорідненими структурами.

Недосконале (помилкове) заохочення всередині фінансової системи (фінансових установ), які характеризують такі елементи:

- 1) сподівання на те, що державна підтримка валютного курсу є абсолютною, що викликало необачливе кредитування в іноземній валюті;
- 2) сподівання на державну підтримку промислових компаній (які в різні часи виступали одержувачами державної допомоги) також впливало на поведінку

іноземних кредиторів;

3) сподівання на те, що національні та міжнародні фінансові інститути спроможні врятувати банки (та інші фінансові установи), що зазначають краху у зв'язку з надмірно ризикованими операціями;

4) “ефект близькості стосунків” між банками, урядом, іншими офіційними органами та промисловими корпораціями означав, що кредитні стосунки, домовленості з корпоративного управління як в банках, так і серед їх клієнтів, були неефективними [67, с. 69].

Регулятивні недоліки, що пов'язуються з асиметрією інформації у фінансовій системі. Три потенційні причини системних подій, що пов'язуються з асиметрією інформації та очікуваннями економічних агентів:

1) повний доступ до інформації про фінансовий стан банківського сектора;

2) частковий доступ до достовірної інформації про фінансовий стан банківської системи;

3) поява сигналів, які координують очікування економічних агентів щодо банківського сектора, незалежно від його фінансового становища [67, с. 70].

На думку В. Мазуренко, взаємозв'язок між подіями на ринку нерухомості (іпотечному ринку) та банківськими кризами полягає у наступному. Вартість застави нерухомості зростає та падає, залежно від відсоткової ставки. Відсоткові ставки, у свою чергу, зазнають впливу державної кредитно-грошової політики. Якщо банки обмежені у визначенні депозитних ставок і відчують нестачу власного капіталу, зовнішні струси (негативні впливи), що спричиняють підвищення відсоткової ставки, можуть впливати на них значно більше [48, с. 102].

Іншим чинником є існування “бульбашок” нерухомості, що зникають і призводять до великомасштабної банківської кризи. Безперечно кредитний ризик, ризик відсоткової ставки та валютний ризик можуть спровокувати крах якогось окремого банку, якщо їм неправильно керують, однак за стабільного економічного середовища це не має викликати кризи. У нестійкому економічному

середовищі такі ризики зростають у геометричній прогресії і можуть викликати руйнування банківської системи [81, с. 10].

У країнах, у яких рівень доларизації (використання іноземної валюти в якості офіційного або неофіційного платіжного засобу) перевищує допустимі межі, перетворення банківської кризи на подвійну відбувалося у два етапи:

1) завдяки фінансовій лібералізації руху капіталу різко зростає кількість проблемних кредитів. Відсутність необхідного досвіду, наявність недосконалої системи банківського нагляду, збільшення левериджу у корпоративному секторі (відношення позикових коштів до власного капіталу) створює враження слабкості фінансової системи та її нездатності підтримувати курс національної валюти на визначеному рівні. Як наслідок настає другий етап подвійної кризи;

2) другий етап подвійної кризи виникає, коли інвестори вже психологічно готові почати спекулятивний напад на національну валюту, очікуючи лише поштовх (або детонатор). Таким поштовхом може стати будь-яка політична або економічна подія [87, с. 169].

Розглядаючи види негативно-кризових загроз банківській системі, можна об'єднати їх в такі групи:

- кризові загрози для банківської системи та окремих її суб'єктів, що є результатом зовнішніх впливів, зокрема: зовнішньополітичні загрози (форс-мажорні політичні ситуації, у т.ч. силові впливи), зовнішньоекономічні загрози (фінансові, валютні, банківські кризи світового та регіонального рівнів, негативні тенденції, пов'язані з фінансовою глобалізацією), внутрішні загрози, пов'язані з незадовільним станом національної економіки, спадом виробництва, проблемами у соціальній сфері);

- кризові ситуації, пов'язані з особливостями ринкових відносин (системними ризиками), передусім різного роду кон'юнктурно-ринковими чинниками, слабкою або неадекватною реакцією банківського менеджменту на загострення ризикових ситуацій, активізацією негативної банківської практики (недобросовісна конкуренція, корупція, шахрайство);

- прямі загрози життєдіяльності та існуванню банківських інститутів (втрата активів та клієнтської бази, недружні поглинання, кримінальне виведення

капіталів, навмисне банкрутство та ліквідація, негативні зміни в нормативно-правовому регулюванні банківської діяльності тощо).

В сучасних умовах необхідним є комплекс взаємопов'язаних заходів, спрямованих на подолання кризових тенденцій її розвитку та забезпечення стабільності, надійності та безпечного функціонування в посткризовому періоді.

Забезпечення стабільності, надійності та безпеки розвитку банківської системи України та її інститутів повинно стати, на наш погляд, головною метою антикризової політики уряду, Національного та комерційних банків і запорукою запобігання негативним впливам можливих банківських криз у майбутньому (додаток Ж).

Для досягнення цієї мети антикризове управління банківською системою та її інститутами повинно здійснюватися як на загальноекономічному рівні в межах антикризової стратегії держави (макрорівень), так і на внутрішньогалузевому рівні – в межах політики Національного банку України (мезорівень), а також комерційних банків (мікрорівень).

Комплексна розробка антикризової стратегії економічної безпеки банківської діяльності (як складової національної безпеки країни), пов'язаної з активною діяльністю державних інститутів у цій галузі, яка б включала сукупність заходів та механізмів забезпечення безпеки, системи управління ризиками та нейтралізації виявлених загроз як у банківській системі загалом, так і в окремих банках. Адже такі загрози створюють потенційну небезпеку не лише для самих банків, але й для їх клієнтів (підприємств та громадян), що в кінцевому рахунку може впливати на економічну, а потім і національну безпеку держави. Тому, важливо, на наш погляд, не лише фіксувати загрози, що вже виникли, але й виявляти та діагностувати найбільш ймовірні загрози, що можуть з'явитися в майбутньому.

До першочергових заходів з нейтралізації загроз безпеки банківської системи в межах реалізації схеми антикризового управління необхідно віднести наступні:

- закріплення функції забезпечення безпеки банківської системи в якості пріоритетної для всіх державних та банківських органів, які реалізують наглядові та контрольні завдання у сфері банківської діяльності;

- формування в системі моніторингу банківської сфери підсистеми моніторингу її економічної безпеки;

- розробка класифікації загроз безпеці банківської системи та підготовка за основними з них спеціальних схем нейтралізації загроз;

- розробка спеціального методичного та практичного забезпечення системи попередження та прогнозування загроз безпеці;

- протидія злиттям і поглинанням, які можуть загострюватися в процесі посткризового відновлення банківської діяльності, включаючи такі заходи: максимальне використання чинних правових інститутів захисту права власності; створення в банках спеціальних служб, здатних протистояти потенційним діям, спрямованим на захоплення власності; посилення контролю за топ-менеджерами банків, здатними здійснювати недобросовісні операції з активами банківських установ; налагодження якісного інформаційного забезпечення процесів виявлення можливих загроз життєдіяльності окремих банків та функціонуванню банківської системи загалом [29, 67];

- посилення роботи контрольно-наглядових органів за практикою недобросовісної банківської діяльності, шахрайства та кримінальних дій при здійсненні банківських операцій.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що при формуванні антикризової стратегії економічної безпеки банківської системи необхідно враховувати ту обставину, що її реалізація передбачає здійснення відповідних заходів як в умовах звичайного її функціонування, так і в кризових ситуаціях, адже криза – це критичне загострення суперечностей в системі, що загрожує її стійкому та безпечному функціонуванню. Виникнення кризи, як правило призводить лише до посилення загроз, а їх усунення вимагає відповідних дій на державному рівні, на рівні правоохоронних органів та на рівні окремих банків (табл. 3.3).

Для управління системними банківськими кризами та подолання їх наслідків можуть використовуватися наступні інструменти антикризової політики Національного банку в їх удосконаленому вигляді:

- рефінансування банків на нестандартних умовах (надзвичайне фінансування – emergency liquidity assistance, emergency liquidity financing – нестандартне рефінансування), спрямоване на відновлення нормальної ситуації з ліквідністю в банківському секторі та підтримку безперебійної роботи платіжної системи;

- адміністративні заходи, що застосовуються у випадку, коли інші, більш ринкові інструменти не дозволяють контролювати ситуацію, включаючи сек'юритизацію депозитів з примусовим збільшенням термінів повернення, введенням мораторію на повернення вкладів, а також обмеження, спрямовані на запобігання відпливу коштів нерезидентів з банківської системи країни;

- фінансове оздоровлення банків, що мають проблеми з платоспроможністю, зокрема через їх рекапіталізацію та реструктуризацію проблемних активів; реорганізацію та ліквідацію нежиттєздатних банків;

Таблиця 3.3

Основні шляхи та заходи з реалізації антикризової стратегії економічної безпеки банківської системи України

Шляхи та заходи з реалізації антикризової стратегії економічної безпеки банківської системи

	<i>на рівні</i>	
<i>на рівні держави</i>	<i>правоохоронних органів</i>	<i>на рівні комерційних банків</i>

Попередження й усунення загроз, умов та інших чинників, здатних виявити негативний, дестабілізуючий вплив на процеси розвитку національної банківської системи

Нормативно-правове забезпечення безпеки банків та банківської	Розробка методів і засобів попередження та усунення загроз кримінального	Забезпечення якісного підбору кадрів банку, їхньої особистої та колективної
--	---	--

системи Налагодження системи оцінок, контролю та діагностики реальних і потенційних фінансових загроз банківській системі, державним та суспільним інтересам	характеру Розробка стратегії застосування захисних заходів	безпеки Забезпечення економічної та інформаційної безпеки банку та його клієнтів
Нормативно- організаційне забезпечення ефективного та безпечного функціонування Національного банку України	Створення організаційно- правового механізму практичної реалізації захисних заходів та забезпечення їх дієвості	Організація внутрішнього спеціального підрозділу безпеки банку відповідно до покладених на нього завдань та функцій

- заходи, спрямовані на захист інтересів вкладників, включаючи заходи, передбачені системою гарантування вкладів, а також повні гарантії уряду, використання яких покликано відновити довіру до банків з боку кредиторів та вкладників, знизити негативні очікування учасників ринку, припинити вплив коштів з рахунків в банках.

Вибір конкретного набору та умов застосування інструментів антикризової політики залежатиме від характеристик системної банківської кризи, а також від її виду. Частина з перелічених інструментів, наприклад, таких, як надзвичайне фінансування або використання повних гарантій уряду, спрямовані переважно на розв'язання проблем з ліквідністю, запобігання впливу коштів з рахунків банків,

забезпечення нормального функціонування платіжної системи. Інструменти, пов'язані з реструктуризацією банківської системи, підтримкою економічно спроможних та виведенням з ринку слабких кредитних організацій, а також захистом інтересів кредиторів банків, розв'язують передусім проблеми з платоспроможністю.

Виконання антикризової програми повинно супроводжуватися ухваленням пакету регуляторних рішень, серед яких слід передбачити:

- законодавче розширення повноважень НБУ з наданням йому повноважень щодо регулювання строкової та цільової структури кредитного портфелю комерційних банків;

- формування спільного консультативного органу НБУ та Міністерства фінансів України з метою забезпечення координованості стратегії та тактичних дій органів монетарної і фіскальної влади;

- вдосконалення банківського регулювання на основі пруденційного нагляду за діяльністю комерційних банків, заходи якого синхронізовані у часі та координовані за спрямованістю із важелями монетарної, фіскальної, структурної політик;

- синхронізація регулювання банків та інших секторів фінансового ринку на основі обміну інформацією між їх регуляторами [2, 69];

- розробка середньострокової програми врегулювання ризиків, пов'язаних з неплатоспроможністю боржників, викликаною фінансово-економічною кризою;

- інтенсифікація процесу консолідації банківського сектору шляхом організаційного забезпечення процесів злиття капіталу дрібних та середніх банків, контроль за дотриманням прав власників (акціонерів) у процесах злиття [71];

- моніторинг змін регуляторних правил, які будуть прийняті Базельським та Європейським комітетами з питань банківського нагляду щодо оцінки ризиків та підвищення вимог до достатності капіталу, оцінка їх відповідності потребам розвитку банківського сектору в Україні та внесення відповідних змін в регуляторні акти НБУ;

- підвищення прозорості банківської діяльності та сприяння поширенню самоврядних інститутів інформаційної інфраструктури ринку банківських послуг (кредитні бюро, рейтингові агентства тощо).

Управління банківськими кризами, передусім системними кризами платоспроможності, – процес, що вимагає координації Національного банку, уряду, органів фінансового регулювання та нагляду, Фонду гарантування вкладів, інших відповідальних державних органів, а також координації дій їх структурних підрозділів. Одним з дієвих підходів в даному випадку може стати створення постійно діючого міжвідомчого робочого органу високого рівня, у склад якого повинні входити представники (як правило, керівники) державних органів, організацій, що здійснюють фінансовий нагляд, і в обов'язковому порядку представники Національного банку. Основною функцією такого органу повинна стати розробка загальної стратегії антикризової політики і координація діяльності організацій, безпосередньо її здійснюючих. При цьому основні цілі і завдання зазначеного органу, склад та повноваження учасників, основні функції та інші необхідні питання повинні бути закріплені в окремому документі, наприклад, статуті, регламенті, меморандумі тощо. Передбачається також, що організації, які безпосередньо здійснюватимуть антикризову політику, повинні мати необхідний персонал та інфраструктуру.

В іншому випадку може бути виправданим створення спеціалізованих організацій, наприклад, агентств з реструктуризації банків та агентств з управління активами. За такого підходу в таких агентствах повинні бути чітко визначені повноваження, обмежений термін діяльності, а також необхідний персонал, політична підтримка та бюджет, достатній для виконання покладених на них функцій [41, с.157].

Розв'язання зазначених завдань дозволить, на наш погляд, розробити набір процедур, які зможуть застосовуватися у випадках виникнення системних проблем у банківському секторі, що підвищить ймовірність попередження кризи та буде сприяти підвищенню оперативності ухвалення антикризових рішень для своєчасного та найменш витратного подолання кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Дослідивши міжнародний досвід подолання та стратегії виходу з банківської кризи, зазначимо, що частина держав вдається до націоналізації банків, виділяє з націоналізованих банків погані активи та створює державні компанії з управління ними. Інші держави здійснюють викуп поганих боргів у приватних банків (в окремих випадках, на умовах зворотного викупу), а потім компенсують нестачу капіталу за рахунок державних коштів, що дозволяє запобігти повній націоналізації банків. Водночас досвід показує, що конкретний набір інструментів, що використовуються для виходу з кризи, не настільки важливий, наскільки важлива послідовна політика, що дозволяє реалізувати основні принципи: визнання поганих боргів та очистку балансу у комплексі з рекапіталізацією та іншими методами банківської реструктуризації.

Для попередження негативних наслідків світової фінансової кризи для вітчизняного банківського сектора необхідно як найшвидше сконцентрувати увагу на проблемі «поганих» боргів та на симетричній їй проблемі цивілізованої реструктуризації заборгованості позичальників.

Для виходу з кризи необхідно об'єднати зусилля всіх гілок влади, особливу увагу приділивши розробці додаткових вимог щодо якості регулювання банківської діяльності в системі банківського нагляду, щодо вдосконалення систем внутрішнього контролю за діяльністю банків (особливо систем управління банківськими ризиками).

В межах антикризової політики НБУ необхідним є створення системи антикризового планування, яка виступає важливим доповненням до інструментів забезпечення стабільності та економічної безпеки банківської системи. Розв'язання завдань антикризового планування в НБУ дозволить розробити набір процедур, які зможуть застосовуватися у випадках виникнення системних проблем у банківському секторі, та підвищить ймовірність попередження кризи,

сприяючи підвищенню оперативності ухвалення антикризових рішень з метою своєчасного та найменш витратного подолання кризових ситуацій.

ВИСНОВКИ

Дослідження причин виникнення та механізмів розвитку банківських криз в умовах ринкової економіки дозволило обґрунтувати шляхи їх подолання. Проведенні дослідження дають можливість зробити ряд висновків науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. В умовах глобалізації економічного розвитку фінансова криза характеризується якісно новими ознаками: нестабільністю та диспропорціями функціонування національних фінансових ринків; порушенням рівноваги у валютно-фінансовій сфері; зростанням обсягів суверенної та корпоративної заборгованості; розповсюдженням кризових явищ на регіональному й глобальному рівнях. Виявлені особливості вимагають перегляду підходів до фінансово-економічного регулювання процесів в економіці. Залежно від причин і ступеня стійкості фінансової системи фінансова криза може набирати форми валютної, банківської та боргової кризи різної глибини або будь-якої їхньої комбінації.

2. Порушення фінансової стабільності банківської системи пов'язують з виникненням банківських криз. Банківська криза – це розлад системи перерозподілу грошових потоків спричинений нестабільністю банківської системи, що проявляється в масовому знятті коштів з депозитів, обмеженні кредитних операцій, підвищенні реальних відсоткових ставок, банкрутствах банків, зниженні пропозиції грошей, що в результаті приводить як до негативних явищ, в залежності від ефективності стратегії подолання кризи.

Основними причинами виникнення банківської кризи є: несприятливі зміни цін на основних міжнародних ринках; переважання частки короткотермінових зобов'язань у структурі зовнішнього боргу; подорожчання національної валюти; високі процентні витрати за внутрішнім боргом; висока вартість запозичень на ринку міжбанківських кредитів; високий рівень ризиків у банківській системі;

сповільнення економічного зростання; інфляція; відкритість економіки; валютизація активів банківської системи.

3. Вплив кризи на діяльність банків проявляється наступними негативними проявами. Зокрема, зменшується сукупний банківський капітал; знижується вартість активів; відбувається вилучення клієнтами заощаджень, як наслідок скорочення ресурсної бази банківської системи; погіршується якість та структура кредитних портфельів; посилюється невідповідність між пасивами та активами банків за обсягами та термінами; зменшуються обсяги операцій та прибутків; відбувається скорочення мережі банківських установ та їх філій. З метою подолання зазначених проявів кризи центральні банки зобов'язані розробити антикризові заходи.

4. Історичний досвід розгортання банківських криз в різних країнах свідчить про наявність спільних передумов та особливостей їх перебігу із сучасною банківською кризою, яка виникає на основі світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр.: переважно кризам передують період бурхливого зростання банківського кредитування, обумовлений фінансовою лібералізацією; частіше всього кризи відбуваються в країнах з фіксованими валютними курсами та значними обсягами припливу іноземного капіталу; в процесі розвитку кризи відбувається різка девальвація національної валюти, знижуються обсяги кредитування у порівнянні з розмірами ВВП, відбувається вилучення депозитів населення та відплив капіталу з банківської системи.

5. Проаналізувавши причини та прояви сучасної банківської кризи в Україні, слід зазначити, що банківський сектор наприкінці 2008 – початку 2009 рр. одночасно з масовим відпливом депозитів, обмеженням доступу до зовнішніх ресурсів зіткнувся із скороченням припливу коштів у вигляді сплати за користування кредитами його клієнтами, що, змусило банки вдаватися до реструктуризації як своїх боргів, так і боргів своїх клієнтів. Все це негативно позначилося на ліквідності банків та свідчило про наявність в Україні класичної системної банківської кризи.

6. З метою нейтралізації кризових процесів на початкових етапах розгортання світової фінансової кризи Національним банком України надавалась допомога банківським установам, спрямована на забезпечення їхньої ліквідності та для викупу проблемних активів. В таких умовах НБУ був змушений ужити додаткових заходів, один з яких - введення заборони на дострокове вилучення строкових депозитів.

Правлінням НБУ, як ще один захід що спрямований на нейтралізацію впливу зовнішньої фінансової кризи та забезпечення стабільності банківської системи було передбачене обмеження обсягів кредитів, що можуть надаватися банками в іноземній валюті контрагентам, які не мають валютної виручки.

У 2008-2009 рр. основні зусилля НБУ були спрямовані на забезпечення стабільності банківської системи шляхом підтримки її ліквідності та відновлення платоспроможності банків із застосуванням механізму рефінансування. В якості постійного засобу оздоровлення НБУ використовував впровадження у банки тимчасову адміністрацію. Також заходами, які застосовувались Національним банком були: змінено норматив адекватності регулятивного капіталу (РК) – при розрахунку нормативу Н2 (співвідношення ліквідних активів і суми зобов'язань) береться до уваги валютний ризик та ризик довгострокової ліквідності; збільшено розмір мінімального регулятивного капіталу до 120 млн. грн.; здійснено діагностичне обстеження банківського сектору, за результатами якого встановлено вимоги щодо рекапіталізації банківської системи; посилено вимоги до формування банками обов'язкових резервів.

7. Подолання банківських криз передбачає здійснення комплексу антикризових заходів, що спрямовуються як на усунення причин кризи, так і на нейтралізацію її основних наслідків. Аналіз міжнародного досвіду доводить, що застосування різних методів подолання банківських криз може призвести до різних результатів. Існують два традиційні, класичні підходи до розв'язання означеної проблеми: неоліберальний та кейнсіанський. Прихильники першого підходу стверджують, що для відновлення фінансової системи та знищення цінових «бульбашок» необхідними є: жорстка дисципліна, передусім бюджетна;

зниження як державного, так і корпоративного боргу; підвищення, а не зниження процентних ставок; зменшення пропозиції ліквідності. При цьому вважається за норму, якщо зазначені заходи будуть супроводжуватися банкрутством компаній, які виявилися слабкими та непідготовленими до кризи. Натомість прихильники Кейнса пропонують, для запобігання уповільненню темпів зростання економіки та настанню рецесії, «накачувати» економіку грошима, знижувати ставки, робити доступними кредити, протягом певного часу не звертати увагу на виникнення бюджетного дефіциту, оскільки підтримка економічних зв'язків та рівнів споживання в економіці є найбільш важливими.

Протягом останніх років уряди та центральні банки оперативно використовували різні важелі підтримки банків, зокрема шляхом надання додаткової ліквідності, а також запровадження заходів з реструктуризації банків.

Дослідження та узагальнення досвіду міжнародного державного втручання у діяльність банківського сектора у процесі розвитку криз доводять, що саме державі, за умови проведення нею грамотної та ефективної політики регулювання банківської системи, встановлення раціональних принципів функціонування кредитних установ та створення стійкої та гнучкої банківської інфраструктури, належить провідна роль як у процесі ефективного попередження кризових ситуацій, так і в процесі виведення банківського сектора з системної кризи.

8. В контексті визначення критеріїв удосконалення антикризової політики банківського сектору України необхідним є розроблення та впровадження в діяльність комплексна антикризова стратегія економічної безпеки банківської діяльності. Дана стратегія повинна включати сукупність заходів та механізмів забезпечення безпеки, системи управління ризиками та нейтралізації виявлених загроз як у банківській системі загалом, так і в окремих банках. Оскільки такі загрози створюють потенційну небезпеку не лише для самих банків, але й для їх клієнтів, що в кінцевому рахунку може впливати на економічну, а потім і національну безпеку держави. Важливо, не лише фіксувати загрози, що вже виникли, але й виявляти та діагностувати найбільш ймовірні загрози, що можуть з'явитися в майбутньому.

9. З метою досягнення цілей антикризової стратегії необхідним є координація Національного банку, уряду, органів фінансового регулювання та нагляду, Фонду гарантування вкладів, інших відповідальних державних органів, а також координації дій їх структурних підрозділів. Одним з дієвих підходів в даному випадку може стати створення постійно діючого міжвідомчого робочого органу вищого рівня, у склад якого повинні входити представники державних органів, організацій, що здійснюють фінансовий нагляд, і в обов'язковому порядку представники Національного банку. Основною функцією такого органу повинна стати розроблення загальної стратегії антикризової політики і координація діяльності організацій, безпосередньо її здійснюючих.

10. Для подолання кризових явищ у банківській системі України необхідними є проведення обґрунтованої внутрішньої макроекономічної та зовнішньоекономічної політики; розв'язання проблем реструктуризації та рекапіталізації банків; ліквідація (мінімізація) існуючих розривів між активами і зобов'язаннями банківських інститутів; розробка й реалізація ефективної антиінфляційної та антидевальваційної політики; збільшення розміру державних гарантій на банківські вклади; введення тимчасових адміністрацій і кураторів у банківських установах; підвищення фінансової дисципліни, дієвості банківського нагляду і внутрішнього контролю із банках.

Таким чином, зазначені дії у сукупності дають можливість підтримати ліквідність та платоспроможність банківських установ, підвищити довіру населення до банківської системи, мінімізувати прояви кризових явищ та сформувану основу для подальшого сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація валютно-фінансових систем ризикових економік до світових інтеграційних процесів. Монографія / [О.В. Плотніков, О.О. Сльозко, О. М. Мельнік, М.В. Саакадзе, Т.О. Панфілова та ін.] – К.: ІСЕМВ НАН України, LAT&K, 2011. – 214 с.

2. Альошина Л. Є. Активізація інтеграційних процесів у взаємовідносинах банків і страхових організацій / Альошина Л. Є., Петик Л. О. // Фінанси України. – 2006. – № 6. – С. 107-113.

3. Амосова Н. А. Глобализация и системные банковские кризисы / Амосова Н. А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankir.ru/publication/>

4. Аникин А. В. Типологии финансовых кризисов / А. В. Аникин // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 6. Экономика. – 2001. - № 4. – С. 47-50.

5. Апрельский (2009 г.) саммит G-20 в Лондоне и его основные итоги : Аналитический доклад. – М. : Институт развития финансового рынка, 2009. – 58 с.

6. Багратян Г. А. Кризис и регулирование финансовой системы: уроки и перспективы / Г. А. Багратян, И. С. Кравченко // Финансовая аналитика. – 2009. – №1. – С. 29-34.

7. Базилюк А. В. Фінансова криза у США: економічна закономірність, цілеспрямована акція чи похибка в управлінні кредитним портфелем / А. В. Базилюк, І. М. Дугін // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 8 (98). – С. 184-191.

8. Барановський О. Антикризіві заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / Олександр Барановський // Вісник НБУ. – 2009. – № 4. – С. 8-19.

9. Барановський О. І. Сутність і різновиди фінансових криз / О. І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – №5. – С. 3-20.
10. Біла Н. Г. Економічна криза та структурні зрушення в економіці / Н. Г. Біла [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
11. Бобров Є. А. Аналіз причин виникнення світової фінансової кризи та її вплив на економіку України / Є. А. Бобров // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 33-43.
12. Борисов Б. Универсальный банк как универсальное зло (как нам реорганизовать банковскую систему) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zvezda.ru/prn_785.htm.
13. Бударіна Н. О. Генеза економічних та фінансових криз та їх вплив на банківські системи світу / Н. О. Бударіна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
14. Бураковский И. В. Мировая экономика: глобальный финансовый кризис / И. В. Бураковский, А. В. Плотников. – Харьков: Фолио, 2010. – 415 с.
15. Бураковський І.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України/ І.В. Бураковський., О.В Плотніков. – Харків:Фоліо, 2009. – 302 с.
16. Версаль Н. І. Особливості формування банками ресурсів із використанням боргових цінних паперів в умовах фінансової кризи / Н. Версаль, В. П. Кирій // Фінанси України. – 2009. – №10. – С. 71-85.
17. Гальчинский А. С. Кризис и циклы мирового развития / А. С. Гальчинский. – Киев : АДЕФ-Украина, 2010. – 480 с.
18. Геєць В. Формування і розвиток фінансової кризи 2008–2009 рр. в Україні. / В. Геєць // Економіка України. – 2010. – №4. – С. 5–15.
19. Глобальний конкурентний простір: Монографія / О.Г. Білорус та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2007. – 680 с.
20. Гриценко А. Глобальна криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки / А. Гриценко // Економіка України. – 2010. – № 4. – С. 37–46.

21. Гуменюк А. М. Структурна криза: загрози та виклики економічній безпеці України / А. М. Гуменюк [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

22. Деньги, кредит, банки / Е. Ф. Жуков, Л. М. Максимова и др. ; под. ред. Е. Ф. Жукова. – М. : ЮНИТИ, 1999. – 623 с.

23. Джуччі Р. Заходи щодо порятунку банків: міжнародний досвід і висновки для України / Р. Джуччі, Р. Кірхнер. – Берлін, Київ : Gertman Advisory Group, 2008. – 128 с.

24. Динаміка зростання та ризику нестабільності економіки України в 2008 р. / Я.А. Жаліло, А.С. Бабанін, Я.В. Белінська та ін. – К.: НІСД, 2008. – 108 с.

25. Дмитрик Ю.В. Сутність і причини виникнення банківської кризи / Ю.В. Дмитрик // Вісник Університету банківської справи НБУ. – 2011. – № 2. – С. 137-140.

26. Дорошенко. І. Макроекономічний розвиток країн Центральної та Східної Європи протягом глобальної фінансової кризи: висновки для України / І. Дорошенко // Галицький економічний вісник. – 2010. – №2 (27). – С. 5-11.

27. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / [Жаліло Я. А., Бабанін О. С., Белінська Я. В. та ін.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/book/vidannya/kpysa2009.htm#_Toc224631471.

28. Економічна криза в Україні: наслідки та ефективність антикризової політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.c-e-d.info/32-9.php>.

29. Задорожна З. Г. Організаційно-економічні основи інтеграційних процесів у фінансово-кредитній сфері / З.Г. Задорожна, Л.О. Петик // Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграції», 19-20 жовтня 2007 р. – Львів: ЛДФА, 2007. – С. 213–214.

30. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7.12.2000 р. № 2121-III; редакція від 19.10.2010 на підставі 2478-17 // Офіційний портал ВРУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.zakon1.rada.gov.ua>.

31. Зарицька І. Передумови та особливості прояву сучасної світової банківської кризи / Ірина Зарицька // Вісник НБУ. – 2009. – № 6 (160). – С. 20-29.
32. Илларионов А. Мифы и уроки августовского кризиса / А. Илларионов // Вопросы экономики. – 1999. - № 10. – С. 4-10.
33. Кашпрук Ю. А. Міжнародний досвід реформування банківських систем у розвинених країнах світу / Ю.А. Кашпрук // Науковий вісник НЛТУ України. - 2010. – Вип. 20.3. – С. 140-146.
34. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – Москва: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
35. Киндлбергер Ч. Мировые финансовые кризисы: мании, паники и крахи / Ч. Киндлбергер, Р. Алибер. – Санкт-Петербург: Питер, 2010. – 544 с.
36. Кобяков А. Б. Закат империи доллара и конец «Рах Americana» / А. Б. Кобяков, М. Л. Хазин. – М.: Вече, 2003. – 250 с.
37. Коваленко В. В. Банківська криза та інструменти антикризового управління / В.В. Коваленко, О.Г. Коренева, О.В. Крухмаль // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 2 (92). – С. 144-150.
38. Ковзанадзе И. Системные банковские кризисы в условиях финансовой глобализации / И. Ковзанадзе // Вопросы экономики. – 2002. – № 8 – С. 89-95.
39. Копилюк Н. Ю. Організаційно-економічний механізм реорганізації банків в умовах наростання кризових явищ / Н. Ю. Копилюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 11 (114). – С. 101-106.
40. Корзов Е. Модель выявления и предсказания банковского кризиса (зарубежный и российский опыт) / Е. Корзов // Международные банковские операции. – 2004. – № 3. – С. 24-31.
41. Костогриз В. Аспекти антикризового управління банківською діяльністю в Україні / В. Костогриз // Економічний аналіз. – 2010. – №7. – С. 156-158.
42. Криклій А. С. Причини виникнення світових фінансових криз: історичні наслідки та досвід їх подолання / А. С. Криклій, М. О. Боровікова // Економіка та держава. – 2009. – № 4. – С. 8-11.

43. Круш П. В. Антикризова політика національних держав: загальне і особливе / П. В. Круш // Економіка та держава. – 2009. – № 6. – С. 15-17.

44. Кухтій Л. П. Глобальна фінансова криза та її вплив на діяльність банківської системи України / Л. П. Кухтій // Академічний огляд. – 2010. - № 1. – С. 43-47.

45. Ліквідність банківської системи України : науково-аналітичні матеріали. – Вип. 12 / [В. І. Міщенко, А. В. Сомик, С. О. Шульга, А. П. Кулінець]. – К. : Національний банк України; Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.

46. Лютий І. О. Вплив фінансового сектору на функціонування економічної системи / І. О. Лютий, С.В. Міщенко // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 14-28.

47. Лютий І. О. Вплив фінансового сектору на функціонування економічної системи / І. О. Лютий, С. В. Міщенко // Фінанси України. – 2007. – № 4. - С. 12-19.

48. Мазуренко В. І. Глобальна фінансова криза та шляхи її подолання / В. І. Мазуренко // Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – Київ, 2008. – Вип. 75, ч. 2. – С. 95-107.

49. Мазуренко В. І. Світові фінансові кризи і національна економічна безпека: теорія і методологія: монографія / В. І. Мазуренко. – Київ: Київський університет, 2007. – 511 с.

50. Масленников В. В. Факторы развития национальных банковских систем / В. В. Масленников. – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2000. – 457 с.

51. МВФ утвердил договоренность о кредите «стенд-бай» для Украины: пресс-релиз №08/271 от 5.10.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.

52. Мельник П. В. Банківські системи зарубіжних країн: підручн. / П. В. Мельник, Л. Л. Тарангул, О. Д. Гордей. – К.: Алерта, Центр учбової літератури, 2010. – 586 с.

53. Минаев С. В. Восточноазиатский финансовый кризис : Научно-аналитический обзор // Восточная Азия на пороге 21 века. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – С. 63–129.

54. Мировой финансовый кризис: способы преодоления [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rcb.ru/crisis/16466>.

55. Михайлов Л. Проблемы посткризисной адаптации банковской системы [Электронный ресурс] / Михайлов Л. – Режим доступа: www.iet.ru/usaid/bankadaptation.htm.

56. Міщенко С. В. Вплив фінансової кризи на реалізацію грошово-кредитної політики центральних банків / С. В. Міщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9(99). – С. 209-218.

57. Монетарний огляд грошово-кредитного ринку // Фінансовий ринок України. – 2009. – № 6(68). – С. 7-10.

58. Назарова Е. В. Антикризисное управление кредитными организациями: учебно-практическое пособие. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2007. – 237 с.

59. Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. – К.: «АКОНІТ», 2007. – Т. 2. – 926 с.

60. Новиков В. Банковское реструктурирование. Из опыта Испании / В. Новиков // Банковское дело в Москве. – 1998. – № 6(45). – С. 58-61.

61. Олешко А. А. Антикризові програми і плани національних господарств: особливості реалізації та перші результати / А. А. Олешко // Економіка та держава. – 2010. – № 1. – С. 23-27.

62. Олійник А. В. Світова фінансова криза та її вплив на розвиток банківської системи України у 2008 році / А. В. Олійник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. - № 2. – Т.1. – С. 62-66.

63. Омелянович Л. О. Шляхи подолання фінансової кризи в українському суспільстві / Л. О. Омелянович // Вісник Донецького національного університету. – Сер. В.: Економіка і право. – 2009. – Вип. 2. – С. 194-196.

64. Офіційний сайт Державного департаменту США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.state.gov>.

65. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.imf.org>.

66. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] –

Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

67. Петик Л. О. Аналіз інтеграційних процесів у банківській системі України в умовах глобалізації фінансових ринків / Петик Л. О. // Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання», м. Тернопіль: ТНЕУ, 2007. – С.68-71.

68. Петик Л. О. Банківська система України в умовах кризи /Л. О. Петик // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 199-206.

69. Петик Л. О. Конвергенція страхових організацій та банків в Україні: передумови та переваги / Петик Л. О. // Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми розвитку фінансової системи України в умовах євроінтеграції», 19-20 жовтня 2007 р. – Львів : ЛДФА, 2007. – С. 232-233.

70. Петик Л. О. Кризи банківської системи: характеристики та критерії класифікації / Л. О. Петик, С. В. Федорова // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. пр. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 225-231.

71. Петик Л. О. Передумови та переваги інтеграційних процесів у фінансово-кредитній сфері / Петик Л. О. // Матеріали Міжвузівської наукової студентсько-аспірантської конференції «Перспективні напрямки реформування фінансової системи України». – Львів : ЛДФА, 2006. – С. 84-88.

72. Пила В. І. Управління капіталізацією банків в умовах фінансової нестабільності / В. І. Пила, О. І. Копилук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 9(112). – С. 3-7.

73. Про затвердження Положення про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : постанова Національного банку України від 30.04.2009 р. № 259 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>

74. Про особливості реорганізації банків за рішенням їх власників: положення НБУ, затверджене постановою правління Національного банку

України від 18.11.2009 р. № 683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

75. Про порядок рефінансування банків в період фінансово-економічної кризи : постанова КМУ № 44// Урядовий кур'єр. – 2009. – № 18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukurier.gov.ua/uk/>

76. Про схвалення Методичних рекомендацій про порядок реорганізації, реструктуризації комерційних банків : постанова правління Національного банку України від 09.10.2000 р. № 395 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

77. Проблемні кредити продовжують рости [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2010/07/21/242324/>.

78. Реверчук Н. Й. Банківські кризи: сутність, ознаки, види та методи подолання / Н. Й. Реверчук, А. О. Ковалюк // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 87-96.

79. Резнікова Н. В. Стабілізаційні програми ЄС як відповідь світовій фінансовій кризі / Н. В. Резнікова, М. М. Відякіна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

80. Реструктуризация кредитных организаций в зарубежных странах: учебник / под ред. А. Г. Грязновой, М. А. Федотова, В. М. Новикова. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 487 с.

81. Римар О. Г. Антикризисні програми розвинутих країн світу та заходи по виходу з кризи в Україні / О. Г. Римар // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1 (104). – С. 9-13.

82. Риски финансового кризиса в России: факторы, сценарии и политика противодействия : Национальный доклад. – М. : Финакадемия, 2008. – 96 с.

83. Руденко Ю. М. Фінансові системи зарубіжних країн [Електронний ресурс] : навч посіб / Ю. М. Руденко, В. В. Токар. – К. : КНЕУ, 2010. – 348 с.

84. Рудый К. В. Финансовые кризисы: теория, история, политика / К.В. Рудый. – М.: Новое знание, 2003. – 398 с.

85. Румянцева Е. Е. Новая экономическая энциклопедия / Е. Е. Румянцева. – 2-е изд. – М. : ИНФРА-М, 2006. – 810 с.

86. Сибирка Л. А. Державна регулятивна політика в контексті формування посткризової стратегії розвитку / Л. А. Сибирка // Вісник Київського національного університету технологій і дизайну. – № 2 (58). - К.: КНУТД, 2011. – С. 59-63.

87. Сибирка Л. А. Трансформація банківської системи України в контексті світової фінансової кризи / Л. А. Сибирка // Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. – Вип. 4 (119). – К.: НДЕІ, 2011. - С. 168-171.

88. Сомик А. В. Умови середовища реалізації грошово-кредитної політики в Україні / Сомик А. В. // Фінанси України. – 2009. – № 6. – С. 39-52.

89. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Дж. Сорос. – М.: Инфра-М., 1999. – 262 с.

90. Стельмах В. С. Монетарна політика НБУ: сучасний стан та перспективи змін. – К.: ЦНД НБУ, УБС НБУ, 2009. – 404 с.

91. Степаненко А. Деякі аспекти антикризового управління банківською системою / А. Степаненко // Вісник КНТЕУ. – 2008. – № 3. – С. 77-84.

92. Тавасиев А. М. Антикризисное управление кредитными организациями / А.М. Тавасиев. – М.: Юнити-Дана, 2006. – 480 с.

93. Трофимова В. В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки / В. В. Трофимова // Економіка та держава. – 2010. – № 5. – С. 8-12.

94. Тюріна Н. М. Світова фінансова криза та її вплив на економіки країн світу / Н. М. Тюріна, Н. С. Карвацка, Т. П. Смелянська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 3. – Т. 3. – С. 204-208.

95. Уткин А. И. Как пережить экономический кризис: уроки великой депрессии / А. И. Уткин. – Москва: Яуза; Эксмо, 2009. – 320 с.

96. Філіпченко А. С. Основні риси світової фінансової кризи / А.С. Філіпченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин / Київський нац.

університет ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. – Київ, 2009. – Вип. 86, ч. 1. – С. 188-194.

97. Хрестоматия по экономической теории / сост. Е. Ф. Борисов. – М.: Юристъ, 2000. – 724 с.

98. Чернявский А. Д. Антикризисное управление: учеб. пособ. / А. Д. Чернявский. – К.: МАУП, 2000. – 451 с.

99. Черно бай О. Світова фінансова криза: сутність, причини виникнення та її вплив на економіку України / О. Чернобай. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua>.

100. Чухно А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання / А. Чухно // Економіка України. – 2010. – № 2. – С. 4-13.

101. Шелудько Н. М. Реструктуризація банківського сектора в умовах світової фінансової кризи: міжнародний досвід і доцільність його використання в Україні / Шелудько Н. М. // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 1. – С. 24-34.

102. Шелудько Н. М. Реструктуризація банківської заборгованості банків України в умовах економічної кризи / Н.М. Шелудько, К.В. Ануфрієва // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 55-70.

103. Шелудько Н. М. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються: теоретичні й емпіричні аспекти аналізу / Шелудько Н. М., Шкляр А. І. // Фінанси України. – 2009. – № 2. – С. 3–21.

104. Шелудько Н. М. Фінансові ринки України і Росії: уроки кризи та перспективи розвитку / Н. М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 7-26.

105. Amadou N, R Sy. Are Debt Crises Adequately Defined? / N, R Sy Amadou, A. Pescatori // IMF: Staff Papers. – 2007. – Vol. 54, № 2. – P. 306-337.

106. Bordo M. Measuring Real Economic Effects of Bailouts: Historical Perspectives on How Countries in Financial Distress Have Fared With and Without Bailouts / M. Bordo, A. Schwartz // National Bureau of Economic Research Working Paper. – May 2000. – № 7701.

107. Caprio G. Banc insolvency: bad luck, bad policy or bad banking? / Gerard Caprio Jr. and Daniela Klingebiel [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://info.worldbank.org/etools/docs/library/155591/finsecissues/pdf>

108. Compilation Guide on Financial Soundness Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.Imf.org>.

109. Corbett J. From Asian miracle to Asian crisis : why vulnerability, why collapse, in Gruen D. and Gower L. (eds) Capital Flows and the International Financial System / J. Corbett, G. Irwin, D. Vines. – Sydney: Reserve Bank of Australia, 1999. – P. 190-213.

110. Demirgüç-Kunt A. The determinants of banking crisis in developing and developed countries / Alsi Demirgüç-Kunt and Enrica Detragiache // IMF Staff Paper. – 1998. – № 45. – P. 81-109.

111. Dooley Michael P. Bretton Woods II Still Defines the International Monetary System / Michael P. Dooley, David Folkerts-Landau, Peter M. Garber // NBER: Working Paper. – 2009. – № 14731, February. – 18 p.

112. Dziobek C. Lessons from systemic bank restructuring: a survey of 24 countries / Claudia Helene Dziobek, Ceyla Pazarbasioglu // IMF Working Paper. – 1997. – 97/161. – 29 p.

113. Evans H. Plumbers and architects: a supervisory perspective on international financial architecture / H. Evans // Occasional Paper. Financial Services Authority, London. – 2000. – № 4, January. – 36 p.

114. Friedman M. A Monetary History of the United States, 1867-1960 / M. Friedman, A. Schwartz // Princeton. Princeton University Press. – 1963.

115. Informacja kwartalna O sytuacji makroekonomicznej i stanie finansów publicznych // Офіційний сайт Міністерства фінансів Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mf.gov.pl>.

116. Iwanicz-Drozdowska M. Kryzysy bankowe – zagadnienia ogólne [Електронний ресурс] / Malgorzata Iwanicz-Drozdowska. – Режим доступу: http://www.nbportal.pl/library/pub_auto_B_0100/KAT_B4873.PDF.

117. Kaminsky G. L. The twin crises: the causes of banking and balance-of-payments problems / Graciela L. Kaminsky, Carmen M. Reinhart // International finance discussion paper. – 1996. – № 544. – 30 p.

118. Kinsella S. Designing a Strategy for Irish Economic Recovery / S. Kinsella, A. Leddin. – Blackhall Publishing Ltd, 2010.

119. Laeven L. Systemic Banking Crises: A New Database / L. Laeven, F. Valencia // IMF: Working Paper. – 2008. – № 224. – P. 5–55.

120. Lindgren C.-J. Bank soundness and macroeconomic policy / Carl-Johan Lindgren, Gillian Garcia and Matthew I. Saal. – Washington, D.C.: IMF, 1996. – 215 p.

121. Llewellyn D. T. A regulatory regime for financial stability / D. T. Llewellyn // Working Paper. – 2001. – № 48, July, 27. – 49 p.

122. Llewellyn T. David. An analysis of the causes of recent banking crises / David T. Llewellyn // The European Journal of Finance. – 2002. – Vol. 8, (Iss.2, June). – P. 152–175.

123. Mishkin F. S. The Causes and Propagation of Financial Instability: Lessons for Policymakers / F. S. Mishkin // Maintaining Financial Stability in Global Economy. A Symposium Sponsored by The Federal Reserve Bank of Kansas City. Jackson Hole, Wyoming. – 1997. – August 26-30. – P. 55-96.

124. NBRB.By: Национальный банк Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbrb.by>

125. Reinhart Carmen M. The Aftermath of Financial Crises / Carmen M. Reinhart, Kenneth S. Rogoff // NBER: Working Paper. – 2009. – № 14656, January. – 13 p.